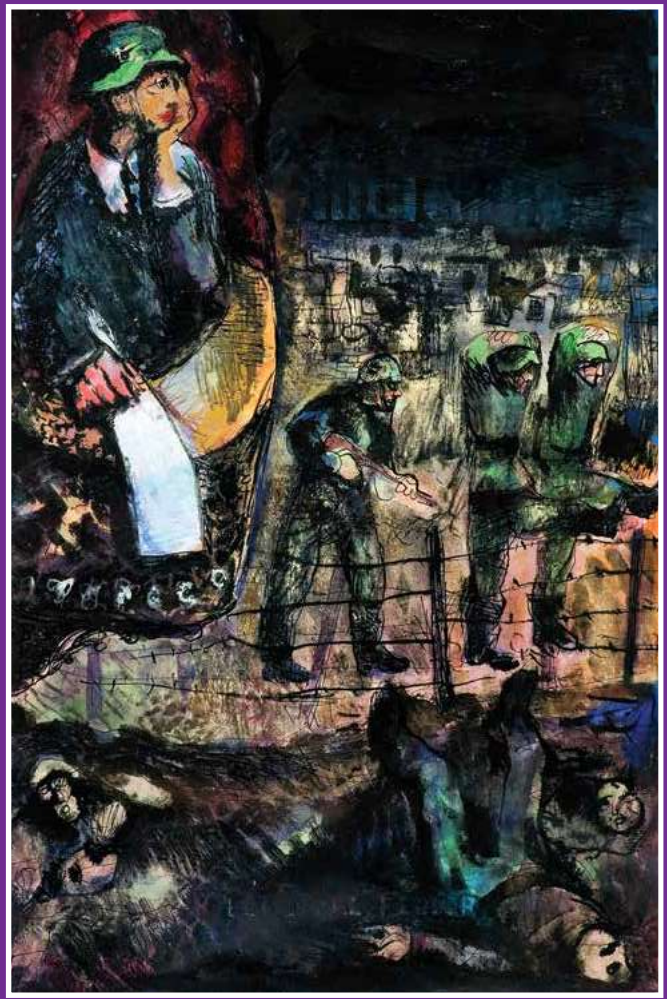

ARACS 2023/3. (90. SZÁM)

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2023. augusztus 20. XXIII. évfolyam, 3. sz.

ISSN 1451-1762

MMA KIADÓ

érték minden oldalon

építész

GENERÁCIÓK MESTERE

Hajnóczi Gyula, egy reneszánsz ember
a 20. században

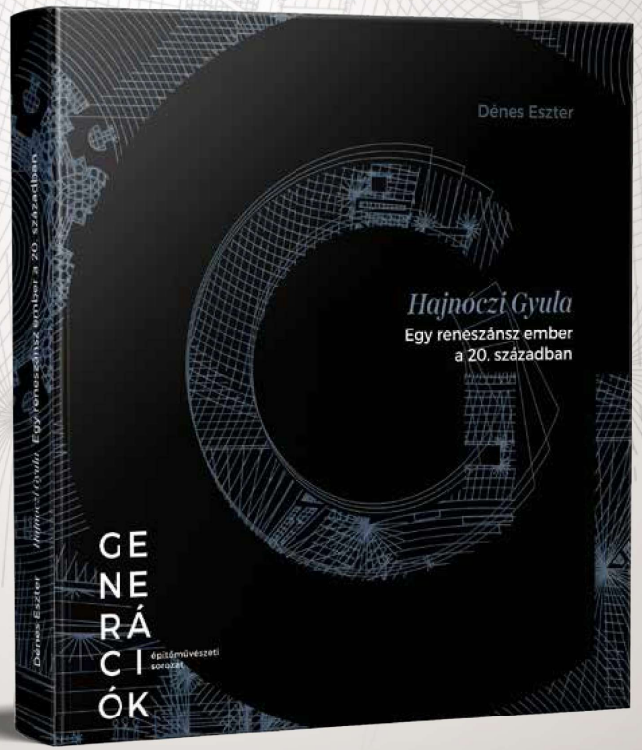

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA

MMA KIADÓ

mmakiado.hu

MMA KIADÓ

érték minden oldalon

A szemlélődés misztikuma

Móser Zoltán fotográfiái

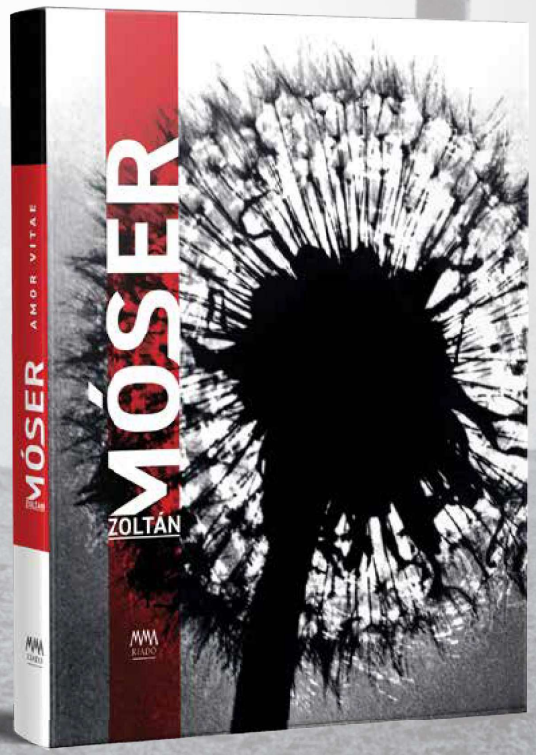

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA

MMA KIADÓ

mmakiado.hu

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2023. augusztus 20. XXIII. évfolyam, 3. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka
Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)
Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos
Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)
Olvasószerkesztő: Gubás Ágota
Lektor: Kulhanek Edina
Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor
Számítógépes tördelés: Harangozó Attila
Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka
Nyomdaigazgató: Özvegy Károly
Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő
A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.
Telefon/fax: (+381)-24/542-069
E-mail: gubasagi@gmail.com
A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs *honlapon*.

E számunkban a Haditudósítók 1942–43 – 7 képzőművész a Donnál +2 (Miskolci Galéria, 2023. április 13. – június 4.) című kiállítás anyagából közlünk válogatást.
A képanyagot Sümegi György művészettörténész bocsátotta a szerkesztőség rendelkezésére.
A címlapon: Markos Lajos: Hóban, fagyban
A hátlapon: Szalay Lajos: Háborús emlék

Támogatók:

Megvalósult a Magyar Kormány Támogatásával
Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárság
Nemzeti Kulturális Alap
Petőfi Kulturális Ügynökség

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

Magyar Művészeti Akadémia

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata / főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) – . – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. – Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Hascák Mária „Ha békét akarsz, készülj a háborúra!” 5

Fehér Ferenc Napló (részletek) 7

Vajda Gábor Újvidéktől Tóthfaluig 13

Stanyó Tóth Gizella Mi késztetné fiataljaink többségét a szülőföldön maradásra? .. 16

Iancu Laura Olvasmány az éjszaka cselekedeteiből – regényrészlet 28

Lezsák Sándor Ilyen ez a tél; Újratemetés előtt 30

Szakolczay Lajos A háborúk, a rossz döntések, a megaláztatások tárháza 35

Kondor Katalin Rabok lettünk, vagy szabadok? 36

Mezey Katalin Naplójegyzetek XXII. 41

Borsányi Katinka Léna élni akar 13., 14. 45

Lengyel költők versei a keresztény Európa védelmében – Semsei Ferenc fordításában 46

Tráser László Cédulák XXXVI. 48

Makkai Béla Megmaradni az élet színpadán 52

Molnár Imre Esterházy János, a Felvidék mártír politikusa – II. rész 54

Andrási Attila Fehér szarvas 60

W.-Nemessuri Zoltán Fotográfiák 83

Sümegi György Haditudósító képzőművészek a Donnál 93

Osztrogonácz Miklós Leáldozó nap – regényrészlet 99

Gyémánt Richárd Fehértemplom népesedésének évszázadai – dióhéjban 106

Haditudósító képzőművészek alkotásai a Don menti harcterekről 121

E számunkban a Haditudósítók 1942–43 – 7 képzőművész a Donnál +2 című kiállítás anyagából adunk válogatást.

Szalay Lajos: Szibéria felé

Hascák Mária

„Ha békét akarsz, készülj a háborúra!”

– hangzik a Caesarnak tulajdonított elhíresült mondás, de vajon van benne igazság? Ukrajnában tizenhetedik hónapja tart a 2022. február 24-én kitört orosz–ukrán háború, és még szó sincs békéről. A világhálón percenként olvashatunk új híreket a háború helyzetéről, ezek az információk olykor megnyugtatnak, olykor pedig felháborítanak és kétségbe ejtenek bennünket. Mindez hogyan hat Kárpátaljára? Jelenleg ezt a térséget a helyiek a „béke szigetének” nevezik, ugyanis minden nehézség és viszontagság ellenére Kárpátalján nyugalom és biztonság van. Ez az állapot azonban a lakosság lelki, gazdasági és családi helyzetére nem vonatkozik. Családok ezrei rettegnek a fronton harcoló családapákért, fiakért, illetve féltik azokat a férfiakat, akikre vadásznak az illetékesek. Folyamatosak a behívások, bárhol és bármikor kézhez kaphatják az „elbocsátó, szép üzenetet”, emiatt kevés férfi mozog az utcákon. Kora reggel már látni az utcákat pásztázó, fegyveres erőket képviselő egyenruhásokat. Emellett talán enyhítő körülménynek számít, hogy a nyári szezonban a piaci árak – csak a zöldségekre és gyümölcsökre vonatkozóan – viszonylag stabilizálódtak, és megfizethetők lettek. A csomagolt és tartós élelmiszerek továbbra is igen borsos árúak. Több kisebb magánháznál vegyesboltot üzemeltetnek, ahol külföldi (főként magyar és lengyel) termékeket forgalmaznak, melyek olcsóbbak a helyi árunál, de ez sajnos nem megoldás.

Ami a menekülteket illeti, már nincs tömeges vándorlás, sokan Kárpátalján maradtak – látva, hogy itt az élet élhető és nyugodt. Ez a helyieknek nem igazán tetszik, a menekültek a helyi lakosságot sajnos nem tekintik egyenrangúnak, de ez a világtörténelemben már tapasztalt viselkedési forma – lásd az Amerikába való bevándorlást. A menekültekkel kapcsolatban egy másik folyamat is zajlik Kárpátalján. Több üzletember ide hozta át a vállalkozását, ami munkahelyeket és megélhetési lehetőségeket teremt a térségben, bár elsősorban a keleti régiókból érkezett „földiek” számára, mégis a különböző adók forgalma Kárpátalján mozog, így fedezni lehet bizonyos állami, esetleg oktatási intézmények létfenntartását. Ez igen fontos, mivel a háború kitörésével sok oktatási intézmény került a bezárás szélére, többet összevontak vagy be is zártak. Az oktatási intézmények küzdenek a fennmaradásukért, de egyre nehezebb a helyzetük. A politikai állapot mindenre rányomja bélyegét, és a helyi magyar kisebbség körülményei is egyre rosszabbak. Ennek ellenére a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség igyekszik segíteni nemcsak a helyi magyarságnak, hanem más kárpátaljaiaknak is – oktatási intézményeknek, magánvállalkozóknak, helyi gazdáknak, valamint egészségügyi problémákkal küzdő személyeknek. Sajnálatos módon a különféle betegséggel küzdők száma rohamosan növekszik, emiatt igencsak sok harcot vív a szövetség, hogy némiképp támogatást nyújtson a kezelésre szorulóknak. Egyre inkább apadnak a korábban áramló adományok, így támogatókat kell keresni, akik által megvalósulhat Kárpátalján a segélyezés.

Egyre több hír jelenik meg a „béke szigetén” olyan tartalmakkal, hogy fegyver- és tankgyárakat akarnak a területen létesíteni – feláldozva ezzel Kárpátalja nyugalmát és eddigi sértetlenségét. A lakosság fél, és tanácstalan. Az országban háború dúl, fiaink, férjeink, apáink halnak meg a fronton, gazdasági nehézséggel küzdenek az emberek, amire nagy hatással van a természet is. Míg a tavalyi nyár az aszály időszaka volt, a jelenlegi a viharoké. Gyakoriak a nagy erejű viharok, melyek fákat csavarnak ki, házakat, gazdaságokat tesznek tönkre. Ezen a helyzeten mindinkább nehezít az a tudat, hogy milyen gyárakat szándékoznak Kárpátaljára telepíteni. Mindnyá-

jan imádkozunk, hogy mindez csak elképzelés maradjon, megtartva a térség biztonságot nyújtó állapotát.

Caesar szavai már uralkodása idejében sem voltak helytállók, hiszen a háború csak háborút szül, államok törnek meg, országok hanyatlanak le, és emberéletek oltatnak ki. Nem a békét kell akarni, és arra törekedni, hanem a világon minden háborút meg kell szüntetni, és akkor, de csak akkor jöhet el az igazi béke.

Szalay Lajos: Háborús kompozíció

Fehér Ferenc

Napló*
(részletek)

Novi Sad, 1962. dec. 25. Kedd, este 7 óra:

Palotai Boristól egy dedikált regényt hozott a posta: A madarak elhallgattak. Zágrábban jártakor írt Damjanovéktól, írást küldött a Kilátónak, innen a távismeretség. Aztán egy irodalmi folyóiratban, az erdélyi Korunk régi számában rátaláltam egyik fiatalkori versére, elküldtem Pestre, s most jött a viszonzás. Ma délben a Forum klubjában átadtam Pap Jóskának, a Híd új főszerkesztőjének az Ördögmalom szövegét. Sajnálnám, ha nem jelenhetne meg. Majornak nem tetszett, s legfeljebb részletet volt hajlandó közölni belőle. Ekkor én megkérdeztem tőle: na, és a saját rádiódrámáid teljes egészükben tetszettek? (Azokból ugyanis nem csak részletet közölt – saját folyóiratában!) Németh P. István most jött viszsza Minda Tibivel Pestről; meséli, hogy beszélt Illyés Gyulával, Déry Tiborral, Weöres Sándorral, Kolozsvári Grandpierre Emillel és – Németh Lászlónéval. Illyésnek elvitte a Puszták népe szerb kiadását. Szirmai hozzászólást írt Szűcs cikkéhez (hogyan kelnek, ill. nem fogynak a magyar könyvek), s érvel saját könyvei érdekében. És jellemző, hogy az írónak saját magának kell megalázkodnia a nyilvánosság előtt, mert nincs már Kritikus és nincs bíráló lelkiismeret. Nem is volt ezen a tájon soha. Itt mindenesnek kell lennie az írónak, vagy leányvári remetének. Választhat ki-ki. De mit tegyen, akinek Leányvára sincs? Teremtsen magának? Gál Laci 60 éves. Bogdánfi kérésére írtam ebből az alkalomból a Dolgozók újévi számába. Apafej rebellisnek nevezte a cikket, mégpedig két bé-vel... Tornai Jóska írt Pestről, fél, hogy megsértett bennünket, a régi jó viszonyt szeretné újra. Küldtem neki egy újévi üdvözlőlapot. Két új versem, az Aranykacsa és a Korsó nem elégít ki, játéknak, csecsebecsének érzem őket. Mélyebbre kellene nyúlni. Az új kérdése csak szociális elmélyülésben nyerhet megoldást. A költőnek szociális mai meglátásúnak kell lennie. Ez hiányzik.

Novi Sad, 1962. dec. 27. Csütörtök, este:

Gál Laci megkérdezte ma a klubban: kaptam-e meghívót a holnap esti születésnapi ünnepélyre. Jellemző mai sztázsomra, hogy ezt egy Gál nem veheti biztosra, hiszen az is megtörténhetne, hogy nem hívnak meg, s neki kell interveniálnia. Majtényiék hívtak bennünket másodikán délutánra. Veres Péter egy Vébeléknek írt levelezőlapon szól a Kilátóról; alaposnak tartja a „rövid életű nyugati szellemi jelenségek” bemutatását, s keveselli a jugoszláv hazai anyagot. Vagy tán azt a jugoszláviai magyarság eredetiben is elolvashatja? – kérdezi. Gál Tarlóvirág címmel válogatott verseit adja ki. Talán Burány Nándor végezte a válogatást… Írnom kell Raičkovićnak a Kiadó nevében; ifjúsági elbeszéléseit tervezik kiadni. Majtényi is bőven idéz Davičo Gálról írt írásából.

Ma a buszmegállónál egy munkás egy százast kért kölcsön egy hordárfélétől – bablevesre. Az adott neki, s mentegetőzött, hogy meghívná hozzájuk, de nem tudja, hogy állnak otthon. Az újévi 7 Napban hozták a Petkovics kérésére készített versválogatásomat a mai „világlírából”. Kálmán elejtette, hogy Dér Zoli megsértődött, amiért másra bízták ezt a feladatot. Én ezt nem tudhattam. Dér volt az első, aki 1947-ben „fölfedezett” a gimnázium hatodik osztályában, egy vers- és tanulmánypályázaton. (Krumpli Karcsi – meseköltemény és A parasztszármazású diák helye és feladata az új életben, „tanulmány”.) A két főszerkesztőné – hallom – Olaszországba utazott, újévi toalettjük beszerzésére. Saffer mondta ma, hogy a Rádió még az utolsó perc-

ben sem törődik, mit adjanak Gálnak szül.napi ajándékul. Tóth Károly ma cikkel boldogított – a Symposionról cseveg. Furcsa pasas. Szombaton Topolyára megyünk.

Novi Sad, 1963. jan. 25. Péntek, 19 óra:

Fudererrel megállapodtunk, hogy a jugoszláv gyermekversek antológiájának magyar kéziratát április 10-ig átadom. A szerkesztésért 150.000 dinárt adnak. A versek fordításáért 100 din. Soronként a szerzőknek 120 din. Összeállítom a Borisavljević-elbeszéléskötet is. (25.000) Juhász Gézának tetszett a Jevtusenko-fordításom. A Változatlan éneket Caginak adtam, a jövő számban közli. Virág táviratozott: ne gyere, szombaton érkezünk a sínbusszal. Délelőtt bekopogott hozzám a kisfiam. Rakosgattuk az újságokat, gépeltünk a Jó Pajtásból, még sakkoztunk is. Aztán mennem kellett, s útközben vettünk csokoládét. Mínusz 30 fokos hidegek vannak. A fűtött kályha mellett ülök pulóverben, mellényben, kabátban. Hány meg hány szegény család fagyoskodik! Talán nem is lesz tavasz többé. Délután kint járt nálam két fiatal újságíró, Erdélyi Karcsi meg Szántó Zoli. Utána csak ebédeltem. Nincs kedvem egyedül az ételhez sem. Ma összetalálkoztam az utcán Major feleségével, Pöncivel: csizma, kucsma, rókaprémes kabát… Eszembe jutott, milyen kopott veréb volt tíz éve, míg abban az udvari lakásban laktak.

Most szupermodern lakásuk, telefonjuk, gőzfűtésük van, és Major nem áll le akárkivel szót váltani. Ez lett a csizmás, nyakas parasztlegényből… „Fürjet fogott öregapám". Most már nem emlegeti paraszti származását. Úgy hallom, a Forum politikai kiadványainak főszerkesztője. Regényt lehetne róla írni. Hát így elszakad az ember osztályától? Németh Pista becsapott, nem jött ki. Nyilván kártyáznak valahol. Én többet nem hívom, nem is megyek át hozzá, nem az első eset. Aladicsék se jelentkeznek újév óta.

Novi Sad, 1963. febr. 28. Csüt. 15 óra 55:

Találkoztam Herceggel. Óvatos volt, nem őszinte. Azt hiszem, nem hisz már senkinek. Megértem. Nem megy el a Symposion-vitára. Úgy hallom, Majtényi, Gál sem megy. Mit keresek ott én is? Írni kell, nem odatenni magam a pocskondiázásnak. Herceg mondja, hogy Major visszavonta új regényének bejelentését. Nem ír senki. A mai 7 Nap közli a részletet hangjátékomból. Tegnap a Forum klubjában beszéltem V. Popával, Džadžićtyal és Muharem Perićtyel. Elmondtam nekik, hogy a januári Nagyvilág milyen sok jugoszláv anyagot közölt. Az Új Írástól ők is kaptak felkérést együttműködésre. Felajánlottam nekik válogató, javasló szolgálatkészségünket, ha szükségük lesz rá. A fotóriporter odaállított közéjük, s a mai Magyar Szóban úgy látszik, mintha csak én lettem volna velük. A mai 7 Napban Gál reagál a vitaversemre (Magyar Szó, II. 17.) – barátilag, megértőn. Mégse megyek el a „dühöngő suhancok" közé, egy asztalhoz nem ülök velük. Kedden reggel 7-kor jön értem a Forum autója, Fudererrel megyünk Stevan Raičkovićhoz Belgrádba, megbeszélni vele a Veliko dvorište fordítását és kiadását. Megkaptam a napokban az adókivetést: 23.877 din a múlt évre. Ma fölvettem kb. 12.000 dint a Magyar Szóban közölt vitaversért és a Kohler-fordításért. Ma beszéltem még Kolozsi Tibivel, Rencsár Tivadarral (egy kezdő verset adott át, de majd a fiatalok rovatában közlöm, másokkal). Tegnap este harmadszor ment az Ördögmalom a Rádióban.

Novi Sad, 1963. márc. 23. Sz. 16 óra 09:

A tizenegyedik Raičković-novellát fordítom. Zitától kértem hétfőig 2.000 D. Várjuk a vendégeket. Ácsék lila jácinttal virágkosarat küldtek az előbb. Esik az eső, be van borulva. Holnap adják át Gálnak a Híd-díjat. Kaptam én is meghívót. Mijalko Todorović Pesten van. Gazdasági tárgyalásokat folytatnak. Kedden kezdődik a szabadságom. Egy lapon arra kértük bátyámékat, hogy küldjék el az ősszel kölcsönadott 10.000 dint. Dévavárinak elküldtem két versemet (Topolya, Az igazi város).

Novi Sad, 1963. márc. 24. V., 22 óra 24:

Sinkó átadta de. Gálnak a Híd-díjat. Közhelyszerűen, általánosságban beszélt, s beszúrt ilyesmit is: Goethe ezt és ezt mondta öregkorában (ti.

hogy el kellene már kezdenie a komoly munkát); Gál ugyan nem Goethe, de azért.... stb. Laci nem mondott köszönőbeszédet. Zarin Aleksandar kapta a képzőművészeti díjat. Eljött családostól. Megható volt, és rokonszenves. Zákánnyal leragadtam az ablakpárkányon, s szándékosan nem szaladgáltam körül senkit – se jó barátokat, se munkaadókat. Antić félrehívott, hogy egy új garnitúra veszi át a szekció irányítását; engem akarnak alelnöknek. Majd ez, úgymond, befogja az ellenségeskedő kis hörcsögök száját. Mondtam neki, hogy az elnökség sem nekem való, azt is köszönettel visszautasítanám, az alelnökség sem érdekel. Titulusok, funkciók nélkül, csak egyszerűen írni szeretnék, s hagyjanak engem meg magamnak. „Dehát én most válságban vagyok!" – Soha többet nem dolgoztam – vágtam vissza, mire Miko megbántódottan majdnem fenyegetőzött: Mélyen megbánom én ezt öt év múlva... nem tudom, mért épp öt év múlva, s nem tudom, mit kell megbánnom, ha 1949 szeptembere óta ezért küzdöttem, a személyi sérthetetlenségemért, integritásomért.

Gál déltájban, pityókásan, és Böske, a felesége legnagyobb szorongására megint hepciáskodni kezdett a „miniszterekkel" – Nagy Jóskával és Farkas Nandival. […] Bánt, hogy mégiscsak elküldtem Lajcsiéknak azt a lapot. Magdi beteges, ma rosszul érzi magát. Tito megjelent ma a planicai műugró versenyen. A tévében a kult. és művészeti életet, illetve az „állásfoglalókat" pellengérezték ki. Pap Jóska odaszólt a díjátadáson, hogy majd kijön hozzánk ma este, de nem jött. Sáfrányt hívtam hozzám Kópéval, Zákánnyal – nem jöttek; délután szállingózott a hó – láttam a függönyrésen keresztül. Tegnap este kijöttek – kétórás késéssel Aláék, utánuk Florika és Saša. Boriszék nem jöttek, s nem is üzentek, nem is szóltak semmit. Florika egy sárga gyöngysort hozott Magdinak. Gál a mai Kilátóban – kapitulál vagy taktizál a fiatalokkal szemben. Egy jó csehszlovák filmet láttunk a tévében (Magasabb szempontok). Palotai Boristól kaptam egy dedikált „Vidám vasárnap"-ot, annak örömére, „hogy ilyen olcsó lettem" – írja. (35 és fél ezer példányban jelent meg.) Beleolvastam: szellemes karcolatok. A Híd-díj-átadáson nem volt ott B. Szabó, senki a Symposionból, nem volt ott Herceg János, Szirmai, Csépe, Quasimodo Braun, Laták, Urbán. Cékus szomszéd kora délelőtt egy cserép virággal köszöntött be a születésnap alkalmából.

***

Újv., 974. márc. 18. H.

Március 15-én hajnalban Magdival az Ózd környéki Hangonyba utaztunk: Ősz Szabó János műsorához készített hangfelvételeket. Debreceni Sándor ottani munkásnál aludtunk. Horváth Sándor tanácselnök segítségünkre volt. Visszatérőben, másnap, elmentünk Hollókőre, majd Hatvanon és Nagykőrösön keresztül Kecskemétre, Molnár Jánosékhoz. Onnan tegnap haza. Ma du. meglátogattam Majtényiékat, írok róla a vasárnapi számban.

Újvidék, 1974. márc. 23. Szombat, 23,35.

Petkovics kérésére elküldtem a Félúton-t (meg a Radičević-fordításokat) a 7 Napnak.

Újvidék-Eger, 1974. márc. 28-31.

Az egri Gárdonyi Géza Társaság meghívására szerzői esten vettem részt március 30-án, szombaton 18 órakor a Megyei Könyvtárban. Bevezetőt mondott Czine Mihály; felolvasott egy tanárképzős fiú s egy leány négy versemet, én is hármat, majd válaszoltam a kérdésekre, végül dedikáltam. Látogatást tettünk Denke Gergelyéknél és Nagy Sándoréknál; kirándulásra mentünk a Szalajka-völgybe és a bélapátfalvi monostorhoz; ellátogattunk az egri Érseki Könyvtárba (könyvritkaságok, pl. Mikes Kelemen törökországi leveleinek kézirata); a várat bejártuk, a régi utcákat. A Park szálló 21-es szobájában kaptunk kényelmes szálláshelyet. Találkoztam Lőkös Istvánnal, Sántha Miklóssal (Ferenc fiával), Kozma Györgygyel s másokkal. Vasárnap de. hazajövet részt vettünk Bozsó János kiskunfélegyházi kiállításának megnyitóján.

Újvidék, 1974. április 14. Nagyszombat

A 7 Nap kiemelt tördelésben hozta a Félúton-t a Michelangelo-mottóval. Ács Karcsi is „nagy" versnek tartja, bár nem az. Legfeljebb csodálkoznak egyesek még mindig, hogy vannak gon-

dolati közlendőim is a versben. (A Jobbágyok unokái óta melyik versemből hiányozhatott?) Egy anekdotába illő, de annál jellemzőbb eset, adalék annak dokumentálásához, hogy kik és hogyan fordítanak engem itt: a belgrádi, ápr. 4-i fogadáson Eugen Werber nevezetű úr Ladik Katit azzal szórakoztatta épp a hátam mögött, hogy példákat hozott föl: milyen érthetetlen, provinciális marhaságokat ír az a F. F. a verseiben... Például ilyesmiket, cirkalom, fecskefű, pipiske... Hát most ki mondja meg őneki, a fordítónak, hogy mit jelentenek ezek a szavak? Ugyanis rábízta Sava Babić néhány szonett fordítását s a Nyelv és varázst meg az Aranykacsát. Az aranykacsát már megfejtette „patka utvara", de mi lehet az a cirkalom? – Megmagyaráztam neki, odafordulva, s hozzátettem, hogy a költő nem tehet róla, ha bizonyos városi uraságok nem ismerik azt a nyelvet, amelyből fordítanak, s bemutatkoztam. Szaladt utánam. – Tegnap a Forumban járt egy magyar íróküldöttség: Garai Gábor, Illés Lajos, Vujicsity Sztoján (s a nagykövetség részéről Pálosi); átadták a Forumnak az irodalmi kapcsolatok emléklapját, s Sava Babićnak két hétre szóló meghívót üdülésre. Az este Mallarmét olvastam, s egy politikai emlékiratot fordítok. Június 8-án az orahovói Róna vendéglőben lesz az 1944 májusában végzett topolyai polgaristák „30 éves" találkozója. Az egriek visszatérésem óta nem jelentkeznek. Úgy látszik, a szerzői esten adott válaszaim mégsem voltak konvencionálisak. Pap Jóska szerb nyelvű verset írt a Tiszáról, és franciául dedikálta, ajánlotta Dobó Tihamérnak. Parvenü gesztus. Gál reggelenként bejön a klubba, ismét iszik, és szenved, hogy ő milyen csalódott ember és költő. Németh Pista járja az újságírói villanások felszínes útjait, és kielégül a langy vidéki iszogatások apró örömeiben. Át nem jön hozzám, senki sem jár hozzám. A Félúton-ról sem mondott senki semmit – Ácson kívül, aki cinikus és leplezhetetlenül irigy. Juhász Géza csak akkor csíp el, ha elhaladok ajtaja előtt, a gyermeklap szerkesztősége felé tartva, a harmadik emeleten. Négy-öt könyv, fordítás ügyében illenék magához hívnia – évek óta. Csohány Kálmán magyar grafikusművész verseim illusztrációit állította ki a Csiliben, Pesterzsébeten megrendezett kiállításán. Verseimből is olvastak fel ugyanott. Az egri utamról tudott az egész kultúrrovat, de senkinek nem jutott eszébe, hogy bár egy újsághírrel rögzítse. Herceggel interjút készítettem batinai házában április 5-én. Szűcs, a helyettes szerkesztő máig sem közölte le. Jártam a topolyai Április 20. elemiben s a csantavéri Néphősök iskolában: kitűnő rendű, de nagyon szegény falusi gyerekekre próbálom felhívni a nem létező közvélemény figyelmét. Böndör Pálnak adták a Sinkó ifjúsági díjat. Kit érdekel ez itt? A Képes Ifjúság rendre defetista, reményt vesztett verseket, cikkeket közöl a legfiatalabbaktól is. Zsákutca, manír, tetszelgés – sehol egy eredendően tehetséges megmutatkozás, őszinteség, elkötelezettség. A telepi író-olvasó találkozómra négy nyugdíjas jött el egypár héttel ezelőtt. Görömbei az Alföldben talán másképp nyúl a határon túli fiatal írók kérdésköréhez, ha ismeri ezeket az állapotokat itt. Szabadkán pedig egy másfajta primitivizmus az Üzenet, az Életjel stb. tájékán; azokkal sem szolidarizálhatok egyértelműen és végérvényesen. Magányom teljes és bezárt. Marad az észbontó erőfeszítés: még verset írni és hinni, hogy érdemes író-olvasó találkozókra mennem. És vállalni a kenyérkeresetet jelentő újságírást, fordítást, szétszaggatottságot... Meg kellene írnom újvidéki 25 esztendőm naplóját, visszaemlékezéseit régi naplójegyzeteim, följegyzéseim, leveleim és másoktól kapott levelek stb., dokumentumok alapján. S aztán regénybe kezdeni. Vagy új, érzékletes versekbe, rólunk, sorsunkról, valóságunkról.

Újvidék, 1974. ápr. 23. Kedd, 16^{h} 48'.

Tegnap magához hívott Tomán, s közölte, hogy: Bányai recenziója nyomán mégis kiadják Tadijanović válogatott verseit – fordításomban. És A. Diklić régi gyermekregényét is, a Kisréti szállást, melyet az ötvenes évek derekán közölt folytatásokban – fordításomban – az akkori Pionírújság. Tomán azt is közölte velem, hogy az én válogatásomon alakítani kell; elhagyni, hozzárakni. Bányai szerint akad pontatlanság is a fordításokban. És hogy Bányai ír majd hozzá előszót, mivel „recenziója is valóságos tanulmány". – Azt nem csodálom – jegyeztem meg –, mivel Tadijanović Prsten c. válogatott kötetében 100 oldalnyi bibliográfiai, ars credói stb. jegyzetanyag van; abból könnyű tanulmányt csinálni...

(Tomán úgy tett, mintha nem értette volna meg ezt; mindenesetre szerkesztő létére sosem látta a Prsten c. kötetet, s tőlem kéri, hogy átnézze.) Erre odajött Juhász Géza is, mondván, hogy addig nem kapok semmit a két fordításkötetre, amíg át nem adom a harmadikat – a Veselinov emlékiratainak fordítását. Közöltem vele, hogy ez nem hat rám, mert nem halok éhen nélkülük sem, de a kéziratot azért idejében átadom. A napokban Bori tévedt be a Szerb Matica antikváriumába, ahol én válogattam. Nem kerülhette el, hogy ne köszönjön, s meg ne kérdezze: no, találtál valamit? De azért távolabb állt, híven a „haragszom rád”-hoz. Aztán Sinkó famulusa lett, noha az megalázta B. Szabót, elfoglalva jogos helyét a Tanszék élén; vizsgára kényszerítvén azt, aki már nemzedékeket – minket is – fölnevelt (Sinkónak érettségije sem volt). A Symposion kedvéért máról holnapra megtagadott engem Bori; fitymálva írt rólam 1960-tól kezdve, aztán meg elhallgatott, ezzel szemben arra nem méltó csörtetőket favorizált. Minősíthetetlen pálfordulását s főképp gőgjét, dölyfét, nem tudósi affektációit sosem fogadhattam el. Ma Szűcs megkérdezte Magdit: hol vagyok én mostanában. Mintha joga volna ehhez. A munkám elvégzem, és aztán azt csinálok itthon, amit akarok. Egyébként majdnem mindennap bejárok a szerkesztőségbe. Hát mit képzelnek ezek? Vasárnap voltunk Kalmár Feriéknél Szabadkán (Metohijska 3.), s megbeszéltük, hogy ha lehetséges, akkor együtt nyaralunk Grožnjanban, Isztriában. Magdinak tegnap sikeres műsora volt Szabadkán: az egészségügyi középiskolában lehallgatták két műsorát. Magdika ma befestette a szempilláit. Persze, eltanácsoltuk ettől. Estére Kántorékhoz megyünk, új lakásukba költöztek. Kb. húsz könyvet vettem ebben a hónapban – antikváriumban, boltban. (Tegnap Désivel, Szabadkán.) Beszélgettem Zákánnyal is a Belgrád-kávéházban. Megemlítvén régi förmedvényét ellenem a Hídban (1956), elsápadt és mentegetőzött, hogy annyi éve nem ellenem, hanem Juhász ellen irányult. Dér Zoli nem várt meg a 7 Napban. Kolozsit nem találtam. Írtam ma Molnárnak, Kecskemétre.

Újvidék, 1974. ápr. 26. Péntek, 16 óra

Írtam Hangya Bandinak, mert szeretném vele fölvenni a kapcsolatot; később esetleg érdemlegesen, dokumentáltan írni róla, művészetéről. Az éjjel befejeztem Ruškuc díjnyertes gyermekhangjátékának fordítását, s kis dalszövegeket írtam hozzá. Ma átadtam Szimin Magdának, aki boldog, mert Nevena lánya ma lediplomált. Együtt mentünk át a Tanszékre; Böndör Pálnak adta át Bori a Sinkó-díjat. Egypár meglepett arckifejezést csíptem el akaratlanul: „hogy kerültem én ide?” Ágostonnal pár szót váltottunk; Böndörnek gratuláltam, Borival kezet fogtam. Holnap du. jön hozzánk Kiss Pál fiatal pesti újságírójelölt, interjú ügyben. Kántoréknál jártunk valamelyik este, szobanövényt vittünk nekik az új lakásba. Béládi Miklósnak a Tanszéken megígértem, hogy elküldöm neki a Szabadkai diákéveimet. Mondta, hogy olvasta a Vasfűt, megkapta Pesten. Az éjjel olvastam: Németh Andor: A szélén behajtva. Bányaival is váltottam pár szót; ő recenzálta a Tadijanović-kötetet. Az utóbbi 10 évben együttvéve nem volt ennyi érintkezésem a magas irodalmi klérussal. Gerold egy kis ostoba szöveggel „indokolta” meg a Böndörnek ítélt díjat; de inkább a Symposion „drámai” jelenét pendítette meg. Lenkénél vannak könyveim és ITK-számaim. Magdikával többet kellene foglalkozni: magárautaltságában felszínességekre szokik rá. Tománnál van a Tadijanović Prstenje! Visszakérni majd! M. ma terepen van: Verbász, Kula, Zombor, Apatin, Kupuszina.

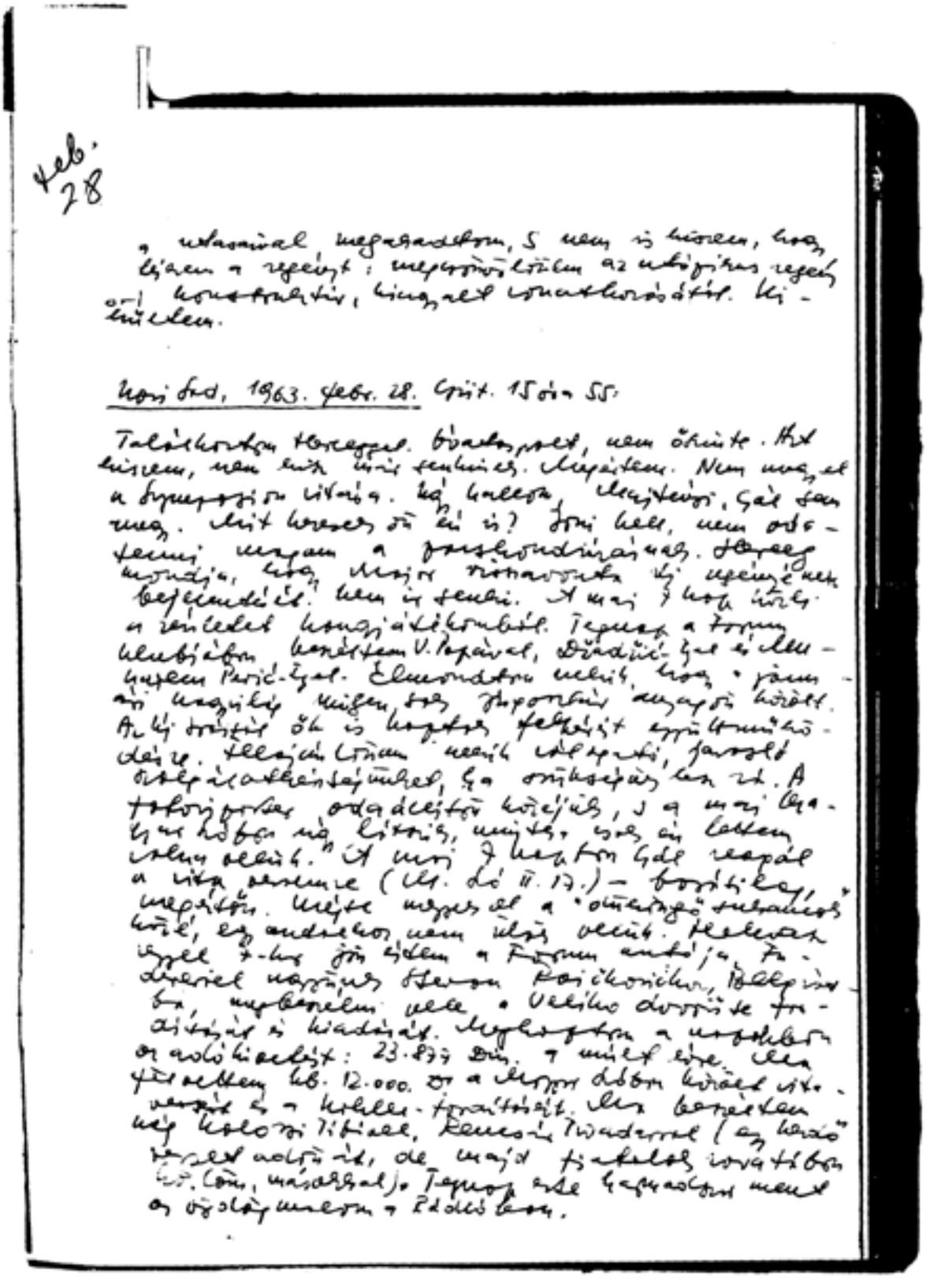

Fehér Ferenc kézirata a Naplóból

** A Naplóból kimásolt részeket a szerző felesége, Fehér Magda jutatta el a szerkesztőségbe, azzal a kikötéssel, hogy csak halála után jelenhetnek meg. A naplórészletekkel Fehér Ferenc születésének 95. évfordulójára emlékezünk.*

Vajda Gábor

Újvidéktől Tóthfaluig*

A kilencvenes évek közepe felé közeledve az a tény, hogy a VMDK a mind keményebben hangoztatott céljainak valóra váltásával adós maradt, egy másik, értelmiségi körökben megalapozottabbnak látszó összefogást készít elő. Ezzel a néhány évig az óvatossága miatt háttérbe szorult újvidéki és szabadkai értelmiség mozgósítására, érdekegyeztetésére nyílik lehetőség. Bori Imre, a Híd fő- és felelős szerkesztője 1993 novemberében számos értelmiségihez intéz fölkérő levelet, mivel „a Híd szerkesztősége úgy látja, hogy megértek azok a gondolkodásbeli feltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy józan, tárgyilagos fölmérés segítségével megkísérlik meghatározni a jugoszláviai magyarság jelenének s a szerzett tapasztalatok és fölmérések nyomán jövendőjének kérdéseit” (Híd, 1994. 1–4. sz.). A fölkérő levélre a többi között szabadkaiak (Rehák László, Gubás Jenő) is reagálnak.

Ekkor már a „délvidéki Szárszó”, a tóthfalusi értelmiségi találkozó előkészületei is nagyban folynak. Dudás Károly, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnöke az irányítójuk. Annál is inkább, mert a Délvidék legátfogóbb szerepű magyar művelődési egyesületének egyik fő célja a Tito-érában a saját népétől elidegenített értelmiségnek az eredeti hivatására való ébresztése, minden erkölcsi és szellemi erő mozgósítása a magyarság önszerveződésének, önmegtartásának érdekében. Újvidéken, majd Szabadkán ül össze a kezdeményező bizottság, hogy eldöntse: miről eshet majd szó Tóthfaluban. Többen szitokszónak tekintik az autonómia kifejezést, s nem kívánnak vele foglalkozni.

Nem csoda tehát, hogy az 1994 februárjában Tóthfaluban sorra kerülő értelmiségi tanácskozás bevezető előadását Bányai János tartja, miközben legfeljebb közvetve érinti a délvidéki magyarság jelenét és jövőjét, ellentétesen konkretizálva az értelmiség árulása bendai–babitsi fogalmát, mint ahogyan azt az adott helyzetben a magyarság és emberség érdekeit szolgálva kellene. Bányai cinikusan kijelenti: „Senkinek sem adom fel a leckét és senkinek sem mondom fel a leckét, mert nem vagyok erkölcscsősz, magyarórát tartok, és nem kínálok fel semmiféle megoldást” (*Tóthfalusi kerekasztal*, 26. p.). Továbbá: „…nem hiszem, hogy van olyan eszme vagy (társadalmi) célkitűzés, ami mögé a kisebbségi közösség egyként fölsorakozhatna” (17. p.). Bányai hosszan és egyébként szépen, kellemesen beszél, a Szent József-plébánia konviktusának szolgáltatása pedig kiváló. Nyilván ez utóbbin is múlik, hogy *A magyar kisebbségi értelmiség ma* elnevezésű tanácskozás résztvevői legalább részben hagyják magukat elbűvölni Bányainak az európai liberális gondolkodókra támaszkodó eszmefuttatásai, irodalmi hasonlatai által. Ezek főleg a demokratikus személyiségről szólnak, amely állítólag játékos, ironikus, szemben a prófétával, a harcossal. A komolyság és komolytalanság szembeállításával Bányai az utóbbira szavaz, a sztoicizmusban látva az elfogadható magatartást. Nem akar arra gondolni, miszerint az egyéni érdekeiket a közösségivel saját belátásukból, egzisztenciális kényszerűségből is kénytelenek egyeztetni az emberek, s az általuk megválasztott vezetőik a cselekvésmódjukban segíthetnek nekik.

Ha a politikusok a tettek helyett a személyi ambícióikat helyezik előtérbe (amiként 1994 első hónapjainak szomorú eseményei tanúsítják), gyorsan veszítenek a népszerűségükből. A maga módján Bányai is ehhez igyekszik hozzájárulni. Pedig ekkor még van cselekvési lendülete az érdekszervezetnek. Ennek köszönhető az önálló magyar iskolarendszer megteremtésének kezdeményezése. Bányai, a vezető pedagógusok egyike, a tóthfalusi „magyaróráján” nem tartja demokratikusnak az egészségesen nemzeti érzelmű magyar értelmiség e vállalkozását,

s számára erről beszélni is rangon aluli. Ezért az előadása elvont, arisztokratikus. Aligha választható el ennek hatásától, hogy a résztvevők többnyire részletproblémákban merülnek el, s az autonómiát, a délvidéki magyarság fennmaradásának kulcskérdését csupán néhányan érintik.

Bányai majd csak az összejövetelt követően fogalmaz nyíltabban. Ekkor a szerb írók és politikusok mítoszélesztésére s annak következményeire hivatkozva megkérdőjelezi egy „összmagyar" manifesztáció neves és köztiszteletben álló „vezérszónokainak" szavait, mondván, hogy „a szóval óvatosan kell bánni, mert nem lehet tudni, az egyszer kiejtett szó milyen indulatokat kelt, milyen szenvedélyeket és érzéseket éleszt fel, és milyen messzire hallatszik el. Előttünk a példa. Nem lehet tudni, az irracionalizmusokra és mítoszokra Európa e térségében még mindig hajlamos emberi gondolkodás hol és mikor töri, törheti át a reális történelmi tapasztalatok amúgy is bizonytalan határát. És ha áttöri, a felelősség az írástudókat terheli" (MSZ, 1995. VIII. 12.). Bányai nem akarja tudni: a magyarság autonómiaigénye az általa féltett tapasztalati határok – emberibb körülmények közötti, tehát szavatolhatóbb érvényű – védelmét jelentené.

Bányai a profetikus és az ironizáló értelmiséginek Tóthfaluban egymással szembeállított magatartását is csupán utóbb nyilvánítja egyértelműen értelmetlennek, perspektívátlannak. Furcsa módon ekkor is (mikor már a Tanszék helyzete viszonylag rendeződött) a közösségével azonosuló prófétát tekinti győztesnek (föltehetően az alakuló VMSZ várható sikerére gondolva) az alulmaradó, kételkedő ironikussal szemben, ám – szerinte – mindkettő útja szakadékba vezet. Az olvasónak kell kitalálnia: hogyan és miért. (Vö. MSZ, 1994. XI. 12., XII. 3.)

Egyik tanulmányában (*Kultúra és önismeret*) Bányai jellemző pragmatikusággal „a demokratikus, a liberális, a reformtörekvések" (*Kisebbségi magyaróra*, 1996. 32. p.) különféle pártjaitól, nem pedig a kisebbségi szervezetektől várja a délvidéki magyarok művelődési kérdéseinek a megoldását. Vagyis szerinte a nemzettársai által megtermelt és a tőlük eltulajdonított javak csereértékeként a balkáni hatalom majd az anyanyelvi kultúra megőrzését szolgáló tankönyvekkel látja el a magyar diákokat.

Bányainak az az állítása sem meggyőző, amely szerint az „együttélés kultúrája" önismeretünk jövőt alapozó forrása lehetne. Az együttélés korábbi évtizedekben kialakult gyakorlata akkor lehetne követendő példaként fölfogható, ha tényleg valóság lenne „a mindennemű kulturális vagy más fölényérzetről való (kölcsönös) lemondás" (uo. 34. p.). Ilyen lemondásra csak alapos ember- és történelemismerettel rendelkező, demagóg politikától függetlenül nevelkedett emberek képesek. A „felszabadítók" számító jóindulattal magukhoz emelhetik az engedelmes „felszabadítottak" karrierista töredékét. Ez azonban nem oldja föl a történelmi vélt felsőbb- és alsóbbrendűség szembenállását s mindazt, ami ezt életformában és társadalmi beosztásban, asszimilációban és kulturális visszafejlődésben tükrözi.

Ha a kultúrát az ember önmegvalósítását szolgáló, megnyugtató kompromisszumsornak tekintjük, s ha a délvidéki magyarság alkalmazkodásában – az elemzéseknek és a kimutatásoknak megfelelően –, a félelemben vagy legalábbis a kiszolgáltatottságban látjuk a fő motívumot, akkor az „együttélés kultúrájának" fogalma nem sokkal több napi politikai voluntarizmusnál, ill. kényszerű simulékonyságnál, a kisebbik rossz választásánál.

Hogy Bányai számára az „együttélés kultúrája", az elveszített béke iránti nosztalgiát nem számítva, csak politikai egyensúlytartást jelent, az *Szarajevó, 1986. És azután* c. írásából derül ki egyértelműen. A jugoszláviai magyar költészet boszniai bemutatkozására emlékezve vissza az ottaniak kezdeti idegenkedését a tájékozatlanságukkal magyarázza. De rövidesen fölengedett a hangulat, mert „tiszteletben tartották a sokféleséget" – mondja Bányai (i. m. 64. p.). Ahelyett, hogy föltenné a kérdést: vajon szükség volt-e azok találkozójára, toleranciatáborára, akik ott ismerkedtek meg egymással. Hol voltak a magyar költészetnek még az iskolában fölkészített szerb és horvát rajongói?

Ez a kirakatrendezvény is a maga módján hozzájárult az évtized végén robbanáshoz vezető feszültség leplezéséhez, vagyis a növeléséhez. Viszont az évekig tartó katasztrófa tanúsítja legvilágosabban: az „együttélés kultúrája" csak politikai látszat volt, mert a szélsőséges nacionalistákat (köztük a Bányai által név szerint nem

említett szarajevói költőt, Karadžićot) közvetve az önmegismerést fensőbbségesen elutasító avantgárd nagyjugoszláv pedagógia teremtette: a dogmák és hiedelmek eluralkodása által.

A tóthfalusi tanácskozásnak tehát végső soron a dokumentálás volt a haszna. Utána ui. a tájékozatlan emberek is beláthatták: akiket addig újvidéki csúcsértelmiségieknek tartottak, csak a személyi és csoportérdekeiknek megfelelő liberális pozícióról hajlandók tárgyalni, miként Bányai János, Bosnyák István vagy Gerold László. A lelkiismeret szava ritkábban hallatszik, és – miként a már korábban magatartást váltott Ágoston Mihály és az egyszeriben magába szállt Ács Károly példája tanúsítja – ha némelyekben lelkesedést vált is ki, nemigen van cselekvésre mozgósító ereje. Úgyhogy a megbeszélt szekciók formájában folytatandó munkát a többség szabotálja.

** Részlet a Szólamok és akarások című hátrahagyott kéziratból, amellyel az Aracs folyóirat első szerkesztőjére, alapító tagjára emlékezünk halálának 15. évfordulóján.*

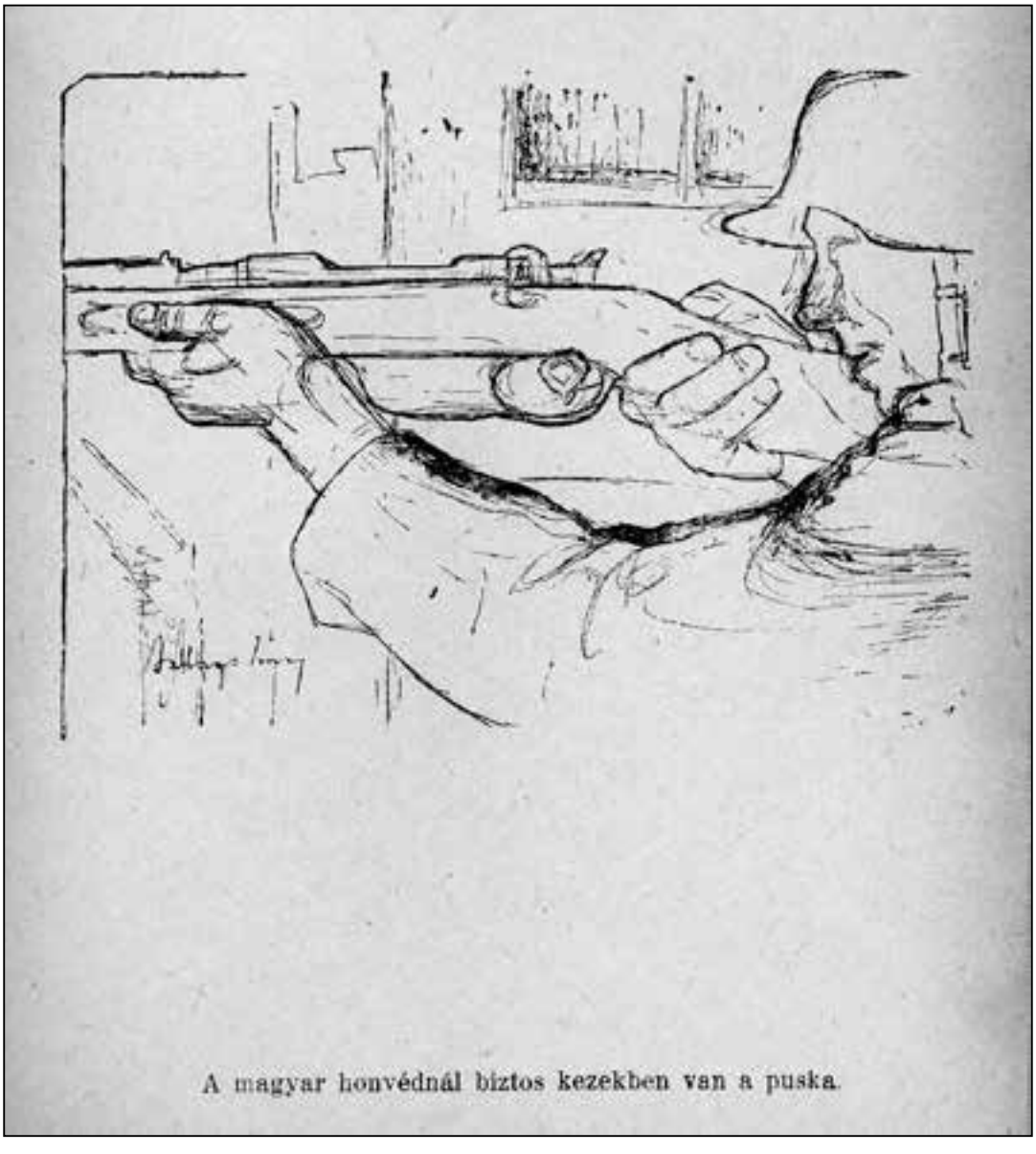

Ballagó Imre: A puska biztos kézben

Stanyó Tóth Gizella

Mi késztetné fiataljaink többségét a szülőföldön maradásra?

Töprengések az első tóthfalusi értelmiségi kerekasztal-beszélgetés 30. évfordulójára készülődve

Valahányszor szülőfalumba, Bácsfeketehegyre készülődök, eszembe jutnak az *Estharang* – vagy ahogyan édesanyám a refrénnel kezdte dúdolgatni: *Szülőfalum, te egyetlen, te drága* – dalnak a szövegrészei. Így is vésődött az emlékezetembe, olyannyira, hogy az idei huszadik meggynapok és tizenkilencedik falunap (június 8–11.) nyitórendezvényeire hangolódva, rokonaimra, Katira és Tamásra várva e szavak ismétlődtek gondolataimban a Református Központi Otthonunk filagóriájában azon a kissé fájó érzéseket is ébresztő péntek délutánon… Alig egy héttel korábban voltam otthon fiaimmal, a 80. életévében elhunyt unokanővérem temetésén. Vegyes emlékek gyötörtek útban a falum felé. A temetőhöz közelítve a múlt *miért*jeinek felcsapó hullámait mintha csendesítették volna a megbékélés néma hangjai. Eszembe juttatva fehér virágaink – a megtisztult, feloldozást nyert lélek – üzenetét: *„Békét a szívünknek, békét családunknak…”* Már a kegyeletteljes szertartás alatt is, még inkább utána, egyre jobban érződött széttöredezett családunk láncszemeinek újbóli egymás keresése, egymáshoz vonzódása. Gyógyír volt ez lelkemnek. Még ha rövid időre is, hiszen a nagy család legtöbb tagja szinte a szélrózsa minden irányából jött, főleg az anyaországból, az óceánon túlról és innen, a Délvidékről/Vajdaságból. Ugyanis szűkebb családunkból unokanővérem családfája a leglombosabb. Három gyermeke közül csak a legfiatalabb maradt itthon, a kilenc unokája közül pedig a még két kisgyermek… Ezek a számok, ha kicsiben is, de maguk helyett beszélnek.

Mi késztetné fiataljaink többségét a szülőföldön maradásra?

Mit kellene tennünk valamennyiünknek – akik vállaltuk a nem kis kihívásokkal terhes háborús kilencvenes évek megpróbáltatásait és az azt követő évtizedek kihívásait – azért, hogy a még itthon levő ifjú nemzedékek értelmét lássák a maradásnak, a szülőföldhöz való ragaszkodásnak? A tények ismeretében sokkal összetettebbnek, összekuszáltabbnak, „összemosódottabbnak” látszik a feladat, mint amilyen csaknem három évtizeddel ezelőtt volt.

A mellébeszélésnek immár nincs helye!

Ha valóban tenni kívánunk megmaradásunk, sőt gyarapodásunk érdekében – megosztás, kirekesztés nélkül –, akkor nem ismételhetjük frázisként az ö*sszefogás, az összetartozás* szükségességét. A Tóthfaluban, a Szent József-plébánia konviktusában – Utasi Jenő atya meghívására – *A kisebbségi értelmiség ma* címmel megtartott első kerekasztal-beszélgetés harmincadik évfordulójához közelítve mindinkább időszerűbbé, sürgetőbbé válik a kérdés. Csak ismételni tudom a trianoni békediktátum 100. évfodulójára lejegyzett gondolataimat: *„Mit jelentene, jelenthetne, hol tartanánk, ha máig folytatódott volna a Tóthfaluban 1994. február 24-én (jelképesen, helyzetünkre vonatkoztatva: jégtörő Mátyás napján) megtartott első, majd Zentán, Szabadkán s a tizedik évfordulón (2004. március 24-én) ismét Tóthfaluban továbbgondolt délvidéki/vajdasági magyar értelmiségi találkozó? Megegyeztünk volna-e a minimumban egész nemzeti közösségünk szülőföldön maradása, fiataljaink emberhez méltó életének szavatolása érdekében? Észérvekkel – a szívünk mélyéből fakadó, érzelmeink fűtötte észrevételek kordában tartásával – kellene próbálkozni ismét, a folytatás lehetőségét*

latolgatva, a politikai, az egyházi és a civil szféra bevonásával. Negyed évszázad múltával, a megtévesztő napi politikai labirintusból kitalálva, ennek időszerűsége nem kérdés immár, hanem összetett feladat (lenne). Kiegyezhetne végre a magyar a magyarral nemcsak itt a Délvidéken/ Vajdaságban, hanem a Kárpát-medencében s azon túl is" (*Mi a magyar most, Vajdaságban?*, Magyar Szó, 2020, IV., 170–171. o.).

Gondolatok és valóság… Pontosabban mikorra valósulhatna meg (s megvalósulhatna-e) egyáltalán?

Mit észlelhettünk mindebből kisfalumban a három nap alatt – a népszámlálás számunkra lesújtó eredményeinek tükrében? Vegyes érzésekkel igyekeztünk Katiékkal a XIX. Bácsfeketehegyi Falunap és a XX. Bácsfeketehegyi Meggynapok második napjának késő délutánján a kultúrotthonba. Ők egy kissé nyugodtabban, mivel részben sikerült nekik a délelőtt folyamán újabb, eligazító adatokhoz jutniuk Szabadkán családfájuk történetéhez. Ezért is indultak el Budapestről még előző nap a kora esti órákban, csak arra nem számítottak, hogy a lassú útlevél- és vámkezelés miatt órákig kell araszolniuk a határ túloldalán…

Ismerősök, rokonok üdvözölnek bennünket az emeleti nagyteremben, ahol a Bácsfeketehegy Magyar Művelődési és Helytörténeti Egyesület makramé-, vesszőfonás- és bútorfestő szakkörein készült munkákat állították ki. Hosszan időzünk a szebbnél szebb, szemet gyönyörködtető, a néphagyományainkat, -művészetünket éltetni kívánó próbálkozásoknál. A nemes kezdeményezés egyik célja a fiatalok figyelmének a felkeltése, akik majd továbbadhatják az ősi hagyományokat. Jelenleg ugyanis főleg az idősebbek kapcsolódtak be a szakkörök tevékenységébe. Az utánpótlás nem egyszerű az egyre fogyatkozó faluban és „természetesen az okosvilág" térhódításának közepette – hallhattuk a kiállításon.

A Bácsfeketehegy Magyar Művelődési és Helytörténeti Egyesület első kiállítása

A bútorfestők munkái

Akarjuk, nem akarjuk, sok minden megváltozott az utóbbi évtizedben a faluban is. Az őshonos lakosság lélekszáma csökken, de újabb lakók is érkeznek, házakat vásárolnak… A változásokat mi is tapasztaljuk, kis csapatunk ugyanis több mint öt éve vesz részt rendszeresen – olykor Tamás fivérének családjával együtt – a meggynapokon, egy kis szombat délelőtti meggyszedést is belekombinálva. Mert: a bácsfeketehegyi fekete meggynek nincs párja a világon. Ezt Kati szokta mondogatni, nem titkolt nosztalgiával, hiszen ő is egy kicsit bácsfeketehegyinek számít, rokoni szálak kötik a falunkhoz, és a református templomban keresztelték meg a „tiltott” világban.

A kiállítás után ezúttal is a helytörténész, anyakönyv- és családfakutató közös barátunknál, Ottinál folytattuk „magasröptű”, öreg estébe nyúló beszélgetéseinket, családi házának virágos teraszán. Az eddig mindig visszatérő gólyacsalád köszöntését sem mulasztottuk el. A mesébe illő porta udvarából már a kapun belépve jól szemügyre vehettük a közeli hatalmas kémény tetején lévő fészküket. Vidám kelepelésük pedig a megérkező párjuknak szólt. Az idén a gólyapár három utódról gondoskodhat, felváltva hozzák az élelmet fiókáiknak. Otti közben megnyitja a falu honlapját, amelyen a bekamerázott fészek révén az érdeklődők mindig láthatják, mi történik a gólyacsalád életében. Ha valami rendelleneset észlelnek, azonnal jelentik az önkéntes tűzoltóknak, s azok intézkednek, amennyiben szükséges, de csak óvatosan, hogy ne bolygassák meg a fészek rendjét.

Vándormadarainkra vagy sokkal inkább szülőföldünkről ideiglenesen vagy örökre eltávozottakra gondolva idézte egyikünk: *„Furcsa két madárfaj a gólya meg a fecske, hogy tavasszal mindig idejön a másik világrészből, ősszel meg mindig visszatér a másik világrészbe. De ott nem házasodnak, nem raknak fészket, és nem költenek, csak itt minálunk. Melyik hát az igazi hazájuk?”* (Gárdonyi Géza: Isten veled, gólyamadár!)

A gólyacsalád, Bácsfeketehegy kedvence

Jó étvágyuk van a serdülő fiókáknak
(Sárközi Otília felvételei)

Mit tenni a változtatások érdekében?

Az első tóthfalusi értelmiségi kerekasztal dokumentumkötetét és részben a vonatkozó írásokat olvasva egyre azon gondolkodom: *hogyan tovább?* Egy újabb kerekasztal-beszélgetésen, amelyen neves szakemberek véleményét is kikérve – ha erre sor kerülne, mint ahogy Utasi Jenő atya terveiben szerepel – elsősorban meg kellene szólítani, hallgatni a fiatalokat. Meglehet, kétélű (vagy ki tudja, hány?) kezdeményezés lenne ez is. De anélkül, hogy megpróbálnánk, a választ sem tudhatjuk. Beszéljenek ők: hogyan látják szülőföldünk jelenét, az ő és a további nemzedékek jövőképét, érvényesülési, gyarapodási lehetőségeiket stb. „Csupán" az a kérdés, ki legyen a házigazdája ennek az összejövetelnek, hogy minimalizálni lehessen a párt/pártok befolyását, az egymás ellen, a megrendült nemzeti közösségünk további gyengítésére irányuló, még inkább tévutakra terelő szócsatákat. A mindennapjainkra odafigyelő diákok, végzős fiatalok jelentős része látja, észleli a gondokat, hogy kik „kapják" pl. a legjobb (állami, a magánjellegűeket nem is említve) munkahelyeket. Ha a városok, települések nemzeti összetételét is figyelembe vesszük, még lesújtóbb a helyzetünk.

Az első és részben a többi három kerekasztal résztvevői is jobbára az okokat, okozatokat boncolgatták tanulmányaikban, sorjázták a feladatokat, az észrevételeket, de a megvalósításuk jelentős részével máig adós maradt a délvidéki magyarság. Néhány napjainkban is aktuális meglátásból idézek – okulásul, emlékeztetőül:

„Az általános, világszerte tapasztalható változások mellett a minket csapásként ért változások gyökeresen új helyzetet teremtettek, főleg az utóbbi néhány háborús évben számunkra, mint egyénekre és mint etnikumra. Egyáltalában nem verbális riogatás a már kimondott megállapítás: ***a hazai magyar etnikum helyzete katasztrofálisan megromlott, és puszta fizikai fennmaradásunk megszűnése is kitapintható közelségbe került****"* (Rehák László, *Tóthfalusi kerekasztal*, 31–32. o., Logos Grafikai Műhely, 1995).

„Az értelmiségiek – valamennyiünk számára – azt hiszem, sarkalatos kérdés, hogy lesz-e utánpótlásunk, hogy néhány év múlva lesz-e értelmiségi utánpótlása a vajdasági magyarságnak. Ezt a kérdést, azt hiszem, függetlenül attól, hogy kinek milyen a politikai előítélete – politikai előítéletektől mentesen –, meg kell vizsgálni, alaposan körüljárni. Ami ennél több, sürgősen tenni kell azért, hogy a helyzet megváltozzon. Ebben centrális kérdés az oktatás kérdése. Számomra döbbenetes, amikor törvényes lehetősége van annak, hogy magyar egyetemet alapítsunk. Általános iskolák alapítására, sajnos, nincs lehetőségünk, de az egyetemre van, akkor éppen egyébként köztiszteletben álló értelmiségi kollégáim közül többen kijelentik, hogy »ez nem időszerű«, sem politikailag, sem egyéb szempontból, ez most nem kivitelezhető elképzelés, »utópia«. Ezt én katasztrófának tartom, és szakmai szempontból sem tartom igaznak. A tények mást mondanak. […] Ismétlem, az oktatás egészét centrális kérdésnek tartom. Ha valamiben – politikai előítéletek nélkül – meg kellene találnunk a közös szót, az éppen az oktatás kérdése. Szerintem, ebben tudnánk is közös szót találni, még azok is, akik éppen más kérdésben szemben állnak" (Csorba Béla, uo., 40–41. o.).

„…a múltban elkövetett hibákra addig nem lehet fátylat borítani, és mindent közösen újrakezdeni, amíg továbbra is övön aluli ütésekkel keserítjük meg egymás életét. Az ilyen magatartással, felfogással, a mélyben egymásnak feszülő indulatokkal, önző féltékenységgel, egymás tevékenységét semmibe véve, nehéz lesz konszenzusra jutni, mint ahogyan a magyarság érdekében valamit is cselekedni. E vitákon kívül álló értelmiség, amely a többséget képezi, csak dermedten, értelmetlenül áll, s szemléli az értelmetlen viaskodást, ezt a kakasviadalt, és spontánul megpróbál tenni valamit. Így jött létre a Diáksegélyező Egyesület, a tananyagpótló füzetek megjelentetése stb. Nem a VMDK csúcsvezetőségének a kezdeményezésére, és nem is a »csúcsértelmiség« közreműködésével. Ezért nincs mit számon kérni a másiktól. A jövőben viszont a jelenlevőktől mindazon munka elvégzését számon kell kérni, amelyet itt most felvállalunk" (Gubás Jenő, u. o., 44. o).

„Ha ez a sok egyén együtt képes önszerveződésre, akkor el kell fogadnunk a politikai alanyiságot is. S ha elfogadtuk a politikai alanyiságot, akkor föltétlenül joga van korlátozott önrendelkezésre, s a korlátozott önrendelkeződés úgy való-

sulhat meg térségünkben, hogy az autonómiák hálózatát hozzuk majd létre, s ezekkel szavatoljuk önnön fennmaradásunkat. Szavatoljuk népcsoportunk vagy nemzeti közösségünk továbbélését, itt maradását" (Balla Lajos, uo., 48. o).

„Orvosként kértem szót, nem íróként, egy halálosan komoly ügyben, amelyik, mindarra nézve, amit eddig alkottunk, alkotunk, sőt mindarra, amit apáinktól örököltünk, amiről itt beszélgetünk vagy beszélgethetünk, most deklasszálttá válhat, és válóban van. Teljesen értelmetlen. Az pedig a következőképpen néz ki. Vár bennünket az a sors, hogy öt év múlvától kezdve a magyar házak potyapénzért adódnak majd el, a magyar földek potyapénzért szállásostól adódnak el, mert azok, akik most itt maradtak, hogy arra még vigyázzanak, halnak ki. Azok, akiknek építődött mindaz, ami építődött, azok nincsenek sehol. Határon kívül vannak. […] Gondolkozzanak el a következőn: '48-ban Jugoszláviában félmillió magyar volt. Ez alatt az eltelt mintegy ötven esztendőben egyetlen olyan esetről sem tudok – kivéve a mostani háborús disznóságokat –, hogy valaki a világnak ezen a táján éhen halt volna. Teljes felelősséggel állítom, hogy minden családba belefért volna plusz 1 gyerek, szó, családi gond, társadalmi gond és minden egyéb gond nélkül. S ha így lett volna, akkor most nem felezett félmillióan lennénk, hanem egymillióan" (Burány Béla, uo., 50., 57. o.).

„És ami, szerintem, a legsúlyosabb intellektuális nyomor jele, helyzetünk fel nem ismerése, az a hamis tudat, hogy mi igenis végezzük a dolgunkat, lám ma is megírtunk egy magasröptű értekezést, egy magvas verset, megtartottunk egy előadást, kiállítást nyitunk, színházat ünneplünk, díjat osztunk – csupa-csupa pótcselekvés, elhallgatás, másról szólás, melyben az egyedüli indulat a kicsinyes, önző személyeskedés, a másként szólók, mást mondók, helyettünk beszélők és cselekvők ócsárlása, szapulása… Úgy érzem (és remélem, nemcsak én!), hogy végső ideje felébrednünk ebből a Csipkerózsika-álomból, fölfogni a vészhelyzetet: népünk tragikus fogyatkozását, rossz szándékú hatalom hol ravasz, hol erőszakos kisebbségellenes húzásait, melyekkel megvonja a levegőt a tüdőnktől, elfedi a kilátást szemünk elől, fegyverdörgéssel tompítja hallásunkat. Tehát cselekednünk kell, mentenünk a menthetőt, tennünk a végromlás ellen… Ehhez pedig tiszta elmékre, nagy elszántságra és közös akaratra van szükség: szellemi erőink és népünk szívének együtt dobbanására" (Ács Károly, uo., 62., 63. o.).

„Egy kisebbségi népcsoport vizsgálatánál általános gyakorlat, hogy a legjellemzőbb sajátosságokból indulunk ki. A vajdasági magyarság esetében az egyik vagy talán a legjellemzőbb az a már-már közhelyszámba menő megállapítás, hogy a biológiai kipusztulás irányában halad. A születési és elhalálozási arányszámok egybevetéséből nem nehéz kikövetkeztetni, hogy ha semmi más negatív tényező (kivándorlás, elmenekülés, asszimiláció stb.) hatásával nem számolunk is, magában véve ez a biológiai újratermelési csőd elegendő ahhoz, hogy jövőnket már csak néhány emberöltőre szabhassuk. Márpedig nálunk számolni kell az egyéb tényezőkkel is! […] Még súlyosabb következményei vannak a pszichológiai elnyomásnak. A kisebbségek elidegenítése saját nemzeti történelmüktől, a kisebbségi sorshoz vezető események sajátos értelmezése, félremagyarázása, bűntudat kiépítése a kisebbségiekben az anyanemzet ún. »történelmi vétkei« miatt stb. megingatja az egyébként is hézagos történelmi tudatot. Ez meg a többségi nemzettel szemben érzett (de továbbra is folyamatosan táplált) adósságérzés, valamint a saját vonatkoztatási csoportból való eszményképek teljes hiánya sietteti az anyanyelv és a hagyományok kiadását, a korábban már ismertetett mechanizmusok következtében kialakult apátia és a folyamatosan tudatosított kisebbségi komplexus pedig teljessé teszi az önfeladást" (Szöllősy Vágó László, uo., 66., 74. o.).

„Lehet-e ma vajdasági magyar értelmiségi kerekasztalt tartani akkor, amikor magamtól elindulva balra, jobbra, szembe, ha megkérdezem az apákat, hogy hol vannak a gyerekek, akkor a válasz az, hogy »által« vagy a »nagyvilágban«. Így az orvos és néprajzos, valamint a pszichológus demográfiai előadása a vádbeszéd, ami itt elhangzott a fogyásunkat és elfogyásunkat illetően. Úgy érzem, megkésett figyelmeztetés, megkésett vádbeszéd, megkésett felhívás volt, hiszen a 80-as években 1990-ig igenis ilyen demográfiai értekezleteket kellett volna tartanunk, annak érdekében, hogy a vajdasági magyarság

fogyása valamiképpen lelassuljon. Ma már azt hiszem, nem ez a téma. Ma egyetlenegy komoly téma van, az pedig a megmaradás kérdése, a megmaradáson belül az elvándorlás. Annak a fiatal értelmiségi generációnak az elvándorlása, amely Magyarországon már most, már így még fészket sem rakva, máris alkotó értelmiségi néprétegg é lett, és az ország, az anyaország befogadta" (Biacsi Antal, uo., 80–81. o.).

„Én annak látom értelmét, és azt tartom rendkívül fontosnak, hogy bármiféle áramlathoz tartozó, bármiféle elképzeléseket képviselő értelmiségeink az itt élő magyarság sorsának kulcskérdéseiben valamilyen minimumban meg tudjanak egyezni" (Sinkovits Péter, uo., 100. o.).

„Számomra az a kérdés, hogy a vajdasági magyar értelmiség eljutott-e arra a pontra, hogy azt mondja, hogy egy többségi országban lehet tulajdonos is, és nem albérlő. S hogy lehetek gazda a saját házamban. S ha ezt elfogadjuk, valamiféle önállóságot, autonómiát igényel. Ráadásul azt is el kell mondanom, számomra egyértelmű, hogy az értelmiségi kénytelen közéleti szerepet vállalni itt, Vajdaságban, de a határon túli magyarok körében szinte mindenhol, hiszen az elmúlt évtizedek alatt annyira elfogytunk, és annyira rosszul működtek az intézményeink, főleg amikor a tudatformálást, nemzettudat kialakulását kellett volna elvégezni, hogy most, amikor nagyon szorongatott és nehéz helyzetbe került az a bizonyos cselekvőképes ifjúság, ezeknek jórésze el is távozott" (Siflis Zoltán, uo., 109. o.).

„Ahhoz, hogy emberek módjára, és értelmes emberek módjára saját magunkban próbáljunk, saját magunkban döntésre jutni, hogy adott pillanatban egy-egy emberért is, ha kell, kiálljunk, mert tudjuk, hogy az az egy ember vagy az az egy közösség képes arra, hogy tudatot formáljon, hogy egyszerűen itt tudjon marasztalni bennünket, mert más megoldásuk nincs. […] Egy jó pár ember volt, aki merte tenni a maga dolgát. Anélkül, hogy pártba, anélkül, hogy érdekszövetségbe tömörült volna. Egyszerűen csak azért, mert úgy érezte, hogy erkölcsi feladata az, hogy kiálljon. Valakiért és valamiért. Ez eltörölhetetlen, és nem szabad megengedni, hogy ezt bárki befeketítse" (Keszég Károly, uo., 115., 116. o.).

„Mi, értelmiségiek azon vagyunk, azon kell, hogy legyünk, hogy lehetőleg a legmesszebb lássunk, tehát a jövőnket megtervezzük. Ez mit jelent? Azt, hogy a kultúrát és a nemzetet, a nemzeti kisebbségi érdeket csak együttesen szemlélhetjük. Figyeljünk Szöllősi Vágó barátunk grafikonjaira! Mit mutatnak azok? Azt mutatják, hogy a magyarságnak a többsége igenis Észak-Bácskában van. Ezek fundamentális tények, amelyekből értelmiségi következtetést kell levonnunk. Ha önnön anyagi érdekeltségeink hitvány hatalmi téveszméi fölé akarunk emelkedni, és a szó nemesebb értelmében akarunk szellemi diktatúrát gyakorolni – végső soron mindenki hatalomra tör –, ezt valljuk be. Tehát a legfinomabb, legigazibb, legszellemibb értelemben" (Vajda Gábor, uo., 120. o.).

„Édes anyanyelvünket beszélő népünknek minden jajszava az értelmiségiek után kiált, és jaj ma annak a bánsági és bácskai részeken élő magyar értelmiséginek, akinek az érdeklődési köre nem terjed túl önmagán. Az értelmiségiekre fokozottan vonatkozik, hogy mi mindannyian őrzői vagyunk egymásnak, másrészt az önmagunkba zárkózás mindig a rosszal való cinkosságot jelenti. […] A vajdasági értelmiségieknek végre a termelői-fogyasztói társadalmiság szintje fölé kell emelkedniük, tudatosítaniuk kell magukban prófétai küldetésüket, és messzemenően helytállni, összefogásban, egységápolásban, egymás értékeinek megbecsülésében, és mindezt azért, hogy népünk iránti szolgálatküldetésüket tudatosítsák. Bizonyosra mondható, hogy az utóbbi néhány évben eltávozottak száma sokkal kisebb lehetett volna, ha a fiatal értelmiségiek lelkét szolgálatküldetésük tudata hatja át. Ennek az építése azonban nagyon szerény keretekre zsugorodott a múltban, másrészt a gyakorló vallási élettől történő elszakadás és népi valláshagyomány tudatos pusztítása is megtette a magáét. Az értelmiségiek komoly hányadát teljes lelki szikkadtságban érte a többségiek keményöklű és ferdeségekkel terhelt nemzetieskedése.

[…] Bizonyára nem tekintik megállapításomat sértő szándékúnak azok az értelmiségiek, akik a keresztény gondolatiságon kívülállónak tartják magukat, ha azt állítom, hogy a jézusi hit rádiuszán belüli értelmiségieknek még inkább ébreszteniük kell magukban a nagyobbá levés igényét, másfelől még inkább tapintaniuk kell magukban kicsinységüket és tehetetlenségüket. Tudato-

san az e két pólus közti megfeszítettségüket kell megélniük – és a feszültséget az »Isten és én« kapcsolat és az »Atya-gyermek« kapcsolat egygyé válásában feloldaniuk. […] És maradjanak! Ne meneküljenek el e sajátos mártíromságtól. Mutassanak eligazodást a házas élet és a családtervezés síkján a széles néprétegeknek, gyakorló, keresztény mivoltukkal valljanak hitük erejéről, őrizzék az őshonossági tudatot a kanyargó Tisza mindkét partján, és reményből élve remélni tanítsák a reményvesztetteket a Szentlélekre hagyatkozva. Így legyenek kenyérfalattá a rájuk éhező kisemberek számára" (Msgr. Huzsvár László, uo., 131., 132., 133. o.).

„Évente egy falut temetünk el. Ez arra késztet bennünket, hogy összefogjunk. Az egyház már évek óta szélmalomharcot vív ilyen téren. Vannak ugyan házasság-előkészítő tanfolyamaink, az orvosok, házaspárok, lelkészek vesznek részt ezeken. Tehát családi hétvége Tóthfaluban és más egyházközségekben is, de mindaddig, amíg széles körben nem fogunk össze, az értelmiség, orvosok, szakemberek, pedagógusok, pszichológusok, az önkormányzatok, mert társadalmi visszhangja is kell, hogy legyen az egésznek, addig tényleg szélmalomharcot vívunk. Ezért ajánlom, hogy a következőkben be kell tervezni egy családdal kapcsolatos találkozót. Ez hosszabb távú együttműködés kell, hogy legyen. Egy tervet kell kidolgozni, oda bekapcsolni az önkormányzatot is, a szakembereket, az egyház képviselőit is, és együttes erővel próbálni az egyházért, a családért egyetemesen fellépni a natalitásért, a házastársi kapcsolatok elmélyítéséért. Mindazért, ami végső soron népünk jövőjét illeti" (Utasi Jenő, uo., 134., 135. o.).

Távlatok és lehetőségek

Ezzel a címmel hangzottak el dr. Gubás Jenőnek az értékelő meglátásai, észrevételei, Gubás Ágota tolmácsolásában, az értelmiségi találkozó tizedik évfordulóján megtartott kerekasztal-beszélgetésen, tanácskozáson Tóthfaluban, 2004. március 24-én. Azóta elmúlt csaknem húsz esztendő. Az akkor elhangzottak legtöbbje ma is időszerű. Emlékeztetőül, elgondolkodtatóul ebből idézek:

„Nem vitás, hogy minden társadalom vitalitását elsősorban a natalitás nagysága határozza meg. Ha ez kielégítő, és meghaladja az elhalálozások számát, akkor sújthatja a kisebbségeket bármilyen jogsértés vagy csapás, a megmaradás legfontosabb föltétele már adva van. A délvidéki magyarság születési arányának a csökkenése sajnos tragikus méreteket ölt. Évenként egy kisebb magyar falu tűnik el, mert az egykézéssel, de még a két gyermekkel sem lehet jövőt nyerni. Ránk pedig ez a jellemző. Sőt, az utóbbi időben még a házasságok száma is vészjóslóan megcsappant. Falun, városon vénlegények, vénlányok életuntan tengetik magányos életüket, sorsukkal maguk is elégedetlenek, de ezen változtatni, bármilyen hihetetlen is, képtelenek. Az sem érthető, hogy az egészségügyi okokból gyermektelen családok nem hajlandók örökbefogadásra. Szívesebben választják az önző kényelmet, a gyermekzsivajtól mentes nyugalmat (micsoda beteges életfilozófia!) vagy a kutya, a macska gondozását (azzal ugyanis nincsen semmilyen felelősség, bizonytalanság), mintsem a gyermeknevelést. Fülep Lajos gondolatai kívánkoznak ide: »Az egykés (és a gyermek nélküli – a sz. m.) világ külön világrend. Olyan, amelyben minden az erkölcsi pusztulást szolgálja. Alapja: az önzés, hitetlenség, minden szent dolognak, eszménynek, szándéknak megcsúfolása – a kényelemben, fényűzésben, gondtalanságban élni akarás, nem törődés semmi egyébbel a világon – vagy egyenes üldözése a másfajta, a szellemi és erkölcsi fejlődést szolgáló törekvésnek: az egykés világ közömbös a közügyek, a nemzet, általában a magyarság, közömbös az egyház, a lelki művelődés, közömbös a drága hagyományokban gazdag múlt és a megsemmisüléssel fenyegető jövő iránt: de minden valaha ismert intoleranciát meghaladóan türelmetlen a lelkiismeret és az erkölcsi eszmélet legcsekélyebb megmozdulásával szemben. […] Mikor egy nép rendszeresen irtja magát, mikor lábbal tiporja az isteni, természeti, erkölcsi, nemzeti törvényeket, mikor ellenségesen fordul szembe az élet törvényeivel, mely nem a nyomorúságos létfenntartás, hanem az akadályokon győzedelmeskedő növekedés és fejlődés, akkor – akármilyen nagyszerű tulajdonságai vannak egyébként – valami borzasztó bűnt hordoz magában. […] Az értékek-

nek az a rendje, mely fenntartotta, ezer veszedelemmel szemben megóvta, sőt növekedését biztosította, fölbillent, megbomlott.« És ebben, figyelembe véve a mostani kisebbségi állapotokat, semmilyen javulás sem remélhető, már azért sem, mivel a fiatalabb, a reprodukcióra képes generáció külföldre menekült, és a törvényekben sem következtek be olyan jelentős változások, amelyek a gyermekvállalást kedvezőbb irányba fordíthatnák. Amennyiben ez ügyben nem történik valamilyen kedvező fordulat, akkor születhetnek akár a legkedvezőbb kisebbségi törvények is, kaphatunk bármilyen nagyságú támogatást, ez mind nem mentheti meg a délvidéki magyarságot a pusztulástól. A megfelelő változást pedig a biztos jövőkép jelenthetné. […]

Megsemmisülésünk másik veszélyét a beolvadás jelenti, melyet két dolog határoz meg: a nemzettudat hiánya és az anyanyelv romlása, illetve annak elvesztése. E két dolog egymással szorosan összefügg. Az anyanyelv kellő mértékű elsajátításának s őrzésének három föltétele van. Az első a család, az anyai szó. A második az iskola, amely új fogalmak, szólások stb. ismeretét biztosítja. És végezetül, de nem utolsósorban ***a közösségben való szabad nyelvhasználat. A nyelvromlás legfőbb oka a független, önálló magyar iskolák hiánya. Ezért azok a magyar politikusok, akik abban az időben a magyar tagozatoknak a bezárását (még akkor is, ha ezek nem voltak önállók) szó nélkül eltűrték, nem tiltakoztak, és nem követelték jogainkat, nemzetárulást követtek el. De nem csekélyebb azoknak a pozícióban lévő értelmiségieknek a felelőssége sem, akik az alig félórányi autóbuszjáratra lévő szerémségi magyar tagozatok fennmaradásához nem nyújtottak annak idején semmilyen támogatást, és most, amikor már minden veszni látszik, kapkodásba fogtak.*** *Mert nem kétséges, hogy »amíg magyarul beszélünk, addig élni fog a nemzet« (Nemeskürty). A délvidéki magyarság nyelve viszont foszladozik, és vele együtt pusztul a nemzet is.*

A nemzettudattal és az anyanyelvvel párhuzamosan haldoklik a hagyomány is. *Szokásainkba, viselkedési formáinkba idegen elemek szűrődnek be. És itt ismét jelentkezik az értelmiség felelőssége, mert* ***megbocsáthatatlan azoknak az értelmiségieknek a mulasztása, akik tudatában vannak e romlás nagyságával és következményeivel, de lustaságból vagy még inkább a szerb hatalom iránti lojalitásból szolgalelkűen félreállnak, passzivitásba vonulnak, de az sem ritka, hogy gátolják, elítélik a cselekvők munkáját. A Délvidéken nemcsak a magyar politikai élet megosztott, de az értelmiségi körökben sem létezik összefogás.*** *És itt nemcsak azokra kell gondolni, akik ellenségesen viszonyulnak e nemzetmentő munkához, hanem a cselekvő értelmiségiekre is. Ugyanis számtalan párhuzamosan működő egyesület, azonos kutatást végző társaság, azonos célú segélyező szervezet stb. létezik, melyek eredményessége a magyarság sorsának alakításában vagy jobbításában a felaprózottságuk miatt szinte minimális.* ***Nagyon sok nemes lélek igyekszik tenni valamit, akár a legkevesebbet is a nemzetéért, de mindez koordináció és összefogás hiányában nem hoz, mert nem is hozhat olyan eredményt, amennyi a belefektetett energia nagysága. Ha valaki képes lenne megtervezni, összehangolni és intézményes formába összefogni ezeket a törekvéseket, akkor e nemzetmentő munkában kevesebb erőbefektetéssel is nagyobb teljesítményekre lennénk képesek. Talán ez a tanácskozás is hozzájárul mindehhez. Ez lenne az egyik kiút a mostani kiúttalanságban.*** *[…]*

Cselekedni még most sem késő, gondolják meg jól az erre hivatottak, mert az elmulasztott lehetőség felelőssége az értelmiség lelkén szárad majd. Egy nemzettöredék léte vagy nem léte függ a cselekedeteiktől, és a történelem igazságos ítélőszék, a tétlenkedésről kegyetlen ítéletet mond” – hangzott el az összefoglaló értékelés végén.

S hogy hol tarunk ma? Nos, ha csak a közszolgálati médiumokból értesülünk, igencsak megtévesztő kép tárul elénk. Könnyen úgy érezhetjük: „minden a legnagyobb rendben” van. Egymást érik a gyermek-, az ifjúsági táborok, a különböző rendezvények, népünnepélyek, falunapok, a nyári akadémiák… Ezek többnyire tömegesek is, aminek csak örülni lehet/ne… De ha már meghallgatjuk a halkan kimondott észrevételeket, már nem tűnik oly rózsásnak a helyzetünk. Az utóbbi hónapokban, sajnos, mindinkább szem-

besülnünk kell a legújabb népszámlálás már-már vészharangokat kongató lesújtó adataival is, azoknak a lehetséges következményeivel.

Április végén hozta nyilvánosságra a Szerbiai Köztársasági Statisztikai Hivatal a 2022 októberében végzett népszámlálás hivatalos adatait. Eszerint az országban 184 442 magyar él, a 2011-es összeíráskor még 253 899-en éltünk szülőföldünkön… Ez azt jelenti, 69 457-tel, vagyis 28 százalékkal vagyunk kevesebben. Mindeddig elenyésző elemző, analitikus írás jelent meg a minden tekintetben lesújtó adatokról. Ha sor kerülne egy újabb kerekasztal-beszélgetésre, erről is meg kellene hallgatni a fiatalokat.

Átfogó, viszonylag mindenre kitérő írást a népszámlálásról a Hét Napban (május 10.), Kartali Róbert tollából olvastam. Ezt idézem szinte teljes terjedelmében. Az utóbbi két népszámlálás adatait összeveti a korábbiakkal: 2002-ben 293 299-en, 1991-ben pedig 343 800-an vallották magukat magyarnak. Majd így folytatja:

„Harminc év elteltével tehát 159 358 fővel csökkent a vajdasági magyarság száma, ám ez idő alatt az ország lakossága is csaknem 1,17 millióval lett kevesebb, köztük a többségi nemzetet alkotó szerbek száma is mintegy 900 000-rel. Szerbiában egyébként 1948-ban, a II. világháború utáni első népszámláláskor a magyarok száma még 433 701 fő volt, a következő évtizedben még gyarapodott is a közösség, így 1961-ben voltunk a legnépesebbek 449 587 fővel. Tíz évvel később 20 000-rel, még tíz évvel később további 40 000-rel, újabb tíz évvel később 46 000-rel, 2002-re pedig még 50 000-rel csökkent a magyarok száma az országban. 2011-re egy újabb 39 000-es fogyás következett be, a legújabb népszámlálásra pedig a már említett 70 000 fős csökkenés jellemző. Százalékban kimutatva Szerbiában a magyarok száma 1948-ban volt a legnagyobb, akkor az összlakosság 6,64 százaléka volt magyar, 1991-ben 4,39%, 2002-ben 3,91%, 2011-ben 3,53%, míg a 2022-beli népszámlálás szerint ez a szám 2,77 százalékra csökkent, miközben a szerb nemzetiségű lakosok az összlakosság 80,64 százalékát teszik ki.

TERÜLETI MEGOSZLÁS

Vajdaságban 182 321 magyar él, Belgrádban 1386 ember vallotta magát magyarnak, az ország déli részén pedig összesen 735 magyar van: Sumadija térségében és Nyugat-Szerbiában 374, míg Dél- és Kelet-Szerbiában 361 fő. A legnépesebb magyar közösség a Szabadka, Topolya és Kishegyes községeket felölelő Észak-Bácskában él, 56 973 fő, eszerint itt a többséget a magyarság alkotja, mivel ez a szám az összlakosság 35,57 százaléka, miközben itt a szerbek 30,39 százalékát teszik ki az összlakosságnak. Az észak-bánáti körzetben a magyarok száma 50 643, ez az itt élő összlakosság 42,96 százaléka, itt a többségi nemzet jelenléte 43,98 százalék. Dél-Bácskában 35 356 magyar él, ez a lakosság 5,82 százaléka, Közép-Bánátban 15 765, ami 10 százalékot eredményez, Nyugat-Bácskában 11 846, ami 7,67%. Dél-Bánátban 8782 magyar él, ez 3,37 százaléka a lakosságnak, Szerémségben pedig 2956, ez 1,05 százalékot tesz ki. Az összeírásból az is kiderül, hogy a vajdasági magyarok közül 108 722 ember él városban, közülük 48 993 a férfi és 59 729 a nő. A nem városi környezetben élő magyarok száma 75 720 fő, 36 533 férfi és 39 187 nő. Zomborban 70 818 ember él, közülük 6539 magyar. Apatinban 23 155, ebből 1870 a magyar. Kúlán a 35 592 emberből 2660 fő, Hódságon a 24 926 emberből 777 vallotta magát magyarnak. Pancsován 115 454 lakosból 2412 a magyar. Alibunár község 17 139 lakosából 197 magyar. Fehértemplom 14 451 ember otthona, közülük 279 magyar. Versecen összesen 45 462 ember él, 1571 magyar. Antalfalva 21 178 polgárából 1597 magyar. Kevevára község 28 141 lakosából 1778 magyar. Ópáva község teljes lakossága 9462 fő, ebből 35 a magyar. Zichyfalva község 8957 ember otthona, közülük 913 ember vallja magát magyarnak. Újvidéken 368 967 ember él, itt a magyarság száma 10 000 fő alá csökkent, pontos száma 9792. Bács községben 11 431 polgár él, a magyarok száma itt 632. Palánka községnek 48 265 lakosa van, ebből 1045 magyar. Petrőcön 11 512 ember él, itt 75 magyar van. Belcsény községben az összlakosság száma 13 875, ebből 217 magyar. Becsén 30 681 fő él, ebből 12 482 a magyar. Verbászon 36 601 ember lakik, köztük 1949 magyar. Zsablyán a 23 853 polgárból 19 magyar. Szenttamás 14 357 polgára közül 2609 magyar. Karlóca község 7872 lakosa közül 146 a magyar. Temerinben 25 780 fő lakik, közülük 5607 a magyar. Titelen 13 984 a lakosság száma, ebből 612 magyar. Nagykikindán

49 326 fő az összlakosság, 4856 magyarral. Adán 13 293 fő él, itt a magyarok száma 9666. Magyarkanizsán a 20 141 polgárból 16 740 magyar. Törökkanizsa 8627 ember lakóhelye, ebből 1956 magyar. Zentán 17 953 ember él, közülük 13 590 fő vallotta magát magyarnak. Csóka 8556 lakosa közül 3835 embernek magyar az anyanyelve. Nagybecskerek községben 105 722 fő él, ebből 81 066 a szerbséghez tartozik, a magyarokhoz pedig 8174 fő. Begaszentgyörgy községben összesen 13 412 ember él, ebből 2286 magyar. Magyarcsernyén 8147 fő él, ebből 1247 magyar. Törökbecse összesen 19 886 fő otthona, közülük 2915 magyar. Torontálszécsány községben összesen 10 544 ember él, köztük 1143 magyarral. Szerémségben pedig Szávaszentdemeter, Ingyia, Ürög, Pecsince, Ruma, Ópázova és Sid községekben összesen 2956 magyar van, miközben a felsorolt hét községben összesen 282 547 ember él.

SZABADKA TÖBBÉ MÁR NEM MAGYAR TÖBBSÉGŰ VÁROS

Szabadkán 123 952 fő él, ebből 38 174 szerb nemzetiségű, 37 200 magyar. A horvátok száma itt 10 431 fő, számottevő a bunyevác lakosság is 9060 fővel. Ebben a városban egyébként 13 380 fő nem kívánt nyilatkozni nemzeti hovatartozásáról, és további 5901 embernek ismeretlen a nemzetisége. Az Észak-bácskai körzetből Topolya lakossága 26 228 főt tesz ki, itt a magyarok száma 14 599, a szerbeké 8185. Kishegyesen pedig az összlakosság 9983 fő, a magyarok itt 5174-en vannak, a szerbek száma pedig 2313.

A NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOKRA RÁNYOMTA BÉLYEGÉT A KÜLSŐ ÉS A BELSŐ MIGRÁCIÓ IS

Az 1960-as évekig lehetett népszaporulatról beszélni, azóta csupán népességcsökkenés tapasztalható. Ezért a népességfogyás nem, inkább annak mértéke okozott most meglepetést – véleményezte az adatokat Barlai Jenő szociológus. Mint mondta, a negatív folyamatok most halmozódnak: azok a vajdasági magyarok, akik a ’90-es években és azután születtek, majd időközben elhagyták az országot, most értek abba a korba, hogy családot alapítsanak és gyermeket vállaljanak. Ezzel duplázódott a fogyás, most ugyanis nem csupán azok okozzák a hiányt, akik elmentek, hanem az ő gyermekeik sem ide születtek. További elemzésre ad majd lehetőséget, ha megjelennek a részletes adatok település- és korosztályszinten. A szakember továbbá arra is rávilágított, hogy a városokból nagyobb az elvándorlás, mint a falvakból, a városiakat ugyanis nem hátráltatta a röghöz kötöttség. A ’90-es években, tehát az első elvándorlási hullámban a lakosság mozgékony része távozott leggyorsabban, tehát a városiak, a fiatalok, a jómódúak és a középosztálybeli lakosok. Most az összesített adatok szerint egyébként csaknem félmillió lakosnak nem ismerjük a nemzetiségét, ebből több mint 300 000 az ismeretlen kategóriába tartozik. Egyelőre a szakemberek ezt nem tudják értelmezni.

AZ MNT 35 TAGÚ MARAD

A most közzétett népszámlálási adatok nem befolyásolják hátrányosan az MNT működését. A nemzeti tanácsokról szóló törvény szerint egy nemzeti közösség nemzeti tanácsa legalább 15, legfeljebb pedig 35 tagot számlálhat. A Magyar Nemzeti Tanács 35 taggal működik, és ez a most közzétett adatok tükrében sem fog változni, hiszen a hatályos törvény rendelkezése szerint az a nemzeti közösség, amelynek létszáma a legutóbbi népszámlálás eredménye szerint meghaladja a 100 000 főt, 35 tagú nemzeti tanácsot működtethet.

VMSZ: A SZÁMOK TÜKRÉBEN

A Vajdasági Magyar Szövetség Elnöksége is elemezte és értékelte a népszámlálásnak a nemzeti hovatartozásra vonatkozó adatait. A VMSZ az adatokat valósnak tartja – áll a párt állásfoglalásában. Mint írták, ténykérdésként kezelték a lélekszám csökkenését, de ezzel a mértékkel nem számoltak. Azt feltételezték, hogy még mindig 200 000 feletti lesz a vajdasági magyarok száma. Hozzáteszik, hogy a számok alakulásának okait keresve semmiképp sem kell elfelejteni, hogy a vajdasági magyar közösség elöregedőben van, hosszú évtizedekre visszamenően a demográfiai mutatók negatívak, a mortalitás számai többszörösei a születéseknek, ami egy tizenkét éves periódusban számarányaiban jelentősre duzzad, a nagy fogyás jelentős részét kitéve. A közleményben rámutattak arra, hogy többen a nemzetegyesítést, a magyar állampolgárságot kiáltották ki főbűnösnek a számok alakulásáért. A VMSZ ezt az álláspontot a lehető leghatározottabban elutasítja. A párt szerint a vajdasági magyarok elsősorban érzelmi okokból, a nemzethez való érzelmi tartozás közjogi megerősítése miatt

igényelték a magyar állampolgárságot. Hozzáteszik, kilenc évtized után közjogi értelemben is magyarnak lenni végre előny. Kiemelik továbbá, hogy a tízes évek közepén elindult egy harmadik, az utolsó három évtizedet figyelembe vevő erőteljes elvándorlási hullám. Az emberek közül sokan úgy döntöttek, Magyarországon vagy még távolabb folytatják életüket. A VMSZ fájdalommal szembesült a jelenséggel, de emiatt soha senkit nem szólt meg, az egyéni és a családi döntéshozatali szabadság megvalósulásaként élte meg ezeket a döntéseket. »Láttuk a folyamatot, de mi tagadás, mivel oly erős volt, részben már közhangulattá vált, megállítani nem tudtuk, megállításához gyengék voltunk.« Mint írják, a VMSZ azokért politizál, akik úgy döntöttek, itthon kívánnak boldogulni. »A 184.442-ért! És várjuk vissza azokat, akik úgy döntenek, visszajönnek. Itthon is sok minden megváltozott és változik. Álláspontunk nem politikai szólam! Az elmúlt évek bizonyították az állítást! A gazdaságfejlesztési program 14.000 sikeres pályázója, az oktatási-nevelési támogatások több tízezer kedvezményezettje, az óvodák fejlesztése, a magyar osztályok tanulói, akikért egyenként megküzdünk, hogy anyanyelvükön tanuljanak, a templomok több tízének felújítása, az életkörülmények javítását szolgáló infrastrukturális fejlesztések felsorolhatatlan sora, a művelődési egyesületek munkája és teljesítménye, az ösztöndíjprogram, az újvidéki egyetemi kollégium lehetőségei, a rászoruló idősek támogatását szolgáló tanyagondnoki rendszer, kulturális intézményeink nemzetmegtartó erőfeszítése és még annyi minden más, a cselekedetünk általi bizonyíték. A VMSZ soha nem menekült a felelősségtől, soha nem tartotta önmagát hibátlannak és tökéletesnek, de nem érzi magát a népszámlálási adatok okozójának. […] Még így, 184.442-en is túl sokan vagyunk ahhoz, hogy megadjuk magunkat, lemondjunk önmagunkról, közösségi és egyéni boldogulásunk alakításának és alakulásának jogáról« – áll a VMSZ közleményében."

Lesz-e újra Tündérkertünk?

Simon Vilmosnak, a budapesti székhelyű Vajdasági Baráti Társaság elnökének jegyzete a fenti címmel jelent meg a már említett Hét Napban:

„Amikor először megláttam a friss, szerbiai népszámlálási adatokat, mély fájdalom nyilallt belém legbelül. A vajdasági magyar közösség számára lesújtóak ugyanis az adatok. Nem vagyok az az ember, aki szeret keseregni vagy hibáztatni másokat. Hogyan is lehetne? A Trianon utáni kitelepítéseket, majd a II. világháború veszteségeit megfejelte a partizánterror (ahol 40-50 000 magyar lett kivégezve), aztán következett a véres délszláv polgárháború, amikor sok tízezer fiatal ment el családostól a behívók elől, mert nem akarta a volt szomszédjait, barátait gyilkolni. Aztán megjelent egy reménysugár, hogy megállítható a közösség fogyása, jobbra fordulhat minden. Nincs jogom beleszólni vagy kioktatni bárkit, immár ugyanis huszonöt éve nem ott élek. Persze sokat járok haza, megvan a családi ház, és sokan azt is tudják a közösségből, mennyit segítünk innen. Ettől még a lelkiismeret-furdalás bennem él és mozog, hogy elmentem, elhagytam közösségünket. Ezért csak javasolni szeretnék. Ne hibáztassuk egymást, a közösség vezetőit, azokat, akik elmentek, vagy azokat, akik nem mentek el. Kapaszkodjunk mindannyian össze, és találjuk ki együtt, mitől lesz Vajdaság újra az egykorvolt Tündérkert, ahová a teljes régió lakossága igyekezett még a Monarchia idejében. Itt hozza ugyanis a föld a legbőségesebb termést, itt terem a legfinomabb ízű gyümölcs, itt készítik a legjobb hústermékeket, itt a legvidámabbak az emberek a Kárpát-medencében. Találjuk ki együtt, mitől lesz újra vonzó a fiataloknak, miben tudjuk egymást segíteni, hogy egyre több család döntsön úgy, helyben akar boldogulni, haza akar térni. Ide a politikai termékek, szlogenek nem elegek, őszintén vizsgáljuk meg a szívünk-lelkünk, használjuk az eszünket, nézzük meg, mire van szükségük, miben tudjuk segíteni őket. Nem jókedvből mennek el az elmenők, valami hiányzik nekik, talán a megbecsültség, a jövőkép. Fogjuk meg minden egyes ember kezét a közösségünkben, senkit ne hagyjunk hátra. Ne folytassunk ideológiai vitákat, ádáz és értelmetlen szekérharcokat. Beszéljünk arról, hogyan tudnánk mindannyian összefogni, hogy újra Tündérkert legyen Bácska, Bánság és Szerémség. Én ezért szívesen dolgozom, sokatokkal együtt."

Iancu Laura

Olvasmány az éjszaka cselekedeteiből

(regényrészlet)

Éppen erről beszélek Önnek. Fölismertem magamban, hogy a figyelemnek nem csak irányultsága van. Látása, hallása és persze: érzése is van. Van tiszta, és van tisztátalan figyelem. Az egyik gondolkodik, a másik tékozol. Mindkettő kötődik az intuícióhoz. A tiszta figyelem önzetlenül.
Az nem igaz, hogy szenny csak belül, a figyelem tartományában van. Jézusnak abban persze igaza van, hogy az embert nem az szennyezi be, ami a szájába kerül, hanem ami elhagyja azt. Felemás dolgok ezek, kérem. De van-e valami is a világon, ami ne volna tisztátalan? Istent, de akár a létezés, az élet dolgait illetően is, ugyan miben lehet igaza az embernek? És lám, egész életében saját igazának a rabja… Olvasom:

Benzinszagra ébredtem.
Következik ebből az, hogy Édesapa betakart, amikor munkába indult.
Hiába… a legharagosabb apa is megszelídül, amikor elválik gyermekeitől.
Mert az ő szíve is úgy jár, amint azt Isten megalkotta…
A gáztelepen Édesapa nem látja a napot.
Az égből is csak annyit, amennyit az erdő szabadon hagy.
Ha azt mondom: beszéli az árnyék és a fény nyelvét, a madarakét, értekezik a széllel, és tudja, miféle csönd nő a kihalt csönd helyére – nem azt mondom róla, amitől mindenki csodálja.
Nem hányódik, mint lapi a vízen, az biztos.
Pedig még Isten is megpróbálta.
De nem törte ketté.
Éppenséggel találgathatnék, mitől látom olyannak, mint álruhába bújt királyt, de nincs nekem időm ilyesmire.
Édesanya még a helyét is lesöpörte, ahová ült.
A tisztaság illett hozzá.
Aztán… aztán az emberi szó elhagyta beszédjüket.
Az egyik igaza nem egyezett meg a másik igazával.
Hát, azt én nagyon is meg tudom érteni…
Az én igazam sem talál Erzsi igazával.
Azonfelül pedig az igazság olyan, mint az étvágy.
Ki erre, ki arra vágyakozik. És aztán van az az éhség is,
amikor a vágy nem számít, csak az életben maradás.
Jaj, de milyen nagy ára van annak a fajta kenyérnek…!
Élethosszig nyögi az ember a békekenyér árát.
Talán még a vér is viszi tovább az adósságot. S fizetik ezt az árat azok is, akik még Isten tervei között melegedtek, amikor erre a kenyérre befizettek.
Mert békének azért ne csúfoljuk azt, amiben nincs béke…
Az a béke, amit ebben a házban megkötöttek, olyan, mint azok az istenek, akik Istennek sok boszszúságot okoznak.
Ez a béke telhetetlen.
Örökké éhes, s követeli az áldozatot.

Édesanya oltárt tart fenn neki.
A verebek az eresz alatt lármáznak.
Hallom a visszamaró fecskék csivitelését.
Hát már ezek is az igazságon civakodnak?
A visszhangból észreveszem, hogy üres a ház.
Egyedül maradtam a szobában.
Csodálkozom még egy kicsit ezen a mennyezeten. Szürkül.
Félek, Édesanya előadja szándékát: jövő héten kimeszeljük a házat…
Édesanya tisztán s fehéren szereti.
Azonfelül mindene a munka. A fegyvere is ez.
A munka.
Ülj le, Rózsi, nyugodjál meg!
Mondták neki mindenfelé.
De még a kövek is többet értenek ezekből a magyar szavakból.
Édesanya nem tudta megszeretni az élettelenséget.
Akkor élt, ha dolgozott.
Még csak azt sem mondta, amit a restséggel paráználkodók mondanak ilyenkor:
Majd ott ne – s itt, nem éppen egyenes karral felmutatnak a Cintaram felé –, *majd ott fenn, majd ott kinyugszom magam.*
Édesanya úgy szereti a dolgot, hogy dolog híján tán a mennyországból is megszökne…
Édesanya olyan, mint az érett búzakalász. Feje megcsuklott.
Édesapa olyan, mint egy indulóének.
Látszik rajtuk, hogy a szalmaágy, amin alszanak: szúr.
Az utak, amiket napestig járnak, talpukon maradnak, s valami hajtja, húzza őket legbelül.
Menni.
Innen.
El.
A fájdalom órái ezek nekem is.
Még a szív sem segíti ilyenkor az embert… Magára hagyja… Ha élnivaló, reggelre megerősödik. Ha halni való: begyűjti Isten.
Ha lázas vagyok, közéjük fekszem.
A betegségben az a jó, hogy visszatartja Édesanyát.
Visszafordul világnak indulásából.
Édesapa almát vásároltat bácsi Antival Ádzsudról.
És amíg forróságtól erőtlen ajakkal szopogatom a szeletelt nedűt, beszédeket mond nekem. Régi beszédeket. Zöld Péterről. Johófiú Jankóról. Hamupöpöléről. Amikor Szent Péter Jézussal a földön járt… Hittem én neki. Hogyne.
De ez a benzinszag most kijózanított.

Lezsák Sándor

Ilyen ez a tél

Botladozó Öregasszony a tanyáról jön,
a faluba megy. A gázpalackot szánkón
húzza, a friss hó már behavazta,
ilyen ez a tél. *Ilyen ez a tél.*

Három réteg ruha rajta,
alig látszik ki az arca,
lassan mendegél. *Lassan mendegél.*

Jó volna most köszöngetni,
de az úton nem jár senki,
beszél magában. *Beszél magában.*

Ezt a havat álmodhattam,
ült az Uram magos hóban,
messzi országban. *Messzi országban.*

Azt mondta, hogy várjam reggel,
ha nem reggel, jó ebéddel,
hiába vártam. *Hiába vártam.*

Én a kúthoz öregedtem,
csak a párnát ölelgettem,
ilyen ez a tél. Lassan mendegél.
Ilyen ez a tél.

Újratemetés előtt

Alföldi jelenés

Szereplők:

Janó • Anya • Janóka, a gyerekük • Rendőr • Próbarendőrjelölt • Szem • Fül

A tatárjárás idején fölégetett, romba dőlt kolostort olykor többméteres homokbuckák fedik, rajta három évtizede bezárt temető maradványa. Süppedő avar, vékonyabb, vastagabb akácfák és tüskés bokrok, itt-ott szétrepedt fakereszt, megsüllyedt kőkereszt. Időpont: 1951. Nyáridő, perzsel a nap, hamarosan dél van. A színen megbontott sír, kisebb-nagyobb darázskövekből kőrakás, földkupacok. Jön a helybéli rendőr, izzad, a sapka a kezében, azzal legyezgeti magát. Mögötte a próbarendőrjelölt (Pr. jelölt). A rendőr megáll a megbontott sír mellett, kezével a homlokát törli, a Pr. jelölt utánozza.

Rendőr: Szinte éget a nap. A vaskohó mellett sem volt ilyen hőség.

Pr. jelölt: Ott sem volt… (gondolkodik)… milyen vaskolyó mellett?

Rendőr: Jobban figyelj! Tanuld meg: a Rendőr nem ismételget!

Pr. jelölt: Igenis!

Rendőr: A jó rendőr csak akkor kérdez, ha tudja a választ. Ez a különbség a kapitalista rendőr és a kommunista rendőr között. Megértetted?

Pr. jelölt: Igenis!

Rendőr: Hamarosan vizsgázol. Szeptember elején eskü teszel, akkor lehetsz majd próbarendőr. Ha elbuksz a vizsgán, és szégyent hozol a fejemre, akkor bezáratlak. Megértetted?

(A Pr. jelölt kérdően néz a Rendőrre.)

Rendőr: A hatóság félrevezetése miatt. Mert elhitetted velem, hogy rendőr leszel.

Pr. jelölt: Megértettem, Őrsparancsnok elvtárs!

Rendőr: Mondtam már, elég, ha parancsnok elvtársat mondasz.

Pr. jelölt: Igenis, Parancsnok elvtárs!

Közeledő talicskanyikorgás. Feltűnik Janó, akiről csak az olvasóval tudatom, hogy János a becsületes keresztneve, de mivel a kis alföldi faluban sok a János, így a megkülönböztetés miatt becenevet ragasztottak a Jánosokra. Ő a Janó nevet kapta, a fia meg a Janóka lett. Tehát feltűnik Janó, megfakult öreg lajbiban, valamikor fehér bőgatyában, a lábán házilag font bocskor. Tolja a talicskát.

Rendőr: Megállni!

Pr. jelölt: Állj meg, Janó! Ez a parancs!

Rendőr: *(Pr. jelöltnek)* Hallgass! Elég, ha én mondom!

Pr. jelölt: *(Ha elfelejtette volna az Olvasó, a Pr. jelölt a Próbarendőrjelöltet nevezi meg, ezt kéretik megjegyezni, mert újra nem fogom megismételni.)* Igenis, Parancsnok elvtárs!

Rendőr: *(Janóhoz)* Melyik brigád?

Janó: *(a talicska mellett lassan vigyázzba áll, nem túlozza el, de azért biztos, ami biztos, a helyi biztos elvtárs előtt)* Előre a lenini úton brigád.

Rendőr: Előre! Hány talicska volt?

Janó: Most toltam ki az útra a kilencediket.

Rendőr: Lehetne több is. Igyekezzen. A szocialista versenyben az utolsó brigád kommunista vasárnap is kijön talicskázni. Értve vagyunk?

Janó: Igenis.

Közben sietve két helybéli érkezik, akikről csak mi tudjuk, hogy a Rendőr helyi hírhálózatának figyelői, besúgói. Az egyik a hallgatózó Fül, a másik a figyelő Szem. A Rendőr utasítása szerint azért járnak párban, hogy egymásra is ügyeljenek. Közel egykorúak, soványak, mindkettőn elhasznált cipőből lett papucs, szakadt nadrág. Az egyiken ujjatlan kiskabát, a másikon foltozott ingféle. Szemen micisapka, Fülön karimás kalap véd a napmelegtől.

Fül: Őrsparancsnok elvtárs!

Pr. jelölt: *(Fül elé lép, jobb kezét fölrántja, mintha pofont akarna adni, Fül a fejét elrántja, de Pr. jelölt kezében fésű, fésülni kezdi a haját hátra, közben vigyorog, élvezi a hatást.)* Parancsnok elvtárs. Így kell mondani! Megértettük?!

Fül: Igenis… Parancsnok elvtárs!

Pr. jelölt kihúzza magát, büszke vigyor az arcán, mintha neki szólt volna a Parancsnok elvtárs megszólítás.

Rendőr: *(dühösen a Pr. jelölthöz)* Hagyd békén! Menj arrébb!

Fül: Parancsnok elvtárs, az egyik hírláncos jelentette, hogy az alsó részen megtalálták… *(nyel egyet)*

Szem: *(bátran folytatja)* …a parancsnok elvtárs nagyszüleinek a sírját.

Fül: A csontokat most szedik föl.

Szem: Azt kérdezik *(ő is nyel egyet)*, hogy mitévők legyenek.

Rendőr: Lapátoljanak! Azt is az útalapba! Nincs kivétel! Értettük?

Fül: Értettük!

Szem: Igenis!

Rendőr: Találtak mellettük valamit? Nyaklánc? Gyűrű? Egyéb?

Fül: Azt nem mondták.

Rendőr: Gyerünk vissza! Nézzétek meg a zsebüket! Kutassátok át a brigádot! Melyik brigád?

Szem: Szabad Nép brigád.

Rendőr: Jelölt elvtárs megjegyzi. Este a motozásnál, a Szabad Népnél, ha találnak valamit, készüljön a gyakorlati vizsgára. Nyolcadik vizsgatétel: a gumibot helyes használata. Maguk meg lóduljanak!

Szem és Fül sietve el.

Rendőr Janóhoz, aki egy ideig dermedten állt a talicska mellett, majd a kőrakásból rakja a követ a talicskába.

Rendőr: *(Janóhoz)* Gyűrű? Nyaklánc? Érme?

Janó a rossz kalapba gyűjtött tárgyakat viszi a Rendőrhöz, de a Pr. jelölt kirántja a kezéből, és ő adja át a Rendőrnek. Közben

Janó: Rézkrajcár. Kettő is, az egyik kisebb, a másik nagyobb, meg egy gyűrű, van egy nyílhegy is, meg valami berozsdált vaskés, mintha piaci mérleg lenne, meg két egyforma vaskocka.

Rendőr: Nézzem! *(Beleharap a gyűrűbe, elégedetten vigyorog, az oldalán lógó vászontáskába csúsztatja. Nézi a krajcárokat. A nagyobbat dörzsöli az ujjaival.)* Ez nem krajcár. Ezen itt felül mintha félhold volna. *(Túl sokat mondott, körbenéz, a pénzérméket is becsúsztatja a vászontáskába. Nézegeti a többi vasdarabot.)* Ezeket vigyék a gyűjtőhelyre. Aztán mindent leadni, mert a motozásnál még a pofádat is ki kell tátani. Megértettük?

Janó: Igenis.

Rendőr: *(elindul, a kőrakásnál megáll, oldalában egy nagyobb kő)* Ezt is kivinni.

Janó: *(nézi)* Egy madárfej, valami növény van a csőrében.

Rendőr: Tegye a talicskára. Minden követ az útalapba! Ha nem fér a talicskába vagy a tróglira, akkor szét kell verni, darabolni! Megértettük?

Janó: Igenis.

Pr. jelölt: *(dühösen)* Azér-mondjuk, mer-azér!

Rendőr: (Pr. jelölthöz) Maga meg ne ugasson! Maga csak akkor ugasson, ha utána harapni akar. Most dolgoztatni kell! Megértve? Induljunk!

A Rendőr kezével morzsolgatja a vászontáskából kidudorodó félnapi zsákmányt, és homlokát törölgeti, elindul.

Pr. jelölt: *(odalép Janóhoz, megfogja a gombját)* Kell ez a gomb?

Janó: Kell.

Pr. jelölt: *(leszakítja Janó ingéről a gombot, és a meglepett Janó kezébe nyomja)* Akkor nesze.

Pr. jelölt peckesen a rendőr után sasszézik, utoléri, és mögötte fölveszi a lépést. Eltűnnek a színről. Janó hosszan néz utánuk, majd óvatosan figyel körbe. Innen-onnan talicska nyikorgása, csákánnyal követ törnek, beszédfoszlányok.

Janó a kibontott sír mellé térdel, kezével kaparászik. Csöndesen megjön Janóka (mindjárt kiderül, hogy Janó nagyobb fia), Janó mögé áll, nézi, hogy mit csinál az apja. Kis idő múltán Janó észreveszi, megrezzen, szinte felhorkan.

Janó: A frászt hozod rám. Mit keresel itt? Minek gyüttél?

Janóka: Itt az ebéd. Tarhonyás krumpli. Anya is jön.

Janó: Az meg minek?

Janóka: Hogy segítsünk.

Janó: *(közben szedegeti a csontokat a sírból)* Mert?

Janóka: Mert lassan haladnak.

Janó: Ezt meg ki mondta?

Janóka: Kidobolták. Most délben. Hogy az asszonyok meg a tíz éven felüli gyerekek is, még a lányok is kötelesek törmeléket hordani az útalapba… Apa, mi az, hogy törmelék?

Janó: Ami nem homok, ami nem növény.

Janóka: Elmúltam tíz, ezért én is jöttem segíteni, mert lassan haladnak.

Janó: Azért haladunk.

Janóka: *(az ételes batyut kezdi bontogatni)* Kibontsam?

Janó: Várj még azzal! Ezt még kiszedem. Ügyelj, ha jön valaki, szólj!

Janó most már gyorsabban szedegeti a sírból a csontokat. Megsimogatja, úgy tisztogatja. Kis idő múlva Janóka feje biccen, feszülten figyel, arrébb húzódik, ijedten suttogja.

Janóka: Valaki jön! Apa, jön valaki!

Janó gyorsan föláll, lapátot vesz, és óvatosan a talicskába emel egy lapáttal a kisebbik kőrakásból.

Janóka: (vigyorogva) Anya jön.

Janó: Na, te is meggyüttél.

Anya: Meg. Hogy segítsünk. A feljárónál még egy lapátot is adtak. Jó nagyot.

Janó: *(kézbe veszi)* Szívlapát. Cseréljünk. Ezt a törmelékes részt kapard össze, aztán a talicskába lapátoljuk. Lássák, hogy dolgozunk.

Anya: Nem lehet idelátni. Alig leltem rátok. *(nézi a bontatlan ételes batyut)* Nem is ettél!

Janó: Előbb ezt befejezem. *(Janókához)* Te meg ne tátsd a szádat, hanem segíts Anyádnak.

Egy ideig csöndesen dolgoznak. Janóka és az Anya kődarabokat (az olvasónak írom: darázsköveket), kisebb-nagyobb darabokat hordanak össze. Janó a talicskába rakja óvatosan a csontokat.

Janó: *(Anyához)* A számadó nem szólt, hogy mikor mentenek ki ebből a közmunkából?

Anya: Ma sem jött.

Janó: Megígérte. *(Dolgoznak tovább.)*

Lapátolás közben az Anya megáll, korhadó, megszáradt fakereszt darabját betűzgeti. Janóhoz megy, súgja, hogy Janóka ne hallja.

Anya: E-TE-PÁL. ETEPÁL. 19, alatta is 19. 1919. Erről beszéltél?

Janó: Igen, erről. Az Apám. Ez maradt belőle. Törött bordák. Agyonverték.

Janóka: *(meghallja)* Kit vertek agyon?

Janó: Hallgass! Nem rád tartozik!

Anya: *(csöndesen)* Dehogynem! Mondd meg neki! Nem gyerek már. Dolgoztatják. A Nagyapja volt.

Janó: *(Kiveszi a koponyát a sírgödörből. Megenyhül, elérzékenyül.)* Annyi idős voltam, mint most Te. Éjszaka hoztuk ide a körösztapáddal. Nem engedték, hogy külön temessük el. Este úgy húztuk ki a többi közül.

Janóka: Hogy halt meg?

Janó: Agyonverték. A vörös időben. A komenisták, mert Nagyapád nem engedte, hogy a közösbe elhajtsák a Bimbót, a tehenünket. Másutt is öldököltek. Autóval jöttek Pestről. Puskájuk is volt. A szomszéd öregapót addig ütötték, amíg mozgott. Nagyanyád testvérét pedig másokkal együtt fölakasztották. Az volt a bűnük, hogy nem engedték a templomunkat kifosztani. Lázár atyát rögtönítélő bíróság elé állították még aznap délben, és őt is fölakasztották.

Janó: *(Kezében a koponya. Hozzá beszél.)* Ne haragudj, Apám, hogy megbontottam a sírodat. Évente kijártunk ide, az utóbbi években már titokban, ezért tudtam, hogy hol vagy. A komenisták

itt sem hagytak békét, megint dorbézolnak. Azt a parancsot kapta a falu, hogy ezt az öreg temetőt meg ezeket a romokat lapátoljuk össze, és talicskázzuk a közeli országúthoz. Itt sok a darázskő, tudod, itt valamikor templomféle lehetett, minden megy az útalapba. A földes országút kövesút lesz, ahhoz kellesz Te is, Apám. Oda temetünk. Rajtad fogunk járni. Út a jövőbe. Lenini út! Ezt hirdetik.

Az Anya és Janóka dermedten hallgatnak. Janó – könnyeit nyeldekelve – így, ilyen hangon még soha nem beszélt.

Janóka: *(bátorodva)* Nem lehetne mégis hazavinni és a kertben, titokban eltemetni? Holnap hozunk egy zsákot, és itt valahol eldugjuk.

Janó: *(félbeszakítja)* Hallgass! Felejtsd el, amit mondtál!

Janóka: De…

Janó: Azt akarod, hogy engem is agyonverjenek?

Anya: *(Janókához)* Tudod jól, hogy Jóska bátyámat egy hete úgy megbotozták, hogy még most is vért köpköd.

Janó: *(a koponyát a talicskába teszi)* Még mielőtt kitolom az úthoz, ennék már egy falatot.

Anya kibontja az ételes vászonbatyut, és háttal leülnek a talicska mellé.

Janóka: *(kézbe veszi a sírkereszt egy darabkáját, és betűzgeti)* E-TE-PÁL… 19…19.

Janó: 1919.

Janóka: Ezt hazavihetnénk.

Janó: *(odanéz)* Nem lehet! Este motoznak, büntetnek. Tedd a talicskába!

Janóka a talicskába teszi a fakereszt darabját, és amikor Janó visszafordul, nagy bátran egy kicsi csontdarabkát a zsebébe rak. Nem veszik észre.

Janó: *(eszik, közben Anyához)* Ha neked is ki kell jönni az ingyenmunkára, akkor ki fog főzni?

Anya: Dédimama. Kérsz vizet? Janó, hozzad! Ott a demizson.

Anya feláll, megfordul, megáll a talicska mellett. Janóka éppen egy nagyobb darázskövet próbál Anya lapátjával szétverni.

Anya: Mennyi csont, Istenem!

(Körbenéz, gyorsan kikap egy kisebb csontot, a kötényébe rejti. Megy a demizsonhoz, viszi Janóhoz. Janó feláll, bal könyökével kitámasztja a demizsont. Iszik.)

Janó: Ejjó volt. Hideg maradt. *(A demizsont odaadja Anyának.)* Van még benne bőven. Igyatok!

Janóka is odamegy, Anyával óvatosan isznak, minden vízcseppért kár. Közben Janó elindul a talicskával. Azt látjuk, hogy visszanéz, aztán körbe, és az Édesapja koponyáját egy akácfa tövében előre elkészített kis gödörbe teszi, lábával földet húz rá. Körbenéz, indul tovább.

Anya: *(elhúzza Janóka szájától a demizsont)* Elég volt. Sokára lesz még este.

Janóka: Ejjó volt. Hideg maradt.

A vers és a színpadi mű megjelent a Szellemfalu – és egyéb jelenések című kötetben (Kairosz Kiadó, Budapest, 2023).

Szakolczay Lajos

A háborúk, a rossz döntések, a megaláztatások tárháza*

(Lezsák Sándor: Szellemfalu – és egyéb jelenések, Kairosz Kiadó, Budapest, 2023)

A költő-drámaíró Lezsák Sándor Szellemfaluja, s ezt nem csak a címadó színműre értem, világmodell. Fölmutatva a történelem, a háborúk, a vereségek, a rossz döntések és az emberi megaláztatások véghetetlen tárházát. Ugyanakkor a magára ébredés, a nemzet és a család körében építkező lendület, mondhatnám, boldogság megannyi formáját. Az újjászületés hitét, a cselekvő erkölcsnek mint a megmaradást fókuszába emelő parancsnak az erejét. Közép-európai hitünk *drámai* józanságát.

Az írót mindig is fokozottan a Kárpát-medence zivataros történelme, benne hazánk és a környező – a kommunizmusban egyként szenvedő – országok sorsa izgatta. Az iszonytató küzdelmek árán kivívható – megvalósítható –, az emberhez méltó élet. A modern kor iszapjában fuldoklók, jobb sorsra érdemesek fölemelése. A vidéknek mint eddig jobbára leszólt, elmaradott „tájhazának” az istápolása. A nincstelenség tengerében evickélő öregek kiszolgáltatottságának enyhítése.

Történetei, a színpadra mentettek (*Szellemfalu…*, *Újratemetés előtt*, *Felvidéki jelenés, 1968*) vagy éppenséggel a szépprózában és versben megfogalmazottak (*Színe és visszája*, illetve *Adventi dramolett*) múltban kalandozó lendülettel és kesernyés humorral s némi groteszkkel vegyített bölcsességgel hírelik a közösség erejét – emberi hangon lélegző mindőjüket a költő írja –, mintha az összefogás egyféle szabadság-arkánum volna. Az iga, a hódító nagyhatalmi iga lerázása és a kart karba öltő kis pontokból összeálló, saját értékünket büszkén vállaló magabiztosság megteremtése.

Lezsáknál az abszurd helyzetek – mert annyira, oly mélyen ismeri a valóságot – sosem váltanak át szürrealizmusba, inkább harlekini kacajjal közvetítik az oknyomozó józanság kijózanító erejét, rácsodálkozván a közép-európai manézs cirkuszi porában megtestesülő újabb és újabb mutatványokra, nemkülönben a családi bonyodalmak útvesztőire. Ha kell, költői erővel fogalmaz, ha úgy hozza a téma, szinte kopogó egyszerűséggel, ám melegséggel, tájszavakat is tükrözve.

Az *Ilyen ez a tél* című verset a szívszorító balladai hang élteti – az Öregasszony több mint fél évszázada háborúban maradt férjét várja –, az *Adventi dramolett*et pedig a saját, 79 éves bátyja „félrelépését” (otthon megbotlott a rongyszőnyegben, s csak két nap múlva találtak rá – *élve* – a távoli Monostoron) furfangos mesélőkészséggel előadott humor.

Ebben a könyvben is, miként *Az Örök Verstöredék* mondja, a „[sz]avak lelke zsong Mindenek felett”.

** A kiadvány ajánlója (A címet a szerk. adta.)*

Kondor Katalin

Rabok lettünk, vagy szabadok?*

Elmondhatjuk-e, amiről sok szakember vitatkozott már, hogy 30 évvel ezelőtt eljött a szabadság, s immáron szabadon élhetünk? Mert hogy „papíron" szabadok vagyunk, azt naponta tudatja velünk a világ. Ám hogy ez valódi szabadság-e, arról érdemes néhány szót ejteni.

Így aztán azt a címet választottam, hogy Rabok lettünk, vagy szabadok? Vajon ez már az a magyar szabadság, amelyben élünk, amelyet éljeneznünk kellene? Tudjuk, a szabadság fogalma épp oly relatív, mint sok más fogalomé, így aztán talán sosem lesz valódi közmegegyezés arról, mit is jelent valójában. Hiszen nyugodtan elmondhatjuk Karinthy Frigyessel, hogy történelmünk során számos alkalommal megtörtént már, hogy: „Gyalázatos hazugok megrontották a szavak becsületét." Mi, magyarok sokszor próbáltunk szabaddá lenni történelmünk folyamán. Még a mi kis elnyomott magánéletünkben is. Múltak az évek, s már 33 éve élünk szabadon, mégis, ezen kijelentés végére több kérdőjelet is lehet tenni. Nos tehát a kérdés: őszinte szívből örülhetünk-e szabadságunknak, ilyennek álmodtuk-e, amikor még csak áhítoztunk rá?

„Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet" – idézzük sokszor József Attilát, s úgy gondolom, sokan vagyunk, akik úgy érezzük, nem született meg a rend s az áhított szabadság. Sem itthon, sem a nagyvilágban. Sőt, egyre bomlik! **Mára pedig már jószerével csak az a kérdés, egyáltalán lehet-e szabadon élni a magyaroknak a saját hazájukban, vagy sem.** Mert ez idő tájt ebben a végtelenül álságossá vált világban az is kérdéssé vált, hogy vajon szent-e a régi mondás szerint a hír, a vélemény pedig szabad-e. Szerintem ugyanis nem szent már a hír, a vélemény meg valójában nem szabad, mert gyakran megbélyegzés követi.

Nem kellett hozzá 33 év, pár esztendő is elegendő volt, hogy rájöjjünk, a rendszerváltásnak nevezett időszak után nem tudtuk megvédeni azokat az embereket, akik rendet, tisztességet akartak végre a változással, akiknek az erkölcsi erejük megvolt ahhoz, hogy ezt létre is hozzák. Tehát nem indulhatott valami nagy eufóriával ez a magunk mögött hagyott harminc év. S a folytatás sem volt éppen örömünnep, néhány magasztos pillanatot leszámítva, a nagy szabadságot tudniillik már csak azért sem érezhettük, mert a rablóprivatizáció, a bankuralom kialakulása, valamint a protekcionizmus uralma a szemünk előtt ment végbe, s ezeket megtapasztalva aligha érezhette magát szabadnak az ember. Meg kellett ismerkednünk az újkori hazaárulás fogalmával is, a kommunista időszak Moszkvába szaladgálóit már jól ismertük, az unióban szakmányban hazát árulók pedig most mérgezik a légkört. Ezekkel megbarátkozni nem lehet. Sajnálom, hogy hatékonyan sem a politika, sem pedig az értelmiség nem tud mit kezdeni velük. Ja, és a jogrendszerünkkel sem, holott a hazaárulás a mi jogrendünkben is büntetőjogi felelősséggel jár. Mégsem büntetik. Hogy miért? Nos, mert lényegében az Európai Unió a jogrendszerünkre is rátelepedett. Ostoba viták mérgezik a légkört, ostoba és hátsó szándékú emberek ítélnek, vizsgálgatnak bennünket, elég, ha csak a jogállamisággal kapcsolatos kálváriáinkat említem. S hol vagyunk már az ún. rendszerváltás idején belénk vésett mondástól, miszerint: A tény szent, a vélemény szabad! Jelenleg ott tartunk, hogy a tény nem szent, ha lehet, igyekeznek is elhazudni (guruló dollárok például), a véleményt pedig sokszor megbélyegzés követi. S ha ez így van, márpedig számos bizonyíték támasztja alá, hogy így van, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a szellemi szabadságunkat érő támadások akkor szakadtak csak ránk igazán, amikor beléptünk az unióba. Ahol a kettős mérce uralkodik, a demokrácia álarcában. Ahol az eredeti elképzelést, a nemzetek szuverenitását naponta tapossák sárba, ahol szemérmetlenül zajlik Európa elrablása,

ahol a szabadság fogalma relativizálódik, s ahol mindenáron egy idegen akarathoz kellene idomulnunk. Persze a demokrácia jegyében. Nos, ezért is nehéz kimondanunk, hogy a világ mai állapota álmaink szabadságát hozta volna el – mert nem hozta. Velejéig korrupt, büntetett előéletű senkik okoskodnak, vádaskodnak mindenféle bizonyíték nélkül naponta, olyan emberek, akik a nemzetek szuverenitását naponta tapossák sárba, s persze a mi országunkra is fenik a fogukat. Közben folyik Európa elrablása is, ahol a szabadság fogalma rendre megkérdőjeleződik, s ahol mindenáron egy idegen akarathoz kellene idomulnunk. Ez lenne a demokrácia? Amelyben szabadnak érezhetjük magunkat? Éljenezhetjük-e azt a szabadságot, amit ma szánnak nekünk a világ fura urai? Amelyben persze nem csak a mi szabadságérzetünk sérül, sérül mindenkié. Csakhogy az elgyávult tömegek nem vagy csak alig-alig merik hallatni a hangjukat. Eluralkodott a rabszolga-mentalitás az unióban. Ha nem így lenne, vajon megtörténhetett volna, hogy Németországban pár éve azért tüntettek, mert szerintük még mindig túl sok a fehér ember a reklámokban a színes bőrűek helyett? S bizony elérték, amit akartak. Nézzék csak meg a reklámokat Európában! Vagy említhetném azt az esetet, mely ugyancsak Németországban történt pár éve, s azt is felelős vezetők adták tudtul: akinek nem tetszik, hogy egyre több mecset épül, az hagyja el az országot. Ez lenne a szabadság? A nemzetbiztonság? Vagy az Európa-szerte kis túlzással szinte mindennapossá váló templomégetések, késelések, erőszakos bűncselekmények? Tényleg szabadnak érezheti magát Európa lakossága? Amikor a fejünk felett döntenek ilyen-olyan kvótarendszerek kötelező bevezetéséről? Amikor határait, tengereit egyedül érkező, nyilván részben felfegyverzett titokzatos emberek ostromolják? S mindezt hagyjuk! Amikor rendre azt kell tapasztalnunk, hogy egyetlen milliárdos uralja a világot, ő mondja meg, milyen legyen a világ berendezkedése, s ezt hagyjuk! Ez lenne a szabadság? Ezt nem gondolhatja komolyan senki, viszont a kiötlői komolyan be kívánják vezetni. Most éppen itt járunk, de nem látjuk a százezres tömegeket, melyek ez ellen a legmocskosabb ötlet ellen szót emelnének.

Kizökkent tehát az idő alaposan, s hihetetlenül elgyávultak az emberek. Számomra már az is elfogadhatatlan, hogy szó nélkül tűrjük, amit szemünkkel látunk és tapasztalunk, hogy külföldről pénzelt, magukat civilnek mondó szervezetek munkálkodnak azon, hogy mindenáron beleszóljanak egy ország politikájába, s esetleg kilóra megvegyenek cinkos embereket. Ez ma Európa. S ez lenne a szabadság? Amely rendet szül? Na, éppen az ellenkezőjét teszi. Megzavarja és felszámolja a rendet, hogy könnyebb legyen a zavarosban halászni.

S akkor most még maradjunk csöppet a szabadságnál. Ezt a szép fogalmat fenyegető, teljesen más aggodalomról is szólnék pár szót. Nem vitatva, hogy az internetes világnak vannak áldásai is, én az átkait figyelném sokkal alaposabban. A benne rejlő félelmetes lehetőségeket! Például azt, hogy eme technika segítségével olyan szinten megfigyelhető egy személy (levelezés, üzleti ügyek, pénzköltés, bankműveletek, helymeghatározás, személyiségprofil készítése stb.), hogy gyakorlatilag az emberek bármely ügye sikerre vagy zsákutcába vihető anélkül, hogy az illető bármit is észrevenne belőle. Gondolom, ezzel már szinte mindenki tisztában van, csakhogy tehetetlenek vagyunk megfigyelésünknek ezen módozatai ellen. Tehát immáron nemcsak a tömegek manipulálásáról van szó, az ő szabadságuk megvonásáról, hanem személyre lebontott manipulációkról. A technika erre vitathatatlanul készen áll. Meg az emberi aljasság is. Ennyit a demokratikus világról, az erkölcs meg ugyan kit érdekel?

Kérdés tehát, hogy tényleg szabadok vagyunk-e. Éljenezhetjük-e tiszta szívvel szabadságunkat? Ezt mindenkinek magának kell eldöntenie. A világot elnézve én nem szabadságot, hanem véleményterrort tapasztalok rendre.

A sajtóról meg a mögöttünk lévő 33 év kultúrájáról is szólnék pár szót. A magyar kultúráról. Amely csodálatos, s amely az utóbbi években számos páratlan ajándékot is adott nekünk. Fantasztikus a műemlékvédelem munkája, a várak, kastélyok káprázatos rendbetétele, szívet melengető a sok-sok program a városok, falvak kulturális életét megsegítendő, s ugyanez mondható el a sportélet fellendítéséről – minden gúnyolódás ellenére. Sportolni világszinten ugyanis csak

megfelelő sportlétesítményekben lehet. A fantasztikus Városligetet, a Lakitelek-csodát és még számtalan létesítményt is idesorolhatnék, csakhogy akkor éjfélig is ülhetnénk még itt. S bárhány csodát felsorolunk, a kérdés velünk marad: éljenezhetjük-e szabadságunkat? Nézőpont kérdése, de aligha cáfolható, hogy a kultúra területén is polgárháború folyik. Európában és nálunk is. Mégis, kinek a kulturális diktatúrája? – kérdezte pár éve nagy elismerést kiváltó könyvében Szakács Árpád és Bayer Zsolt. Lényegében a gondolkodás arról szól, jól vagy rosszul vívja-e harcát a nemzeti oldal az álliberalizmussal, a kozmopolitizmussal ezen a területen is. Ezt a harcot nem fegyverrel, hanem pénzzel és politikai befolyással vívják. A kultúrába természetesen beleértem a médiát, az oktatást és a tudományt is a művészetek mellett. Már csak azért is, mert a kultúra egy nemzet összetartó ereje és öröksége. S mert ma a nemzetek végveszélyben vannak szerte a világban, hát harci eszközünk csak a szellem, a hit, a tudás ereje lehet. Más aligha. S mert a világ úgy szép, ha színes, én minden nemzet kultúráját tisztelem, és soha nem ismernék el egy olyan szándékot, amely ma a világban jócskán uralkodik, hogy kotyvasszuk össze a nemzetek kultúráját egy hatalmas üstben, és csipegessünk belőle. Szó sem lehet róla! Őrizze meg mindenki a sajátját ott, ahol az keletkezett, a maga teljességében. Az Isten azért teremtett ilyen változatos népességet, mert célja volt vele. Mindenki nemzeti kultúrájának tisztelete színes életet nyújt nekünk, de nem kérünk az összekavart, ránk erőltetett, nem magunk választotta multikultiból. Melynek „eredményeit" naponta tapasztalhatjuk. A kultúra nem díszlet, hanem táplálék. Magunk választotta életforma, alkotói közeg. Őrizni, védeni és támogatni kell. Minőségi pedagógusok, minőségi iskolák s kiváló művészek segítségével. Én is tudom persze, hogy az ördög mindig a részletekben rejlik, a részletek meghatározása viszont nem könnyű. Mindenesetre szabadságunkat akkor éltethetjük és akkor élhetjük át igazán, ha a megfelelő emberek kerülnek a megfelelő helyekre. S nem azok, akik elszabotálják a feladatot. S akkor most a közelmúltból említenék néhány példát. Megírtam már régebben egy cikkben azt a „régi", alig valamivel több mint tíz évvel ezelőtti példát, miszerint a New York-i Magyar Kulturális Intézet szervezésében magyar kulturális évadot szerveztek. A szervezők a honlapjukon a magyarországi cigánygyűlölet hangsúlyozását tartották fontosnak. Szerintük: „Magyarországon széles körű megkülönböztetés és burjánzó fajgyűlölet van." Nesze neked magyar kulturális évad! Ugyebár így kell hazánk hírnevét öregbíteni. S ez csak egy példa, van több is.

S ha már itt vagyunk Ópusztaszeren, akkor hadd említsem meg Orbán Viktor zseniális elgondolását, amelyet akkor vázolt fel, amikor a Kárpát-haza szellemi egyesítéséről beszélt. Ez szerencsére sok tekintetben megvalósult. Csak éppen még mindig kevés az az ember, akivel mindezt meg lehet valósítani. Pontosítok! Sokan vannak, itt élnek valahol a Kárpát-hazában, csak nem jól menedzseljük őket. S ez nem kormányfeladat. Hanem a kisemberek feladata, akik olyan helyen vannak, ahol menedzselni tudják a magyar kultúrát az elszakított területeken is őrző kiválóságokat. Például Muzsnay Árpádot, aki Szatmárnémetiben minden esztendőben nagyszabású ünnepségeket szervez, hogy emlékezzünk annak a tájnak szülöttjeire, Adytól Kazinczyig és Páskándiig. Némi pátosszal mondom, őrzi a lángot. Ezt teszi a Délvidéken a Gubás házaspár és Bata János, az Aracs című folyóirat szerkesztői, a Felvidéken Hollósy Tamás, aki „civilben" nőgyógyász, s aki olyan címen rendezett konferenciákat, mint: „Ne nézzük tétlenül nemzetünk fogyását!" S akkor még a sajnos nemrég elhunytakra nem is áll módomban itt emlékeztetni önöket.

Nos, az emlegetett emberek, valamint merem remélni, az itt lévők is pontosan tudják, hogy egy nemzet megtartó ereje vitathatatlanul a kultúrájában rejlik. Vedd el egy nép történelmét és kultúráját, s azt csinálsz velük, amit akarsz – szól a sajnos igaz megállapítás, és én még hozzáteszem, hogy az a nép el is tűnik a népek süllyesztőjében. Erre látunk, érzékelhetünk mostanság számtalan – hogy úgy mondjam, igyekezetet: például masszába tömöríteni, összekeverni az emberiséget, nehogy kapaszkodója legyen a saját kultúrája. Mit kell tenni, hogy ez ne így legyen? Eszem ágában sincs okoskodni, van számos kiváló szakértő, akik rendre elmondtak már sok mindent a kultúra fontosságáról. Én hiszek a

mondásban: az ördög a részletekben lakozik. Mi meg szerintem keveset törődünk a részletekkel. Néhány apró megjegyzést mégis teszek.

Négy évtizedes rádiós múlttal mondom azt a véleményemet, miszerint a Magyar Rádió és Televízió masszába gyúrása nem sikerült. Vérlázítónak és kultúraellenesnek gondolom a nyilván ingyen hozzánk vágott török, brazil, hottentotta stb. sorozatokat, például a néhai Sára Sándor által csodálatosan kitalált Duna csatornán. Százezerszer ismételgetjük a Kádár-korszakban készült kabaréjeleneteket, de egyet sem készítünk ma, holott volna mit, már csak azért is, hogy életben tartsuk a kitűnő magyar humort. Eltüntették az egyéni hangot is, a műsorvezetők mindennap ugyanazzal a sztereotip mondattal jelentkeznek be, mint a papagájok, többnyire semmi egyéni hang, semmi egyéniség. S ami még felháborítóbb, a Magyar Rádiónak és Televíziónak nem telik egy műsorújságra. Apróságok ezek? Igen, de bizony az ördög a részletekben rejlik. Közben meg mindent, de mindent, újságot, tévét, hirdetéseket elborít a bulvár. A bulvár stílus meg a förtelmes, hamis reklámok.

A magyar kultúra – csodálatos eredményei mellett – többet érdemelne. Aligha vitatható, hogy szükség van a kultúra védelmére. Nem vagy nem feltétlenül több pénzt értek ezen. Viselkedést, érdeklődést. A mi részünkről. Már csak azért is, mert tudni kell, hogy a kultúránkat érő támadások szerintem nem a véletlen művei, hanem a magyar érdekeket szándékosan semmibe vevő, idegen hatalmakat kiszolgáló, egy hazug világ felépítésében és a népek rabszolgává tételében érdekelt vezetők tevékenységének következményei. Ezek a kísérletek önazonosság-tudatunkat és nemzettudatunkat rombolják nap mint nap hihetetlen erővel. Szerintem kultúránk megvédése és fenntartása, gazdagítása nem elsősorban pénzkérdés, hiszen tagadhatatlan, hogy rengeteg pénzt és erőt áldozott rá a kormány. Ám megvédeni nekünk kell! Érdeklődéssel, szeretettel, kitartással. A nemzettudat erősítése, a nemzeti érdekek védelme nélkül ugyanis nincs megmaradási esélyünk a világtengerben. Bátorságra, világos gondolkodásra van tehát szükség, az igazunk kitartó védelmére, mert a kultúra, a saját kultúránk ismerete és gondozása szabaddá tesz. A kultúránk megrontása, lebecsülése szabadságunkat veszi el. Meg az önbizalmunkat.

Kölcseyt idézve fejezem be a kultúráról mondott gondolataimat: „Minden nemzet, mely az elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti életét gyilkolja meg.” Dolgunk csak annyi, ne engedjük, hogy így legyen. De Kossuth prófétai szavai is idekívánkozhatnak: „A jövő áldozatokat fog tőlünk kívánni, miket meg kell adnunk, de két dolog az, mit áldozatul hozni semmi esetben sem lehet: a haza függetlensége és a becsület.”

S most még néhány szó arról, hogy éltethetjük-e, elégedettek lehetünk-e a magyar szabadsággal. Sajnos nem. Legalábbis szerintem. Ami a jogot illeti, ha leülünk az asztala mellé, nyomban észrevesszük, hogy ezen asztal mellett bizony nem mindenki foglalhat egyaránt helyet, hogy Petőfit idézzem. Mivel messze nem vagyok jogi szakértő, csak egy egyszerű civil, aki sokakkal együtt felháborítónak és igazságtalannak tartja az időtlen időkig húzódó pereket, például a Budaházy-ügy szégyenletes elhúzódását és ez ügyben is a hiteles bizonyítékok hiányát, a Szögi tanár úr és a kézilabdázó Cosma meggyilkolásának ügyében megítélt kárpótlás kifizetésének elhúzódását, elmaradását, az úgynevezett rendszerváltás idejére datált olajos visszaélések véget nem érő tárgyalgatását, és még hosszan sorolhatnánk az ügyeket. Rettegve gondolok arra, hogy az ún. pedofil ügynek, mely sok száz gyerek megrontását, megerőszakolását, bántalmazását hozta nyilvánosságra, milyen következménye lesz. Megússzák-e a bűnpártolók csak azért, mert egy a bűnösök közül öngyilkos lett, avagy ránk zúdulnak-e a „művelt” Nyugatról az átkok, mert mélységesen felháborítónak tartjuk az esetet, s ezért az unióban újból megbélyegeznek bennünket?

Kérdései – magyarországi jogi ügyekben –, gondolom, sokaknak vannak. Jó lenne egyszer közösen fellépnünk az igazságtalan ítéletek ellen. Hogy elmondhassuk végre, éljen a magyar igazság! Mert igazság nélkül szabadság sincs, ez is vitathatatlan.

Nos tehát, szabadság-e az, ami most Európa népeinek berendezkedését illeti? Nem az! Tudjuk éltetni ezt a fajta szabadságot? Nem tudjuk. Pontosabban, akiben van egy csepp önérzet, és normális a gondolkodása, az nem tudja. Amióta csak beléptünk az Európai Uniónak nevezett fur-

csa társaságba, nem győzünk csodálkozni. Már az indítás is furcsára sikeredett, hadd idézzek egyetlen mozzanatot a kezdetekből! Nem a sokat emlegetett „nyithatunk cukrászdát Bécsben” ostobaságra, mézesmadzagra gondolok, hanem például arra, hogy amikor 2011-ben az Európai Parlament plenáris ülésén a magyar alaptörvényt támadták példátlan gyűlölettel teli vitában, ami akkor döbbenetesnek tűnt, de aztán azóta szinte megszoktuk az ellenünk szóló fenekedést. Nos, ekkor történt, hogy Vivien Reding alapjogokért felelős európai biztos felszólította Magyarországot, hogy állítsa le abortuszellenes kampányát, mert az sérti az anyák önrendelkezési jogát. A kampány jelmondata a következő volt: „Azt is megértem, ha nem vagy még kész rám, de inkább adj örökbe, hadd éljek!”

Nos, ilyesmikkel támadtak bennünket már a kezdeteknél, s a támadások azóta sem szűnnek. Ez lenne a szabadság? Az örökös támadásoknak kellene tapsolnunk? Kié ez a szabadság? Kié? Hogy nem a mienk, az biztos.

Mindenesetre tanulságos könyvecskét lehetne írni uniós létünkről, három fő fejezetben. Az első: Mit vártunk az uniótól? A második: Milyen változást hozott az egyéni életünkben? A harmadik: Milyen változást hozott közösségi életünkben, azaz országunk életében? S bizony ezt a könyvet együtt kellene megírnunk, gondolkodó magyaroknak.

A magyarokról azt állítják: büszke nép. És persze szabadságszerető. Mi pedig rendre azt tapasztaljuk, hogy büszkeségét és szabadságát is nagy-nagy igyekezettel próbálják letörni, elvenni. Mi évszázadok óta versben, dalban, prózában éltetjük és óhajtjuk a szabadságot. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy az igazira még várni kell.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

** Elhangzott Ópusztaszeren, a Magyarok Országos Gyűlésén 2023. augusztus 12-én.*

Szalay Lajos: Kompozíció

Mezey Katalin

Naplójegyzetek XXII.

Árucikk-e az ember?

– Induljunk ki abból, amivel elvileg mindenki egyetért: az ember nem árucikk. Ebből az következik, hogy nem adható el, igaz? – kérdezte a nemzetközi nőnap témájára reflektálva teológus barátunk.

– Igaz, manapság hivatalosan senki sem árusíthat embert – dünnyögte mérnök vendégünk.

– Sőt, önmagát sem árusíthatja senki – emelte a tétet a teológus.

– Ha ezt betartanák, tilos volna a prostitúció, és sok ezren éhen halnának – legyintett tanár nénink.

– Most ne menjünk bele a prostitúció kérdésébe. Annak van valamilyen jogi szabályozása, és bár mindenki tud róla, úgy teszünk, mintha ez csak a rendőrségre tartozna. De hogy van az, hogy ismert szereplők a közmédiában vagy a különböző internetes felületeken nyíltan meztelenkednek, nap mint nap bizonygatják erotikus vonzerejüket, és ez mintha teljesen természetes és megengedett volna? – kérdezte teológusunk.

– Pontosan mire célzol? – provokálta mosolyogva egyetemista barátunk.

– Hát a hírnek álcázott reklámokra, amelyek ott vannak mindenütt: az újságosstandokon, a képernyőkön. Nagybetűs címekkel, fotókkal, hogy ki ne kerülhessük őket: XY-ról lecsúszott a melltartó, U valamilyen előadáson „villantott”, Z-nek a kerek fenekét a tengerparton sikerült lencsevégre kapni – sorolta kapásból fiatal háziaszszonyunk.

– Megtudhatjuk azt is, hogy a látványtól már megbolondult az egész internet, hogy sok tízezer kattintást ért a produkció... Ami, ugyebár, bevételt jelent… – utalt a beszélgetés kiindulópontjára a teológus.

– Nagyon egyszerű: a reklámok elkezdik visszafizetni a rájuk fordított komoly összegeket. Ahogy mondani szokás, az adott személyt sikeresen eladta a sajtó, az internet vagy a televízió – szólalt meg a mérnök úr.

– Ami, persze, arra buzdít másokat is, hogy csak bátran tegyék ki közszemlére, amijük van, ha a testüket, hát a testüket! – vette fel a fonalat tanár nénink.

– Hogy minél több rajongót szerezzenek maguknak, akik legalább egy kattintással megfizetik a bájaikat.

– Ez sem újdonság. Olyan régi, mint maga a világ. Csak a forma változik. A világháló előtt újságkivágásokat, pikáns fotókat gyűjtöttek a fiúk, beleragasztották őket nagy füzetekbe, azt nézegették. Most ehelyett az interneten szörföznek. Nem kell a dolgot olyan drámaian felfogni – legyintett a mérnök úr.

– Én, ha a női egyenjogúság hivatásos védelmezője lennék, tiltakoznék minden ilyesmi ellen. Ezek vezetnek oda, hogy a szerelemben nem társat, nem egy másik embert keres valaki, csupán egy szép testet akar birtokolni. Máris ott tartunk, hogy árucikként tekintenek a nőkre – mondta indulatosan vendéglátónk.

– Nem csak a nőkre. Van, aki épp a férfiakra vagy a gyerekekre – jegyezte meg egyetemistánk.

– A fiatalok pedig mindebből azt a tanulságot vonják le, hogy nem kell tanulni, nem kell dolgozni, elég, ha tudja valaki, hogy hol és mikor dobja le a ruháit. Elkezdi az interneten, igéző szelfiket tesz közzé, válaszul aztán érkeznek a hízelgő lájkok, bejegyzések, találkozókra csábítgatják az illetőt, megígérik neki, hogy celebet varázsolnak belőle, és szinte már nincs is visszaút. Amilyen naiv és öntelt egy kamasz, elhisz mindent… És megtörténnek a tragédiák. Mert, ugye, a szülők nem nézhetnek bele a gyerekük üzeneteibe, sem a mobiljába – a tanár néni elemében, a „témájánál” volt. – Ezért kell időben megbeszélni mindent a gyerekeinkkel. Elmondani, hogy mi-

lyen veszélyek vannak, mire vigyázzanak. Akkor majd óvatosabbak lesznek, és nem zárkóznak el a szüleiktől.

– Ez igaz. De én visszatérnék eredeti kérdésünkhöz: ismert, hogy nincs üzlet reklám nélkül. De reklám sincs üzlet nélkül! Ha pedig üzleti érdekből reklámoznak valamit vagy valakit, akkor az eladó, azaz árucikk, nem? Tehát mégiscsak árucikk lenne manapság az ember?

A szeretet pedagógiája

A szenzációéhes baloldali média számára a kiemelkedő pedagógiai és szociális eredmények nem voltak elegendőek ahhoz, hogy felfigyeljen az áldozatos és sikeres nevelőmunkára, amely a Böjte Csaba által vezetett Dévai Szent Ferenc Alapítvány gyermekvédelmi otthonaiban folyt és folyik napjainkban is. Ez az intézmény a megalapítása óta több mint hatezer (!) árván maradt vagy más okból utcára került gyermek befogadását és felnevelését vállalta magára, és végezte az elmúlt harminc évben sikeresen. Ahhoz, hogy az ellenzéki nyilvánosság számára is téma legyen ez a fontos gyermekmentő munka, egy nevelő sokáig észrevétlen, botrányos cselekményeire volt szükség. A több száz alkalmazottat foglalkoztató, ma is 1500 gyereket befogadó és nevelő intézmény munkatársainak egyikéről ugyanis kiderült, hogy súlyosan visszaélt a gondjaira bízott gyerekek helyzetével, illetve munkaadója és a felvételét engedélyező hatóságok bizalmával. Mióta pedofíliája és más, agresszív cselekményei lelepleződtek, majd a hosszas jogi eljárás végén hatályossá vált a 28 év börtönbüntetésről szóló bírósági ítélet, nap mint nap bulvárhangvételű, rosszhiszemű feltételezésekkel teli írások jelennek meg a Szent Ferenc Alapítványról. Ezek nem a bűncselekmény elkövetőjével foglalkoznak, hanem elsősorban a szociális intézményrendszer alapítójának és fenntartójának, Böjte Csaba atyának a tevékenységét bírálják, bélyegzik meg. A bűnügyről szóló első hírektől kezdve az ő neve szerepel a címsorokban, noha a nagy számok törvénye szerint ennyi alkalmazott mellett három évtized leforgása alatt előre borítékolható valamilyen bűneset előfordulása. A baloldal véleményformálói mégis azt az embert vették a szájukra, aki nemcsak befogadta és – méltó körülményeket biztosítva számukra – munkatársaival együtt felnevelte a sok ezer elhagyott gyereket, de mint igazi családfő jórészt maga is kereste meg az intézmény fenntartásához szükséges összeget előadások, szentmisék, lelkigyakorlatok tartásával, könyvek írásával és kiadásával, fáradhatatlanul járva a két hazát és a nagyvilágot. Mindezt embert próbáló, és istennek hála 90%-ban eredményes pedagógiai munkája mellett, úgy, hogy a jelenlegi botrányt megelőzően sem az utcáról befogadott gyerekek, sem a nevelőkollégák nem szolgáltak bűnügyi szenzációkkal. Jó példákkal annál inkább. Igazolták, hogy Don Bosco atya vagy a budapesti Regnum Marianum papi nevelőinek keresztény pedagógiai elvei ma is érvényesek: a szeretet pedagógiája ma is hatékony. Ahogy a nagy magyar gondolkodó, Karácsony Sándor is vallotta: a sikeres nevelőmunkához három szereplő együttműködése szükséges: a gyermeké, a nevelőé és a Jóistené.

A mostanában gyakran elhangzó hamis vádakkal ellentétben a Szent Ferenc Alapítvány gyermekvédelmi otthonaiban ennek a pedagógiai iskolának a mindennapi gyakorlata megismerhető volt eddig is. Böjte Csaba atya gyakori invitálására bárki, jó szándékú kívülálló bekapcsolódhatott az otthonok életébe, ha vállalkozott például arra, hogy szünidőben, kirándulások, táborozások alkalmával segítse a gyerekek ellátását, részt vegyen az ünnepi programokban, közös sportolásban, tanulásban.

Nagy kár és a magyar szellemi és politikai élet szegénységi bizonyítványa, hogy a sajtó, a média és a közösségi média szereplőinek jelentős része nem az eredmények elismerésére, hanem a botrány felhabosítására, Böjte atya szavainak és cselekedeteinek rosszhiszemű interpretálására, meghamisítására érez elhivatottságot.

Kísérlet 1970 – egy nemzedék betiltott névjegye

(irodalmi antológia, szerkesztette Mezey Katalin, Oláh János, Rózsa Endre és Pataki Viktor, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2023)

Az *Elérhetetlen föld* című antológia megjelenését követően, 1970 elején alakult meg a *Kísérlet* szerkesztőbizottsága, amelynek Fajó János festőművész, Molnár Mátyás, a vajai Vay Ádám Múzeum igazgatója, Oláh János költő, Rózsa Endre költő, Varga László irodalomtörténész és jómagam voltunk a tagjai. A periodika rendszeres megjelentetésének ötlete Molnár Mátyás fejében született meg, és eredetileg az 1965-ben, a vajai kastélymúzeum tornyában kialakított, kétszintes alkotóotthon baráti körének kiadványa lett volna.

Mivel a szerkesztőbizottság tagjaiban kezdettől élt a gyanú, hogy egy ilyen, magánkezdeményezésű irodalmi fórum létrehozása nem fogja megnyerni a könyv- és folyóirat-kiadást állami monopóliumnak tekintő szocialista irodalompolitika tetszését, indulásként egyszerre három számmal akartunk kirukkolni. Kéziratunk – az egykori szűkös publikálási lehetőségek következtében – volt hozzá bőven, ráadásul, amint megkapta a múzeum a megyei tanácstól a kiadási engedélyt, nemzedékünk nem egy ígéretes tagjától kértünk írásokat a periodika számára. Fajó János pedig a fiatal képzőművész-generációk kísérletező, jobbára nonfiguratív alkotásainak bemutatását tervezte, így mások mellett helyet kaptak a számokban a Pécsi Iparművészeti Stúdió művészei és egyes, fémszobrászattal kísérletező alkotók is, míg a folyóirat borítóit maga Fajó János tervezte meg. Az első két szám bevezetőjét-ajánlóját Juhász Ferenc Kossuth-díjas költő, a harmadik számét Voigt Vilmos egyetemi adjunktus írta. A három szám szerzői közt mások mellett megtalálható Bálint István, Benke László, Bokor Levente, Fajó János, Kiss Anna, Kiss Benedek, Kodolányi Gyula, Kovács István, Mezey Katalin, Molnár (Péntek) Imre, Mosonyi Aliz, Németh István, Oláh János, Rózsa Endre, Voigt Vilmos, de Kazimierz Brandys, Robert Lowell és Ezra Pound is, utóbbiak Kodolányi Gyula, Oláh János és Mezey Katalin fordításában.

A három szám szép, színes borítói, Fajó János dekoratív munkái okozták végül kezdeményezésünk vesztét: ezek tűntek fel egy minisztériumi „illetékesnek", és még mielőtt a Szabolcs-Szatmár megyei könyvtárban befejezhették volna a füzetek bekötését, 1970. november 14-i dátummal Beke Albertnek, a Megyei Tanács Igazgatási Osztálya vezetőjének aláírásával Molnár Mátyásnak és a megyei könyvtár igazgatójának kézbesítették a kiadási engedély visszavonásáról szóló tanácsi határozatot. Egyszersmind a megyei rendőr-főkapitányság munkatársai a sokszorosító üzemben lefoglalták és elkobozták a *Kísérlet* első három számának kinyomtatott példányait. A visszavonó határozat „hatásköri túllépésre" hivatkozott, és a periodikát a Kiadói Főigazgatóság illetékességébe utasította, Molnár Mátyásnak pedig jó néhány hónapon át hetente jelentkeznie kellett a megyei rendőr-főkapitányságon. Két és fél éven át próbáltuk visszaszerezni a kinyomott példányokat, vagy elérni, hogy a *Kísérlet* legalább a megye által felkért lektorok – köztük a neves irodalomtörténész, befolyásos pártember, dr. Szabolcsi Miklós egyetemi tanár – keze nyomát viselő, cenzúrázott változatban megjelenhessen, de hiába. A már kinyomtatott füzetekből mutatóba sem kaptunk vissza semmit, sőt a fellebbezések során a három szám kéziratpéldányaiból is kifogytunk.

A rendszerváltozás előszelében, 1989 nyarán ismét a Művelődési Minisztériumhoz fordultunk, és megkíséreltük visszaszerezni az elkobzott lapszámokat. Hiába, mert állítólag senki sem tudta, hogy hova lettek, valószínű időközben bezúzták mind az 1200 példányt. Annyi azért történt, hogy dr. Glatz Ferenc akkori művelődési miniszter írásban rehabilitálta a periodika hat szerkesztőjét, a minisztérium pedig egy kisebb összegű kártérítést is kiutalt a lefoglalt nyomtatványok fejében. Valamivel később dr. Pusztai Ferenc miniszterhelyettestől „nem hivatalos eljárásban" visszakaptuk a *Kísérlet* második számának rotalemezeit is, de azt nem árulta el, honnan és hogyan szerezte meg a minisztérium őket.

2020-ban elhatároztam, hogy legalább a nyomólemezeken visszakapott 2. folyóiratszámot és a lesújtó történet bőséges dokumentumanyagát megjelentetem könyv formájában. A szerkesztés során megkerestem Molnár Sándort, a vajai Vay Ádám Múzeum jelenlegi igazgatóját (egykori szerkesztőtársunk, Molnár Mátyás fiát), kérve, hogy gyűjtse össze a múzeum archívumából a kiadás érdekében, majd a betiltás ellenében folytatott bőséges levelezés eredeti dokumentumait. Nagy örömömre a kért dokumentumokon

túl az irattárból előkerült a periodika mindhárom számának eredeti kézirata is. Ennek és az NKA támogatásának köszönhető, hogy a 94. Ünnepi Könyvhétre az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely kiadásában megjelentettük a *Kísérlet* teljes, 1970-ben megszerkesztett irodalmi anyagát és a betiltott kiadvánnyal kapcsolatos dokumentumok, levelek lényegre törő válogatását (köztük dr. Szabolcsi Miklós lektori véleményét és dr. Marcali László kiadói főigazgatónak az egész ügyet lezáró, elutasító levelét). Sajnos, mire ifjúkorunk nagy vállalkozása 53 év késéssel mégiscsak révbe ért, rajtam kívül az egykori szerkesztőbizottság valamennyi tagja távozott már az élők sorából. De bizonyos, hogy a *Kísérlet 1970* című kötet méltó az emlékükhöz, hitelesen bizonyítja a mai olvasók és az irodalmi közvélemény számára, hogy korszerű, kiadásra érdemes, időtálló műveket gyűjtött egybe és akart közreadni a politika által meghiúsított, hajdani kísérletünk.

Benyovszky István: Haditudósító munkában

Borsányi Katinka

Léna élni akar

13.

Azt mondják, a fizika törvénye szerint vízen járni nem lehet. A test súlyát emlegetik, és a gravitációs erőt. Ő nem törődött velük, elindult. Talpa alatt saját egét érezte mozogni, amely bölcsőként ringatta lábát. Ez új volt, lábfejével kapaszkodni a fenti világba, hinni a lehetetlent, csak menni előre sötétben, ellenszélben.

Ellenszélben még jobban megbámulják a sikert. A teljesítményt nem lehet letagadni, de hallgatni róla lehet. És mosolyogva acsarkodni, irigykedni, hamis tanúkat fizetni, rágalmazni, pert koholni, megkövezni. Közben nézni, nézni, mert az arca angyalszerű, a nap szépsége sugárzik róla, és vonzaná a sötétlő szíveket is. Mégis, nekik az igazságtól való ragyogás elviselhetetlen, botrányos.

Botrányos gesztus a természet törvényébe így beleavatkozni, vízen járni nem való. Nem illik komolyan hinni. Az ideológia az más, a társadalom kéri az egyensúlyi helyzetet, legyen ilyen is, olyan is. Hol az egyik vitorlájába kap a szél, hol a másik hajóját löki tovább. Ám ha valakinek a talpát az ég tükre simogatja, hát menjen máshová sétálni, itt a víz az úr.

Az Úr tengerré dagadt könnyeket terített lábai elé, és ő hitte, hogy lábai alá gyűrheti a víznek fodrait. A Mester megígérte, hogy tanítványai még ennél nagyobb dolgokat is véghez vihetnek majd, semmi oka hát a kétkedésre. Kétkedők így is elegen vannak, ha másért nem, a tudományos hozzáállás miatt. Csak ugye, ez nem tudomány kérdése.

Kérdése persze neki is volt, sőt. Élete kérdések halmaza volt, és sokáig sehogy nem jutott velük dűlőre. Egy szép napon aztán elhatározta, hogy tokkal, vonóval mindent elhisz, ami a vízen járás használati utasításában szerepel, és az apró betűs kiegészítéseket is figyelembe veszi. Hullámokon sétál, mert szeretetből engedelmeskedik.

14.

A macska kényelmesen elnyújtózott a konyha hideg kövén. Ez nem holmi ingyenes kriptoterápia része, csak túlélési ösztön a nyári melegben. Nincs olyan fa a kertben, melynek árnyéka felérne a padlócsempe hűsítő leheletével. Ha így folytatódik, kiszáradnak a fák, kiszárad az árnyékuk is. A macskának igaza van, hogy elnyúlik, mint egy kilapított béka.

Béka nő a hasadban, annyit iszol, mondták régen. Most azt mondják, kánikulában két liter víz alatt nem beszélhetünk megfelelő hidratálásról. Pedig semmi különös nem történik, csak nyár van, nyár. *„Röpke lepke száll virágra, zümmög száz bogár.”* Ha a kabócák már reggel nyolckor teljes zenekarukkal rázendítenek, azt jelenti, hogy este nyolcig csak a pincében lehet kibírni.

Csak a pincében lehet kibírni, lőnek. Golyót, mérget, egy általános káosz ködösítő porát. Elszabadultak az indulatok. Ő nemigen olvas újságot, őt ne mérgezzék a rossz hírekkel. Így is a bőrén érzi a változó szeleket, és különben is nyitott szemmel és füllel jár a világban. Egy tunéziai banda egy éjszaka alatt kirabolta a fél falut. Ő előre szólt a csendőröknek, hogy itt valami készül, de leintették, nyugtatgatták, mondván, biztos csupán kulturális különbségekről van szó.

Szó, mi szó, félni mindig lehet valamitől, sőt, egyszerre sok mindentől. Neki is minden oka megvan rá, őseinek és saját magának tapasztalásai ebben racionálisan megerősítik. Erre a sajtóból ömlő valós szörnyűségek és a személyes fantázia bőkezűen rátesz egy lapáttal. Félni egy életen át mégsem éri meg. A félelem kiszárítja a növényt, a fügefa nem hoz édes gyümölcsöt, átok ül rajta.

Rajta! Ez verseny. Legyőzni önmagát, a szüntelen riadalmat – vonzó kihívás az embernek. *Ne félj, parancsot adok angyalaimnak, és minden utadon őriznek téged*. Elhitte. Azóta kőbe sem üti lábát, talpa alatt bár áspiskígyó vonaglik, és a dupla ablakon is behallatszik az oroszlánordítás. A macskája is elterült, fejét gondtalanul a padlóra támasztja, csendben szuszog, mint gyermek anyja kebelén.

Lengyel költők versei a keresztény Európa védelmében

Semsei Ferenc fordításában

Stanisław Nyczaj
Egy II. János Pálhoz írt levélből

Világra esküdött a gyűlölet
az erőszak és félelem
mikor emelted köszöntésre kezed
durva kezét emelte ikerfivéred a tömegből Rád
meglőtt eltalált és
Te megbocsátottál
habár tudta azt mit cselekszik
Ég felé tört a világ
könyörgő gótika
de tovább folytak a harcok
(harcok az összes földi ügyeinkért)
Mennyi alázat kell hozzá
hogy kellő bátorsággal
bizalommal mint régen
a tömeghez lépjél kitárjad karjaidat
S ismét
szívek dobognak
hogy győzzön a Remény?
1981

Alicja Patey-Grabowska
A költők álmai

S íme itt van
amit a költők jósolnak
akik szavai keselyűként
kerengnek a föld húsa fölött
Vadászok lelövik őket
Nők eltakarják saját szemük
s oktalanok mondják: blődség
S íme itt van
amit a költők jósolnak
Csönd és fásultság
csak hosszú árnyak
mozognak a nap mögött
meztelen házakból
A templomokban –
Isten hívőtlen
A bölcsőkben –
nincs gyermek
A műremekek –
halotti maszkok
És a hold teli
s a városi nap felett
sem állatok sem emberek
Íme itt van mit jövendölnek verseikben a költők

Krzysztof Rudziński
Az ismeretlen gyermek sírja
Őexcellenciája Józef Zawitkowski püspök úr részére

Épüljön meg Varsóban az Ismeretlen gyermek
sírja!
Égjen örök tűz azokért, akiket anyjuk méhéből
kiszakítottak!
Kiket az Isten hívott, de meg nem születhettek.
A világ kórházaiban szemétre dobattak.
Épüljön meg szentélye a Mindenszentek
gyermekeinek!
Bár megkereszteletlen, noha egész lelkek,
A világ belsejében széttépetett testük dacára,
Új civilizáció részeként, a halál szolgálatában.
Egy ilyen sír talán, mely első ezen a földön,
Vajon felemelkedhet, hogy életeket mentsen?
És itt, a lengyel fővárosban a láng újra fellobban,
Reményt ébresztőn a megújult szikra.
Lássa meg a világ az aranyborjú mögött
Mohó szemmel követve az út nyomvonalát,
Hogy mi, lengyel keresztények átadjuk szívünket,
A kereszténység harmadik évezredének megújítására.

Anna Zielińska-Brudek
A szőlőskertésznek
Marian Florczyk püspök részére

Roskadozik mindennap
kereszt és aggályok,
a hegyi beszédek
és elmaradt kérdések litániája
mennyei álmok gyűjtése
s az üdvösség útja alatt.

Alig ismerjük az igazat,
de Te itt vagy, mint egy prizma
az elmék metszéspontjánál,
szeretetre sugallod a tisztánlátást,
a nap fényében fürdesz
gondolataidban és tetteidben.

Talajukat vesztett
fontos társalgásaink
a jelző nyomaik
lábaknak, melyek követnek,
hogy kétségünk se lehessen
döntéshozatalkor.

Élő gyóntatószékként
emberségességet adsz
a hivatali gépezetnek.
Hogy értékesek legyenek,
csakúgy, mint régen,
őseink szavai:
Isten, becsület, haza.

Stanisław Nyczaj (1943–2022) – költő, szatirikus, irodalomkritikus, szerkesztő, az irodalmi élet élénkítője, a Lengyel Írószövetség Kielcei Tagozatának elnöke haláláig. 2005-től a velencei székhelyű Association of European Culture (SEC) tagja volt.

Alicja Patey-Grabowska (1940-ben született Varsóban) – lengyel filológus, költő, a Lengyel Íróegyesület tagja. Számos, sok nyelvre lefordított verseskötet szerzője. A többi között a Gloria Artis Kultúráért Érdeméremmel is kitüntették (2022).

Krzysztof Rudziński (született 1948-ban) – Varsóban él. Foglalkozása szerint vegyész. Költő és prózaíró. Az Íróegyesület tagja.

Anna Zielińska-Brudek (1991-ben született, Kielce vajdaságban) – Kielcében él. Szakmáját tekintve rendőrtiszt. Egy éve a Lengyel Írószövetség Kielcei Tagozatának elnöke.

Vonuló trén (fotó)

Tráser László

Cédulák XXXVI.

– augusztus 20. – ünnep, amióta élünk... előttünk is az volt ezer éve, s ha lesznek még európaiak, magyarok – utánunk is... Természetesen ezt a szépséges, nyár végi keresztény emlékező ünnepet is utolérte a 20. századi sztálinista, majd afféle szabad értelmezésű világátformálás őrülete... nehogy már keresztény ünnepet üljünk. Először az új kenyér, majd 1990 után így némi zavar is támadt – mit ünneplünk most már szabadon... Szívünk szerint mondhatnánk, talán mondjuk is, első királyunkra, államalapító Szent István királyra emlékezünk, fiára, Szent Imre hercegre, a Szent Jobbra, amelyet ilyenkor, az ünnep előtti napokban körmenetekben végigvisznek hazánk mai határai között, s arra az istenadta, fenséges csodára, hogy egy ezredév után is él magyar, áll Buda még! Mondod, megszoktad, a Kárpátok alatt mindig is magyarok éltek-haltak, hol máshol lennének! De ha meggondolod, min ment keresztül ez a nép, egyedül Isten akaratában bizakodva, általa túlélve minden veszedelmet... Minden veszély és viszály után is itt vagyunk, tatár, török, Habsburg, Trianon gyilkos békéje nyomán. Nem tudhatjuk, mit hoz ránk a holnap, német, szovjet ellenére is itt vagyunk – még élünk! Hála legyen az Úrnak, Istenünknek! Nem tudhatjuk, mit hoz ránk a holnap, de a Himnusz bölcs mondása igaz: Megbűnhődte már e nép a múltat s jövendőt!

– jó lónak fogát ne firtasd, jó embernek korát ne kérdezd! Bölcselet egy lovas falinaptárból, az eredetét tudakolva azt a választ kaptam, régi bölcs mondásokból vett idézet. Igazán nem tudom, lovat és embert össze lehet-e vetni, amiként életkora *firtatása* illendő, vagy sem... Amikor huszonéves voltam, egyszer valaki megjegyezte, milyen pimaszul fiatal... Nem értettem, s ma sem tartom kihívásnak unokáim éveit... Eszem ágában nem volna újra vagy akár csak korábbról kezdeni. A bölcsesség már érdekesebb. Talán, aki tudja a helyét e Földön, ő a bölcs. Csak rendkívüli esetben vállalunk apaságot 70 körül, mert azt a gyereket valakinek föl is kell nevelnie. Magas vezető pozíciót, ha még oly csábító is a kihívás, pénz, paripa, hogy még számolnak velem, nem engednek ezek meghalni sem, annyira kellek nekik... Ilyet csak az vállaljon nyugdíjaskorban, aki még midig tud vezetni, dönteni és utána cipelni annak terhét. Könnyen lehet, csak azért kínálják a poszttal, mert ismerik gyávaságát... Igazodik ez, ismerjük régről. A bölcs becsüli Arany János vágyakozását: *„Egy kis független nyugalmat...”* Talán ez – a méltósággal viselt magasodó kor ismérve... Talán, mert az élet megunhatatlan nyüzsgés, nem szűnő változás, új meg új kezdet, kísértésének ellenállni remeteség. Ne adj’ isten, hogy félreérts – magad viszed bőröd a vásárra, de a vége felé, ha teheted – szemléld egy kicsit a világot... Próbáld érteni az embert – ki valóban talány... Arca és tekintete rendezett, de e tükröző csillogás mögött – olykor a pokol bugyrai fortyognak. Kicsoda hát az ember? Aki belül rejtezik, vagy akit mutat nekünk? És melyikük a bölcs? Tudja valaki?

– a 600 négyzetmétert jóval meghaladó családi házban dolgozik a tapétázó, ezerforintos órabérért. A tapétázó, aki egy afféle sufniban húzza meg magát, pottyantós budival, albérletben, a karját fájlalja, egész héten a létra tetején állt, és onnan ragasztott a falra. Ráadásul a ház asszonya végig őt nézte, és utasította. Nem gonoszság, csak érdekvédelem. Mindenesetre most dolgozhatott egész héten, ami télen nem volt jellemző. Vajon van-e valami hasonlóság munkaadó és munkavállaló között? A tapétázó biciklivel jár a lakhelyétől több kilométerre lévő házhoz, ahol több autó is parkol a garázsban. Álmaik? A vállalkozóét nem tudni, a másikét sem ismerem, vélhetően egészséget szeretne, és biztos munkát. A vállalkozó gyerekei helyből milliomosok, a létrásnak van egy fia, az anyja sem neveli, szülei el sem váltak, mert nem házasod-

tak össze. Vagyon nincs, nem is volt, majd eldől, merre sodorja gyereküket az élet. Rendszeres jövedelme sincs a *családnak*, apja és anyja külön élnek, a mama nevel. A nagy házban élő gyerekek kívánságainak nem kell határt szabni, egyikük szobájában máig nincs kicsomagolva a drón, évek óta állhat a szekrény tetején, most hogy azt is kihúzták a tapéta miatt, látta a létráról. Onnan tudja, hogy drón, mert megkérdezte a pakolásnál, nehogy összetörje... Olvasni nem olvasnak a nagy házban, könyvet sem tartanak, bár tabletet is használhatnak, igaz. Modern emberek. Különben ebben megegyeznek, a létrásnak sincs könyve és okostelefonja. A rendszerváltás előtt azzal ijesztgettek, majd úgy szétszakad a társadalom – nemzetről szó sem volt –, mint Dél-Amerikában. Ez már az, vagy lesz még tovább is?

– a magyar nők jelentős hányadának súlyos önértékelési zavar jellemzi benső világát, olvasom egy tanulmányban, amely több ezer hölgy megkérdezése alapján készült. Még inkább fura, hogy mindez a fiatalokat jellemzi, mert az idősebbek, a 60 körüliek már jóval realistábbak. Az önértékelést javítja a párkapcsolat, eljegyzés, illetve a diploma. A járvány csak rontott a helyzetükön, mert elzártan éltek, nem láttak másokat, őket sem látták, és testük gondozása is fölöslegessé vált, smink, hajápolás, frizura... Fölöslegességérzés hatalmasodott el sokukon. Marozsák Szabolcs nőiönbizalom-edző munkáját ajánlják figyelmünkbe, s ugyan szokatlan a szociológus munkájának megnevezése is, tartok tőle, igaza lehet. Bizonyosan nem magyar sajátosság az itt élő lányok, asszonyok önértékelési zavara, hanem európai, netán világjelenség. A szerző szerint a celebek hatása is „kicsinyítő képző", mert ők a lapokban, képernyőn ápoltak, vonzók – a köznapi nők ellenben munkától, gyermekneveléstől, családi gondoktól meggyötörtek, sokan örökösen fáradt munkások. Hallgatom a Nagycsaládosok Egyesülete irodalmi pályázatának értékeléséről szóló beszélgetést, és szinte szégyelleném magam szívem szerint, annyira nehéz, mégis boldog életet élnek a sokgyermekes anyukák… Például az egyiknek a 18 éves fia megrekedt egy 3 éves kisgyerek szellemi szintjén... De ha odabújik hozzá, és az édesanyja iránti szeretetéről beszél – minden baj feledve... Jó kérdés, milyen lehet a férfiak önértékelése fiatalon és később. Aligha különbözhet érdemben a kép. És ha két ilyen önmagát is alig elfogadó fiatal összekerül, nem lesz könnyű egyenesbe kerülniük... Jut eszembe, pont, mint nekünk! Mire úgy-ahogy kiegyenesednek – hetven felé, hazafelé... Szép új világ...

– ami megtörténhet, olykor megesik – máskor nem. Veled is, mással is. Aligha te döntesz, hited szerint a gondviselés vagy a vaksors. Lehet jó és lehet rossz, de még azt sem tudod, vajon később nem fordul-e javadra, ami most károdnak látszik... Így élsz, miként elődeid is. S ha veled így – aligha másként hazáddal... tovább nem merészelek pillogni, ki tudja, mi látszana... Aki ezerrel elkötelezett, nem kapott volna képzelt fegyveréhez az elmúlt félszázadban a megtörtént események előtt, azok képzelt jövendölésekor – nem is lett volna hívő igazán. Például Amerika, a tőke kőkemény világa nem tűri a marxi tanokat, a szocializmus egyenlősítő eszméit – vallottuk világszerte. Például, amit egyszer megszereztek, arról sohasem mondanak le a Kremlben – legföljebb háborúban. És összeomlott birodalmuk puskalövés nélkül... Például Európa az európaiaké, ide nem jöhet csak úgy ismeretlen idegenek tömege jobban élni... Az említett bizonyosságok mindegyike megdőlt. Ha így megy tovább... Martin Buber démontörténeteinek egyike egy zsidó diákról szól, aki barátjával együtt Lublinban, egy rabbi házában él, tanulnak. A két diák egyike csillogó szemű, gyorsan vág az esze, mosolygós. Barátja, akiről *Az irigység születése* meséje szól, szinte mindenben különbözik tőle. A csillogó szeműt egy nap hívatja egy gazdag lublini polgár, és fölkínálja neki szépséges lánya kezét. A fiú boldogan igent mond, társa, aki jelen van az ünnepi eseményen – megpillantva a mennyasszony szépségét –, rettenetes vágyódásba zuhan, és nem is tud érzésétől szabadulni. Fölhagy minden addigi buzgólkodással, szívét, elméjét leteperi a tehetetlen vágyódás, az Ige is kívül reked életén. Addig elmélyült vonzalma a Szent iránt egyszeriben oda – csak sóvárog diáktársa arája után. A rabbi házában óvatosan bánnak vele, kímélik, mint beteget... Naphosszat a város körüli erdőkben kóborol, és álmodozik... Azután egy estefelé mellé lép egy ismeretlen... Élete változik, elképesztő fordulat veszi kezdetét. Veled is megeshet – jól vigyázz, ha nem is akarod...

– olvasóm iránti tisztelet követeli Martin Buber történetének elbeszélését, hogy megismerje, és töprengjen fölötte. A diák mellett megjelenő ismeretlen, ki hang nélkül érkezett, mintha csak a szürke felhőkből lépett volna le, elmondta, egy gazdag polgár küldötte, aki a szomszéd városból azzal bízta meg: szerezzen férjet lányának mielőbb Lublinból, az itt tanuló rabbinövendékek közül. A városban élőkről igen tájékozottnak tűnt, és mire a szélső házakhoz értek, kijelentette: a diák személyében megtalálta, akiért küldték, holnap az első hajnali órában találkozzanak az erdő szélén, és induljanak is megkötni a házassági szerződést. A diák hazament, de semmi nem tudta eltéríteni a lelkét gyötrő kérdésektől, melyek találkozásukhoz kötődtek... Pirkadatkor találkoztak, és megindultak az erdőt átszelő ösvényen, mely hirtelen úgy összeszűkült, hogy csak egyesével haladhattak, hangtalanul. Mentek is fáradhatatlanul, étlen-szomjan, némán, hajnaltól délig, alkonyatig, sötét estig, késő éjszakáig. Végül egy hatalmas ház elé értek, a diáknak úgy tűnt, az épület lakatlan. A kopogtató zajára sem válaszoltak, de a kapu kinyílt, a diák, követve vezetőjét, hosszú folyosót látott, a sűrű homályt éppen csak áttörő lámpák fényében. A terem, ahová megérkeztek, fanyar füstben ázott, és alig engedte látni a három alakot. Az idős szülők vonásai ismerősek voltak, a lány arca barátja menyasszonyát idézte, de pillantása gyilkos gúnyt lövellt felé. Valóban esküvőhöz készültek, kérték, írja alá a házassági szerződést. Ő remegő hangon kijelentette, visszamegy szent rabbijához, fölkéri tanújának. Hajnalra ért oda, a rabbival órákig imádkoztak, majd a szent megidézte a három különös alakot, és imádságával legyőzte a kísértő démont... A diák most megmenekült.

Te mit gondolsz felőle? Gyermekmese?

– Washington – sokkolta az embereket hajmeresztő kijelentéseivel Barack Obama, aki megerősítette: ufók márpedig léteznek! Bár a Központi Hírszerző Ügynökség (CIA) ritkán és kevés információt oszt meg a paranormális jelenségekről, az Amerikai Egyesült Államok korábbi elnöke kijelentette egy tévéműsorban, hogy valósak az azonosítatlan repülő tárgyakról készült felvételek.

Eddig az idézet, amely talán világszerte fölkeltette az érdeklődést, legalább egy kis időre, azután másnap, sőt még aznap délután jött más, vagy később, netán korábban, mondjuk, Diána hercegnő végzetes autóbalesetének újabb vagy legújabb magyarázata, ezúttal egy médiumtól. De lehet, Bill Gates válása lopta el a show-t, az indok végül is egyre megy. Mire megtudtuk vagy inkább átéltük volna a hírt: Itt vannak! – már másra figyeltünk. Eszelős világot hoztunk létre, bár az, hogy akartuk-e, netán csak ilyen lett – nem tudható. Természetesen, ami létrejött, amiben élünk, az hozzánk tartozik, mi formáltuk ilyenné – szándékkal vagy sem. Jószerével nem vagyunk képesek tartósan figyelni semmire sem, mindig jön egy újabb szenzáció... s ha ezt most a mai emberre merészeltem is mondani – egyénekre is igaz. Sok kivétellel, de mégis! Einstein még azzal magyarázta tulajdon zsenialitását, hogy ő egész életében egy jelenséget vizsgált, innen felismerései – de közember erre képtelen. Ja, de vissza az ufóhoz! Amit a rendszerváltozás vagy -váltás után sokan vártunk, hogy valaki mondja már meg, mi van – mert előtte ezt inkább valami fantáziaszüleménynek ítélte a hivatal –, ehhez most kaptunk valami adalékot... Nem a tényeket mutatták meg, fotókat, egyebeket, egy újabb kiegészítést – az igazságról? Aligha. Az egykori *vörös archívumok* is őriznek titkokat, sőt!, de azokat sem nyitják meg előttünk... Féltik a nyugalmunkat! Magukat? Különben is, mint Obama megmondta – nem értjük, amit láttunk. Maradunk, ahol voltunk, majd ha ők akarják, megismerkedünk... vagy nem! Addig minden kérdésünk jegelve... De az is lehet – egymásnak megmondják... odafönt.

– néplélek, nemzeti karakter, röviden szólva, ők ilyenek... legújabb világunkban rémisztő szavak! A haladók szerint hasonlók vagyunk mindahányan, csak zavaró a nemzetek szerinti különbségtétel, egy nagy vájdling földlakó a világ, benne megannyi krumplifej... Jelzem, kívülről utcahosszal vezetnek a közös jegyek, teszem azt, mindenki elől hordja a szemét, és hátul a hátsó felét. De hogy a lelkeink, félelmeink, zokogó vágyaink milyenek... Kit őrjít meg a precizitás, és ki imádja a kelet-európai slampost...? Nem sorolom, de ezek meg az ezekhez hasonlók darabokra szabják a masszát. Olvasom, Japánban az egyik szupervonat, mely 160 utast röpít 150-nel, szóval, tessék leülni, ez a csoda egy teljes per-

cet késett, ezért az ügyben vizsgálatot indítottak! Életem egy szakaszában, úgy másfél évtizeden át, hetente utaztam egy közeli városba – egyszer nem jutott eszembe az órát nézni, ha Szegedről elindult a vonat, de akkor sem kaptam az óra után, amikor 80 kilométerrel arrébb megérkeztünk. Egy perc – aminek számos helyen jelentősége van, de hogy emiatt vizsgálatot indítsanak... Japán ilyen helye a földnek, mint ahogy India számos templomában szent állat a patkány, etetik őket... A spanyolok bikaviadalt rendeznek, s jóllehet ezek a jellemzők nem teszik őket nemzetté, de élesen különböztetnek másoktól. És amit kívül hordunk, mögötte rejtekezik valami nekünk fontos érzés, ki nem mondott vonzás, érte teszszük, ami látszik. Újabban nemzedékek jelentek meg a színen, amelyeket földi javaik, jólétük annyira körbezárt – már nem foglalkoznak mással. Nincs hitük, közösségük, csak pénzük. Biztosan nem az ő útjuk lesz a jövő, mert az emberek óriási többségének soha nem jutott ebből elég, és nem is fog jutni. Téged, testvérem, a szívedben mindig is anyád szava kísér utadon, templomaink, örökül hagyott irodalmunk, zenénk, borunk kísér... Ha vállalod, ha egy kicsit is ismered... ami jórészt rajtad múlik, meg körülményeid hatalmán. Különben a japán csodavonat azért késett, mert a mozdonyvezető kiment a mosdóba – fájt a hasa. Ez is közös bennünk, látod?

– hosszú és kirúgással, munkahelyek megszűnésével cukrosított pályám egyik meglehetősen hosszúra nyúlt állomásán egy kolléganőmet úgy ismertem meg, hogy barátnőjével ült a folyosó kövén, mellettük kávéscsésze, kezükben cigaretta... Egy kicsit hülyén éreztem magam, de hamar megszoktam a légkört, bár néhány kurta hónap után, azért még évekig a szőnyeg szélén vagy inkább alatta álltam – viseltem. Előtte a katedráról osztottam az észt, így ez a pozíció szokatlan volt, de utóbb tekintve nem is ártott olyan sokat a lelkemnek – még élőben tapasztalhattam a gyűrődést... *Tanuljatok élni, legyen mit mesélni*... A rendszerváltás nyomán ez a kissé zavart állapotú világ természetessé vált mifelénk. Azután, hogy a pénz kiket hová dobált – sok erőfeszítésbe telt, míg úgy-ahogy helyükre kerültek emberek. Már akik, teszem hozzá – tengernyi szenvedés árán, még akik rendezett helyzetbe jutottak is... Megint egyszer átrendeződött a magyar táblakép, lehet keresgélni, kiből lett parkolópályás, kiből polgármester. A kádári idők mozdulatlan nyugalmának vége, bárkivé lehetsz – ha túléled a következő ugrást vagy éppen a magányt. Minap az a néhai kolléganő Seneca könyve, a Vigasztalások felől érdeklődött, amelynek kivételesen még a tartózkodási helyét is tudtam, így újra megnéztem. A gyötrődő ókori értelmiség barátait, sorstársait vigasztalja halálfélelmükben, mellőzöttségükben, bánatukban. Lehetséges a vigasz? Ha valami rejtett csodaszerre vágysz – csalódás. De ha csak arra, hogy megerősítsék, te is a többivel vagy, közénk, közéjük tartozol, ha nem is ülsz a tribünön – talán méltatlanul... Manapság sokan oly keveset remélnek közülünk, ránk férne a nem remélt vigasz...

– Rozália Éva 6 hónapos életének tapasztalata nyomán meglepett tekintettel néz a felé hajló, nagymama korú asszonyra, aki ma édesanyja helyett fogadja ébredését. Szemecskéjét egy kicsit összehúzza, igyekszik értelmezni a helyzetet, örüljön, tartózkodjon, netán kezdjen sírni, a nem várt vendég érkezésén? És akkor, kis töprenkedés után Rozália Éva kisasszony arca földerül, barátira vált, mi több enyhe, majd egyértelmű mosoly – urambocsá! –, nevetősre vált arcocskája, valahonnan már itteni létéből, netán méhbeli életéből szerzett ismeretei, az akkori hangok, édesanyja érzései nyomán tudja, tudni véli – akit lát, jó barát. Szerethető, mert őt szerető felnőtt, akitől jót remél.... Mondják, ebben a korban, mint rendesen, még a szívével tájékozódik, megérzi a hozzáfordulók szándékait, talán tévedhetetlenül, ami számára olykor életfontosságú lehet... Később szakadékok szabdalta emberi világunkban ez a szívbéli érzület aligha működik, papírok, adatok, érdekek uralják kapcsolataink, a szívnek nincs helye. Munkahelyeden érzelmeidnek nem osztanak lapot, de neked is jobb így, még megismernék, ki vagy. Különben meg éveket húzhattok le egymás mellett jeltelen. Ha ugyanígy házasságban is... nyomasztó, bár kényelmes. Manapság kívülállónak lenni a menő példázat. Ne mutasd ki éned nekik, ha teheted! Ne tanulj a virágtól, mert számodra fájdalmas lehet kitárulása! Gyermeki ártatlanság, amint a világnak fordulva kibontja szirmait... Vak bizalom, pedig hányat letéptek, csokorba kötöttek, majd kidobtak, eltapostak – ne kövesd, fájni fog! De jó példára is találhatsz – reméled magad előtt is suttogva...

Makkai Béla

Megmaradni az élet színpadán*

30 éves a Tanyaszínház

Akkor jött létre, amikor idehaza még javában orosz csapatok állomásoztak, s a békebeli Jugoszlávia még Nyugatnak számított. Amikor az anyagi jólét ellenére (vagy éppen azért) a délvidéki magyarok létszámapadása minden más magyar nemzetrész fogyatkozásán túltett. Amikor Titóék bőkezű és ravasz kultúrpolitikája a tartományi székvárosba, délre szippantotta a kisebbségi magyar értelmiséget, amely az anyaországtól alig kapott éltető-építő impulzusokat, sőt „internacionalista" elferdülésünk miatt rendre lejugoszlávoztuk őket. Nem csoda hát, ha ők meg oltárt emeltek az avantgárdnak Újvidéken a csalfa „testvériség-egység" jegyében – a határ menti magyar róna földművesnépét pedig jó szó, útmutatás és katarzis nélkül hagyták. Nos, értük, nekik találták ki a csacsifogatos vándorszínház intézményét, mert a tömbmagyarság északi peremén lévő Szabadka sem tudta a kultúra éltető sugaraival beragyogni a tanyák és szórványvidékek világát. Ezt az űrt betölteni igyekvő pár elszánt fiatal (Hernyák György, Soltis Lajos, Kovács Frigyes stb.) ebben az értelemben nemcsak társulatot, de közönséget is teremtett. Évről évre újat kezdett, és lassan elnyerte a tartózkodó kétkezi emberek bizalmát. Így együtt a könnyű bolondozástól a fajsúlyos klasszikusokig jutottak. Nemcsak a Bácska/Bánság, de (Dél-)Baranya, Szlovénia és az anyaország közönsége is tapsolhatott nekik a *Forum Lapkiadó Vállalat*, a *Magyar Szó*, a *Képes Ifjúság* és a *7 Nap* támogatásának köszönhetően. (Ugyanakkor vállalkozásuk nagymértékben önerősnek mondható, hiszen a díszletek és jelmezek java részét mindmáig maguk készítik.)

A Tanyaszínház a formabontó kezdetek s a zaklatott polgárháborús évek után intézményesült formában lépett be hányatott fennállásának negyedik évtizedébe. Ma már a hatóságok sem nagyon tisztelik meg az Újvidéki Művészeti Akadémia hallgatóinak nyári gyakorlataként megvalósuló bemutatókat. Amint Kovács Frigyes (a Népszínház társulatával az idei kisvárdai színházi találkozó győztese) mondta megnyitóbeszédében: azért, mert gyorsan kiderült, hogy nem akarnak határokat átrajzolni, csak ápolni a magyar kultúrát. És ezt az aktuális célt a legnagyobb létjogosultságú magyar színtársulatnak a bánsági szórványban is szolgálnia kellene – szögezte le az „alapító atyák" nevében. Dudás Károly író, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnöke azzal fűzte tovább a gondolatot, hogy megtöbbszöröződése már csak azért is kívánatos volna, mert a színtársulat bármely politikai erőnél többet tett a délvidéki magyar töredék megmaradásáért.

Míg a közönség szavaikat emésztgette, leszállt az est, és kezdődhetett az idény hivatalos nyitó előadása a közép-bácskai Kavillón.

Az idén a *Hegedűs a háztetőn* került bemutatásra Puskás Zoltán rendezésében, Lavró-Gyenes Ildikó koreográfiájával. Ahogy a tavalyi *Pál utcai fiúk* üzenete az volt: megvédjük a grundot, most az orosz kényszerletelepedési övezet zsidó népének a közösen megélt múltba, hagyományokba kapaszkodását, összetartását állították példának.

Mégsem a komoly politikai áthallások jellemezték ezt az igen szórakoztató, kiváló ének- és táncteljesítményekkel fűszerezett előadást. Talán egyedüli kivétel, amikor a tejesember (Vukoszavljev Iván) eladósorban lévő középső lánya, Chava a pravoszláv Fegykát nevezi meg jövendőbelijének, s ezzel automatikusan száműzi magát a stetl zárt közösségéből. Tevje, az apa kompromisszumokban bővelkedő életében tán először kiált fel megalkuvást nem tűrő határozottsággal: „Nem, nem, soha!" – és a közönség sorain nem hullámzott végig a sejtelmes morajlás…

Viszont érezhetően felforrósodott a levegő a zárójelenet alatt, amikor a pogromokkal és hatósági zaklatással kivándorlásra bírt óhitű közösség elhagyja keserves-boldog élete színterét, Anatevkát, s a főhős üszköt dob háza szalmatetejére. Tán a felgomolygó füst miatt, de sokak szemét csillogó pára futotta be… Érthető, hiszen alig van család odaát, akinek rokonságában ne lenne vegyes házasságban élő vendégmunkás vagy az ismeretlenbe kényszerült friss kivándorló. Az aggodalom kölcsönös: a maradók az elmenőkért, a kiszakadtak az otthon maradottakért fohászkodnak. S okkal tartanak attól, hogy soraik drámai megritkulását betetőzheti a Koszovóról menekülő szerbek tömeges betelepítése.

A szorongató jövőfürkészést odahagyva ezért sokan a 30 éves belátható múltba merülve megtekintették a társulat történetének legemelkedettebb pillanatait megörökítő fényképkiállítást és Siflis Zoltán filmnaplóját.

Az intenzív együttlétben igazodást kereső közönség még órákig hömpölygött a könyvsátrak, kürtőskalács- és pljeskavicaárusok, italmérések standjai között. Szívta magába a bácskai tarló illatát, a folk-rock háttérzenét, a tücskök muzsikáját, s próbálta raktározni az élményt a fellépő mesefenomén, Berecz András ízes hangsúlyaival együtt, hogy kitartson a következő évig.

És még nagyon soká!...

** A 2008 augusztusában készült írás most jelenik meg először.*

Id. Konok Tamás: Panye-fogat

Molnár Imre

Esterházy János, a Felvidék mártír politikusa

II. rész

Krisztusi lelkülettel

Esterházy János, bár több esetben is elmenekülhetett volna a rá váró súlyos megpróbáltatások elől, minden esetben a szülőföldhöz való hűséget választotta, mint ahogy az Egyesült Magyar Párt napilapjában, a Pozsonyban megjelenő *Új Hírek*ben írta az első bécsi döntés utáni napokban: „Egy pillanatig sem foglalkoztam ezzel a gondolattal, mert elválaszthatatlanul összenőttem azzal a talajjal, amely talajon ringott az én bölcsőm, és amelynek sorsával, boldogulásával egybeforrott lelkemnek, szívemnek legkisebb része is, egész énem, egyéniségem, minden gondolatom, vágyam és reménységem."[1]

Elhatározása tudatos döntések sorozatán át vezető, erkölcsi érvekkel alátámasztott vállaláson alapult. A vele együtt Szlovákiában maradt magyaroktól ugyanakkor azt kérte: „Szívünk, lelkünk nagy kincsét, nemzeti öntudatunkat és Krisztus Urunkba vetett hitünket ne tévesszük szem elől egy pillanatra sem. Ápoljuk, őrizzük ezt, mert ez az egyetlen pozitív érték, amelyet senki el nem vehet, és amelynek varázslatos ereje átsegít a legnehezebb megpróbáltatásokon is."[2] Márpedig megpróbáltatásból egyre több került az útjába. Arról, hogy Isten akaratában megnyugvó lélekkel fogadta a próbatételeket, több levél és feljegyzés is tanúskodik. Nővérének, Lujzának így írt a Szovjetunióból hazatérve a pozsonyi járványkórházból: „A háború vége felé, körülbelül, amikor a pesti ostrom kezdődött, akkor kezdtem imádkozni azért, hogy a jó Isten engedje meg, hogy szenvedések és nélkülözések árán méltóvá váljak arra, hogy Őt megtisztulva követhessem. És mivel ezt kértem, ezért imádkoztam, mikor az oroszok elszállítottak, és aztán később is, teljesen nyugodt voltam – és mikor már úgy éreztem, hogy helyzetem nagyon nehéz – egyszerűen azt mondtam magamnak, hogy nem szabad kétségbeesni, hanem örülni kell, mert az Úr Jézus meghallgatta kérésemet."[3]

Tudta, hogy népének szolgálata áldozatot követel, s minél inkább növekedtek a rábízottak megpróbáltatásai, a meghátrálás helyett annál inkább növekedett benne az eltökéltség arra, hogy magára veszi népe szenvedéseinek keresztjét. Ez a szenvedésátvállalás legközelebbi szerettei irányában kezdődött meg az életében. Pozsonyi letartóztatása után a Vasútigazgatóság Kempelen utcai pincéjéből sebtében kialakított börtönben élte át a következőket: „Még amikor a Kempelen utca pincéjében ültem, és megismerkedtem vendéglátóim szisztémájával [azaz éhezés és különféle szekatúrák, verés – M. I.], borzadva gondoltam arra, hogy Ti is ilyen helyzetbe kerüljetek. És itt igazán mondom, hogy szinte megbolondultam, ha arra gondoltam, hogy a gyerekek ilyen szenvedésen kellene átmenjenek. És imádkoztam, kérve az Úr Jézus legirgalmasabb Szívét, hogy óvjon meg Titeket – és ez az aggodalom érettetek és a gyerekekért, az apának, a szülőnek az aggodalma volt ártatlan gyermekeiért."[4]

A rab Esterházy tehát Isten irgalmasságában bízva imádkozott övéiért, és saját sorsában mintegy magára vállalta szerettei szenvedését is. Ugyanezen okból vállalta magára az elítéléséhez kapcsolódó koholt vádakat Moszkvában is, ahol megfenyegették, ha nem írja alá a vádira-

[1] Esterházy János szózata az ittmaradó magyarokhoz. *Új Hírek*, 1938. 11. 06., 1.
[2] Új Hírek, 1940. 12. 24., 1.
[3] *Esterházy János levele nővéréhez, Lujzához*. (Az Esterházy család tulajdonában.)
[4] *Uo.*

tot, szeretteit is ide deportálják. A gyermekei és családja iránt érzett édesapai aggodalomhoz hasonló felelősséggel gondolt a szlovákiai magyar népcsoportra is, melynek tagjait következetesen testvéreiként szólította meg. Ez a lelkület kísérte őt végig a fogolytáborok és börtönök sokaságán. A szovjetunióbeli kegyetlen bánásmód idején tudatosult benne a hit és az ima ereje, amely képes volt felülmúlni a legkegyetlenebb börtönkörülményeket is.

Az 1946-os moszkvai elítélése után vagonban szállították Észak-Szibéria Knyazs Pogoszt-i koncentrációs táborába. Húga, Mariska naplójában ezt olvashatjuk erről a transzportról: „Útközt fogolytársai mindenét elrabolták, úgyhogy anyaszült meztelenül, egy ócska katonakabátban érkezett a táborba. Társai mind megrögzött gonosztevők voltak. Káromkodtak, átkozódtak, trágárságokat beszéltek és Jánost csúfolták, amiért ő folyton imádkozik.”[5]

Minden földi értékétől megfosztva egy szibériai haláltáborban kellett újrakezdenie életét. Egyedül hitétől nem tudták megfosztani. Ez világlik ki első, családjához eljutó, életjelként küldött üzenetéből is, melyből szerettei csak két évvel elhurcolása után értesülhettek sorsáról és hollétéről. Ez az üzenet egy 1947 őszén Lengyelországon keresztül érkezett cédula volt, melyen lengyelül írva a következő szöveg olvasható: „János kéri, adják tudtára anyjának (Etusnak, gyermekeinek – János, Alice és Lulunak), hogy egészséges vagyok. 10-et kaptam. Segítséget kérek. Talán Cesia segíthetne kijutni. Hitemet nem veszítem. Az Úr Isten és minden szentjeink segítenek itt. Imádkozom értetek és mindenkiért. Áldalak és ölellek mindannyitokat. Bibi. [Esterházy János gyermekkori beceneve a családban – M. I.]”[6] Esterházy tehát a kegyetlen szibériai Gulagból küldött üzenetében is arra ügyelt, hogy szeretteit vigasztalja. Értük és mindenkiért imádkozva üzente: ne aggódjanak érte. Pedig az itthon maradottaknak volt miért aggódniuk. A vele együtt elhurcolt egyik pozsonyi magyar, Csáky Mihály, akinek csodával határos módon sikerült hazajutnia Szibériából, így emlékezett a Szovjetunióban rabságban eltöltött időszakra: „Siralmasnál siralmasabb viszonyok uralkodtak ott. A Közép-Európából idekerült foglyok, ki gyorsabban, ki lassabban, minden reményüket vesztve fokozatosan vetkőztek ki emberi mivoltukból, törtek le testileg-lelkileg. Nem úgy Esterházy. Ahogy süllyedtek a többiek, úgy emelkedett ő, úgy nőtt napról napra, és lett közéleti férfiból a szó legnemesebb értelmében: emberré. Ugyanolyan sanyarú sorsban volt, mint a többi, mégis talált módot, hogy rajtuk segítsen, megossza elégtelen ebédjét, tanáccsal lássa el őket, és példát mutasson. Levetette az emberi gyarlóságokat, és csak a magasabb, szentebb célok érdekelték.”[7]

A szovjet koncentrációs táborokban azonban Esterházyt a kegyetlen külső körülményeknél is jobban izgatta fogolytársainak lelki állapota, s bár fizikailag a kimúlás szélére jutott, maradt ereje arra, hogy sorstársaiért imádkozzon, vigasztalja, bátorítsa őket. Egyik fogolytársa az ártatlanul szenvedő Krisztushoz hasonlította őt,[8] az előbb idézett Csáky Mihály pedig feljegyezte róla, hogy ő ezen embertelen körülmények közepette „mély keresztény hitét, megrendíthetetlen magyar meggyőződését és határtalan bizalmát az igazság győzelmében, fogolytársai vigasztalására és felemelésére” fordította.[9]

1948 márciusában súlyos tüdőbajjal, kilukadt tüdővel és ólomtól mérgezett testtel szállították őt a szangorodok-protoka-i kórháztáborba, ahol „…csupasz deszkapriccsen feküdt tetvesen, s ahol patkányok szaladgáltak rajta. Magas lázban, éhségben, orvosság nélkül”.[10] A súlyos betegen és az éhhalál szélén álló Esterházynak a gondviselés segített túlélni az embertelen lágeri körülményeket: „1947 telén a lágerkórházban egy grodnói lengyel professzorral összebarátkozott. Ez az idős úr szívbajos volt. János haláláig ápolta, és miután meghalt, levelet írt a feleségének. Az asszony férjének csomagokat küldött, amelyeket az megosztott Jánossal. Az özvegy

[5] Mycielskiné Esterházy Mária naplója (1949. 05. 24.). *i. m.* 2008, 45.
[6] *Uo.* (1949. 05. 02.) [29–32.] 29.
[7] Csáky Mihály: Hősiesség a 20. században. *Új Hungária*, 1959. 05. 30. 1.
[8] Hetényi József: A magyarok szenvedő Krisztusa volt. In: *Kegyelem életfogytig… i. m.* 2008, [156–159.] 156.
[9] Csáky *i. m.* 1959, 1.
[10] Mycielskiné Esterházy Mária naplója (1949. 05. 24.). *i. m.* 2008, 46.

megköszönte a levelet, és a csomagokat ezentúl Jánosnak küldte. Zsírt, vajat, cukrot, hagymát stb. küldött, és ez tartotta őt életben" – írja feljegyzéseiben húga, Mariska.[11]

Itteni rabtársa, a Vas megyéből elhurcolt Hetényi József visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a testileg „szánalmasan lesoványodott", „csont és bőr", összetört fizikumú Esterházy János „csodálatos türelemmel viselte" szenvedéseit, és súlyos tüdőbetegsége ellenére is sugárzott belőle a lelkierő. Panaszkodni senki nem hallotta őt. „Mint egy jó apa", amint ereje engedte, azonnal hozzáfogott fiatal magyar fogolytársa neveléséhez, tanításához.[12] Esterházy hazatérte után ezekkel a szavakkal mesélt húgának lágerbeli rabtársairól: „Igaz barátságban és szeretetben éltünk. Én voltam a legidősebb, és mindenki János bácsinak szólított. Nagyon megszerettem őket – és igen nehéz volt a szívem, amikor ők ott maradtak."[13]

Nem csoda, hisz János nemcsak figyelmes szeretettel nevelte, vigasztalta rabtársait, de sorsukban is osztozva szükség esetén saját kenyéradagját is megosztotta velük annak ellenére is, hogy a politikai és hadifoglyokon kívül számtalan bűnöző is volt a táborokban, akinek a társasága újabb szenvedést okozott számára. A végén az őrök is felfigyeltek arra, hogy mennyit imádkozik, de nem bántották emiatt. Azt hitték róla, hogy pap. „Csak ismerd be, hogy bátyuska vagy, nem lesz semmi bajod. Nem vagyok bátyuska, hogyan lehetnék, hisz feleségem van, gyermekeim. Attól lehetsz nyugodtan bátyuska, csak ne tagadd! Nem tudták megérteni, hogy aki nem pap, miért imádkozik annyit" – jegyzi fel a bátyjával való beszélgetést követően naplójába Mariska.[14]

Miközben maga is a halált várta, egy mellette haldokló, lett nemzetiségű fiatalemberért kilencedet imádkozott, aki szinte már alig adott életjelet magáról, ezért mindenki lemondott róla. Esterházy erős hitéből fakadó imáinak köszönhetően azonban a haláltól csodálatosan megmenekülve, váratlanul visszanyerte egészségét, és túlélve a Gulagot, megélte a táborból való hazajutás örömét is.[15]

Miután a csehszlovák kormány kérésére a szovjet hatóságok kiadták Esterházyt, úgy érezte, eljött számára a szabadulás órája. A szülőföldre való visszatérés örömét nem ronthatta el az sem, hogy idehaza szerzett tudomást a felette távollétében kimondott halálos ítéletről. Az akkor kapott imakönyvében erről a tényről röviden csak ennyit jegyzett fel: „No majd meglátjuk!" – mintegy jelezve, hogy biztos benne, az ő sorsa nem emberek, hanem az Isten kezében van. Külseje annyira megváltozott, hogy húga, Mária sem ismerte őt fel, de nem ismert rá a bátyja lelkében végbemenő átalakulásra sem: „Ez az ember, aki visszajött, már nem az, akit elvittek. Ez egy teljesen más ember, egekig érő különbséggel az előzőhöz képest. Nemesebb, fegyelmezettebb, a szenvedés által megpróbált, melyből Isten segítségével győztesként került ki. Teljes egészében Istenre koncentrált lélekkel. Száz százalékban férfi, száz százalékban katolikus. Hogyan ismerhettem volna fel, hisz a sok átélt szenvedés és küzdelem testi valóját is teljesen tönkretette."[16]

Kegyelmi kérvényére válaszként a végrehajtást felfüggesztették, ő pedig egy rövid időre kórházba került. Ekkor, az eddigi átélt szörnyű szenvedések súlyával terhelve sem hátrált meg, s nem fogadta el a számára itt felajánlott, Nyugatra való szökési tervet. Húga, Mariska minderről röviden a következőket jegyezte fel naplójába: „A sötétség beálltával ki kellene surrannia a kórházból, Jimmy [egy angol diplomata – M. I.] várná autójával, és elvinné Bécsbe. […] De János nem akarja. Oly boldog, hogy itthon van, hogy más nem kell neki. Ezt értem – mert én is úgy vagyok vele." Később hozzátette: „Bár ne lettem volna! Rá kellett volna beszélni! Ha elég energikus lettem volna, talán elment volna…"[17]

Ez a döntés minden eddiginél nehezebb volt Esterházy számára, hiszen súlyos betegen a Szibériából hozott tbc miatt kétoldali tüdőkavernája, illetve az érvényben lévő halálos ítélet miatt az élet és a halál között kellett választania. Ha elmegy, egy svájci tüdőszanatóriumban talán

[11] *Uo.*
[12] Hetényi *i. m.* 2008, 156–159.
[13] *Esterházy János levele nővéréhez… i. m.*
[14] Mycielskiné Esterházy Mária naplója (1949. 05. 25.). *i. m.* 2008, [48–51.] 49.
[15] *Esterházy János levele nővéréhez… i. m.*
[16] *János Esterházy wegiersko-polski meczennik*. Szerk. Molnár Imre. Budapest–Warszawa (Varsó), METEM, 2015, 36.
[17] Mycielskiné Esterházy Mária naplója (1949. 06. 17.). *i. m.* 2008, [56–57.] 56.

meg tudták volna gyógyítani. Ha marad, a kivégzés vagy a szenvedések okozta lassú pusztulás vár reá. Ő mégis a maradást választotta, híven korábban elmondott, most minden tekintetben beigazolódó szavaihoz: „Mi a történelmünkből megtanulhattuk azt is, hogy csak az olyan törekvés jut diadalra, melynek mártírjai vannak."[18]

Miután halálos ítéletét életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták, otthoni börtönbüntetésének kezdetéül a bíróság az 1950. április 26-i dátumot jelölte meg, nem számítva be Esterházy Szovjetunióban letöltött éveit sem. Rabságának idejét, több visszautasított amnesztiakérelem után, 1955-ben huszonöt évre mérsékelték. Mariska, látva testvére állapotának egyre rosszabbra fordulását, keserűen írta Lujza nővérének: „Hat hét alatt 6 kg-t fogyott, alig 47 kiló! Ebben a tempóban meddig bírhatja ki?! Ez már valóban túl sok. Hogy lehet valakit ennyire kínozni?"[19] Újabb kegyelmi kérvényekkel próbált könnyítést (büntetésfelfüggesztést) kieszközölni bátyja számára, eredménytelenül. Mária a rendszer s az azt fenntartó kommunista intézményektől kapott megaláztatások, a keserű csalódások hatására így írt egyik levelében: „Semmit, abszolút semmit sem lehet tenni ebben a rendszerben, amely úgy tartja, hogy a kegyelem nem könyörület megnyilvánulás és megadása csak akkor lehetséges, ha a büntetés már betöltötte nevelői feladatát – szó szerint ezt írták nekem válaszul számos kérvényem egyikére. A Jóisten tudja, mit cselekszik – de elgondolni is szörnyű, hogy ő milyen borzasztóan szenved ilyen körülmények közepette."[20]

Esterházynak szakszerű orvosi ellátás nélkül, továbbra is súlyos betegen kellett végigjárnia a Csehszlovákia börtönein keresztül vezető kálváriáját. Afféle kísérletként gyógyszereket szedettek vele, ám ezek szennyezettségük miatt tüdejének nem segítettek, a gyomrát pedig tönkretették. Ritka alkalommal élelmiszercsomagot engedélyeztek számára, a könyvektől viszont eltiltották. Helyette magánzárkára ítélték, mivel „a parancs ellenére más cellákban tartózkodott". Lipótvári börtöntársai elmondták, Esterházy akkor tartózkodott más cellában, amikor az ott fogva tartott papok titokban misét celebráltak a bebörtönzötteknek.[21]

Lénár Károly atya, akit lukanényei plébánosként tartóztattak le, a börtönben való találkozásukról így beszélt az egyik vele készített interjúban: „Lipótváron a börtön kórházában találkoztam vele. Ott is példát adott a többieknek. Titokban miséztünk a börtön vaságyán, a rozsdás kanál volt a kehely. A jobb érzésű őrök csempészték be a bort, és a legmegbízhatóbb civil rabtársaink – élen Esterházy gróffal – hordták szét az Oltáriszentséget a többi fogolynak."[22]

Erről tett tanúságot František Mikloško szlovák keresztény politikus is, aki egy szintén bebörtönzött katolikus paptól, Jan Mastiliaktól hallotta, hogy a titokban tartott szentmisék után a „konszekrált" (átváltoztatott) Kenyeret [az Oltáriszentséget – M. I.] a súlyos beteg Esterházynak adták át megőrzésre. „Miután másik szobába helyezték, magával vitte a kenyérdarabkákat, hogy éjjel egyedül is magához vehesse Isten testét. Egyszer azzal vitte vissza a szentséget a plébánosnak, hogy a szobában olyan durván beszélnek, nem meri magánál tartani."[23] Mária szinte megdöbbent azon, hogy fivére a szenvedések közepette milyen megbékélt és belenyugvó lélekkel viseli sorsát. Több alkalommal is megjegyezte az általa írt levelekben, hogy fivére lelki tartását már önmagában egy csodának tartja. Nyomát sem látja benne a haragnak vagy boszszúvágynak: „Megkérdeztem, nem érez-e gyűlöletet vagy bosszúvágyat azok iránt, akik ilyen szörnyű szenvedések tömegét zúdították rá. »No hallod! Miért? Minden úgy van jól, ahogy a jó Isten akarja. Ha Ő jónak tartotta ezt, akkor ez nekem is jó. Ki vagyok én, hogy a jó Isten akaratát ellenezzem?« Ebben a pillanatban kedvem lett volna a kezét megcsókolni. Pedig milyen nagyon emlékezett azelőtt minden megbántásra!"[24]

[18] *Esti Újság* [értsd: pozsonyi *Esti Újság*], 1939. 05. 14. 1.
[19] Esterházy Mária a ročovi börtönben tett látogatása után írt levele Esterházy Lujzának (Újlak, 1954. 05. 03.). In: *Kegyelem életfogytig… i. m.* 2008, [88–89.] 89.
[20] Esterházy Mária levele Esterházy Lujzának (Újlak, 1957. 02. 21.). In: *Uo.* [104–105.] 104.
[21] Molnár *i. m.* 2010, 346.
[22] *Lénár Károly atya, Krisztus bátor hitvallója.* Szerk. Karaffa János – Farkas Zsolt. Dunaszerdahely, Pázmaneum, 2009
[23] Mikloško, František: Arisztokraták. *Életünk*, 1991/6, [546–552.] 548.
[24] Mycielskiné Esterházy Mária naplója (1949. 05. 24.). *i. m.* 2008, 47.

Egy látogatás után így számolt be testvére sorsáról: „Szegényke egyszerűen elpusztul ott az éhségtől és a hidegtől, és nincs, egyáltalán nincs mód a segítségre. […] Most először értettem meg a szavakat: »Féljetek azoktól, akik nem csak a testet ölik meg, de a lelket is.« Ők ezt teszik. Az ő lelkét nem tudják hála Istennek, nem, mert ő meg tud bocsátani most is."[25]

Ez a lelki tartás nyilvánult meg Esterházy János egyik legnagyobb börtönbeli próbatétele kapcsán is, a Pilsen melletti Bory börtönében. Antonín Zápotocký elnök Csehszlovákia felszabadításának tizedik évfordulója alkalmából kihirdetett általános amnesztiája minden rabtársára vonatkozott, csak őt és egy társát fordították vissza a börtön kapujából a zárka sötétségébe. Társa még aznap öngyilkossági kísérletet hajtott végre.[26] Mária csodálkozva jegyezte meg, hogy mindennek ellenére Jánost ez az eset – utólag elmondva – sem rázta meg különösebben, sőt a lelkében megbékélve beszélte el a történteket. Azt is csodálatosnak találta, hogy bátyja a történteket ép ésszel ki tudta bírni. Édesanyjának írt levelét ezzel fejezte be: „Eddig csak szerettem, de most már tisztelem is hatalmas lelkierejéért."[27] Mariska számára bátyja lelki tartása kapcsán a legcsodálatosabb megtapasztalás az volt, hogy: „Ő, aki korábban annyira megjegyzett minden sértést, most a mások iránt érzett gyűlöletnek vagy az elutasításnak még az árnyékát is távol tartja magától! Szánakozik azokon, akik valaha is ártottak neki, s fáj neki, hogy oly sok ember van, aki ily módon is megbántja az Istent" – írta édesanyjának szánt egyik levelében.[28]

2019-ben elhunyt cseh rabtársa, Jan Janků ehhez hasonlóan jegyezte fel róla: „Esterházy nemes méltósággal viselte sorsát, soha nem panaszkodott. Magas, vékony alakja már messziről feltűnt a börtönfolyosón, ahol mindig felemelt fejjel, s »messzi néző tekintettel« ment végig. Sovány, szinte áttetsző volt a teste. Különösen az ujjaira emlékszem. Csak csont és bőr volt rajta. Sokat szenvedett, de ez a szenvedés nem törte meg, mert nagy lelkierővel, egyenes gerinccel viselt el mindent. […] Esterházy alig beszélt önmagáról. Leginkább, szinte mindig Istenről, s a lelki dolgokról beszélve vigasztalta sorstársait."[29]

Mindezt megerősítette Karel Kukal, Esterházy lipótvári, majd mírovi rabtársa is, aki elmondta, hogy a magyar grófot azért tisztelték mindnyájan, mert nem tartotta magát magasabb rangúnak egyetlen elítéltnél sem. Nem tett különbséget köztük sem nemzetiségi, sem egyéb hovatartozás tekintetében.[30] Esterházynak szenvedései egyre súlyosbodó keresztjét hordozva arra is volt ereje, hogy a Gulagon eltöltött időhöz hasonlóan idehaza is börtöntársainak – gyakran katolikus papoknak is – példaképe, lelki támasza maradjon. Msgr. Rudolf Bošňák, a nyitrai szeminárium volt rektora, aki szintén Lipótvárott raboskodott ebben az időben, így emlékszik vissza Esterházy Jánosra: „Magatartása példa volt mindnyájunk számára. Belsőleg annyira kiegyensúlyozottan viselte a rabságot, mintha nem is a börtönben, hanem valahol odahaza lett volna. Ő belsőleg volt szabad ember, felül tudott emelkedni mindazon, ami körülvette, s ezt a hitének, a mély Istenhitének köszönhette. […] Csodálatos lelki egyensúly sugárzott belőle. Ez azt jelenti, hogy belsőleg rendben volt az élete. Tudta, miért szenved. […] Esterházy hősiesen viselte a szenvedéseket, s egyáltalán nem veszítette el emberi, lelki tartását, méltóságát azzal, hogy éveket kellett a börtönrács mögött töltenie. E belső tartásban és méltóságban az ő mély hite tartotta őt meg. Ő lelkileg győzni tudott."[31]

Miután Esterházy utolsó kérésének teljesítését, hogy szállítsák haza vagy legalább valamely szlovákiai börtönbe, hogy szülőföldjén halhasson meg, a korábbi kérelmek tucatjaihoz hasonlóan ugyancsak elutasították, 1957. március 8-án Mária táviratot kapott, melyben ez állt: „Értesí-

[25] Esterházy Mária levele Esterházy Lujzának (Újlak, 1956. 11. 29.). In: *Kegyelem életfogytig… i. m.* 2008, [102–103.] 103.
[26] Esterházy Mária levele Tarnowska Erzsébetnek (Újlak, 1955. 06. 29.); Esterházy Mária levele Esterházy Lujzának (Újlak, 1955. 06. 29.). In: *Uo.* 94–96.
[27] Esterházy Mária levele Tarnowska Erzsébetnek (Újlak, 1955. 06. 29.). *i. m.* 2008, 95.
[28] *Uo.* 47.
[29] Maradt egy befejezetlen sakkjátszmám. Beszélgetés Jan Janků, egykori mírovi politikai fogollyal. In: *Kegyelem életfogytig… i. m.* 2008, [159–166.] 161.
[30] *A svájci emigrációban élő egykori rabtárs, Karel Kukal levélbeli beszámolója a szerzőnek.* (Kézirat)
[31] Rudolf Bošňák tanúságtétele. In: *Kegyelem életfogytig… i. m.* 2008, 155.

tem, hogy a fivére J. E. 1957. III. 8-án hunyt el, a holttest el lesz hamvasztva, de nem lesz kiadva a családnak. Aláírás: Parancsnok."[32] Bár Mária mindent megpróbált, fivére hamvait soha nem kapta vissza, még utolsó búcsúlevelét sem, amelyet már csak diktálni tudott egyik orvosának. Ez az orvos később Máriának elmondta, e levélben Esterházy „elbúcsúzott Tőletek, és átadta magát Isten akaratának". Ezt követően a vele együtt raboskodó Boldog Vasiľ Hopko görögkatolikus püspök karjaiban lehelte ki lelkét 56 évesen, 12 év rabságban eltöltött súlyos szenvedés után. A Gulagon mondott imáinak egyik kérése, hogy ne halhasson meg szentségek nélkül, ezzel beteljesedett.

„Az élő embert büntették, de a halottnak sem tudtak megbocsátani" – írta a hatóságok magatartásáról az Újlakon tartott gyászmise után sógorának, Zygmunt Mycielskinek Mária.[33] A gyász fájdalmát csak egy ismerős szlovák asszony szavai tudták enyhíteni számára, aki mise után azt mondta: „Nem érte, hanem hozzá kellene imádkoznunk!"[34] Számos börtönből szabadult rab is megerősítette, hogy bátyja rabként is néma alázattal és állandó imádságban viselte sorsát. Hétköznap szeretteiért imádkozott, vasárnapi imáit és szenvedéseit jótevőiért és ellenségeiért ajánlotta fel.

Esterházy János földi maradványait csak halála után ötven évvel, 2007-ben sikerült megtalálni Karel Schwarzenberg herceg (Csehország akkori külügyminiszterének) segítségével a prágai motoli temető tömegsírjában. Az orosz legfelsőbb bíróság 1993-ban Esterházy ítéletét semmissé nyilvánította, és rehabilitálta őt. Szülőföldjén azonban az erre vonatkozó többszöri próbálkozás ellenére sem rehabilitálták.

Hamvait 2017. szeptember 16-án, halálra ítélésének hatvanadik évfordulóján az alsóbodoki Szent Kereszt felmagasztalása kápolna sziklasírjában helyezték örök nyugalomra. A szentmise főcelebránsa, Marek Jędraszewski krakkói érsek 2018-ban kezdeményezte boldoggá avatási eljárásának megindítását. A Vatikán 2018 novemberében engedélyezte a mártír gróf boldoggá avatási eljárásának egyházmegyei lefolytatását, s egyben az „Isten szolgája" titulussal ruházta fel őt. Boldoggá avatási eljárása 2019. március 25-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén vette kezdetét Krakkóban.

Esterházy igazi nagysága abban áll, hogy amit ő tizenkét évnyi politikai pályafutása során mondott és tett, annak a politikai eszménynek az igazságát a következő tizenkét évben szenvedéseivel igazolta, és tette örök érvényűen hitelessé. Minderről gyakorló politikusként egyik 1939-ben elmondott nyilatkozatában még azelőtt beszélt, mielőtt ezek a magyar keresztény küldetést kifejező prófétai szavak beteljesültek volna saját életében: „Mi a történelmünkből megtanulhattuk azt is, hogy csak az olyan törekvés jut diadalra, melynek mártírjai vannak. Végtelenül komoly és rendkívül súlyos időket élünk, amelyekben fokozott a felelősségünk Istenünkkel, nemzetünkkel, családunkkal, utódainkkal és magunkkal szemben. De vállaljuk ezt a felelősséget. Nem fogunk sem megtörni, sem helytelen utakra tévedni, nem fogunk összeütközésbe kerülni sem az isteni, sem az emberi törvényekkel, mert rendületlen a bizalmunk és hitünk az isteni igazságban. Bízunk a magunk erejében, és emelt fővel hirdethetjük, hogy lelkiismeretünk tiszta, becsületünk érintetlen, nem vétettünk senki ellen, és csak azokat a jogainkat követeljük és védjük, melyeket már a múltban kiharcoltunk és amelyek feltétlenül megilletnek minket… Ha szenvednünk kell magyarságunkért, panasz és zokszó nélkül teszszük ezt, mert mentül szilárdabban állunk ilyen körülmények között Isten adta jogaink alapján, annál értékesebb tagjai leszünk a nagy magyar közösségnek és annál eredményesebben tudjuk majd szolgálni Isten segítségével örök magyar céljainkat."[35]

[32] Esterházy Mária levele Esterházy Lujzának (Újlak, 1957. 03. 14.). In: *Uo.* [107–109.] 108.
[33] Esterházy Mária levele Zygmunt Mycielskinek (Újlak, 1957. 03. 14.). In: *Uo.* 110.
[34] Esterházy Mária levele Esterházy Lujzának (Újlak, 1957. 03. 14.). *i. m.* 2008, 108.
[35] *Esti Újság* [értsd: pozsonyi *Esti Újság*], 1939. 05. 14. 1.

Andrási Attila

Fehér szarvas

Szereplők:

Karakán László – **Juhász Károly**
Irma, a felesége – **Tóth Zsuzsi**
Dorottya/Adél – **Stelly Zsófia**
Géza – **Csizmadia Gergely**
A Király titkára – **Dóczy Péter**
Lehár – **Kákonyi Tibor**
Fáni – **Jónás Gabriella/Orbán Bori**
Ezredes/Villanyszerelő – **Krizsik Alfonz**
Főhadnagy – **Kálló Béla** – Jászai Mari-díjas/ **Molnár Zoltán**

Zilahy Lajos A fehér szarvas című drámája nyomán írta és rendezte:
Andrási Attila
Dramaturg: **Szigeti Réka**
Jelmez: **Harák Judit**
Díszlet: **Húros Annamária**
Rendezőasszisztens: **Stelly Zsófia**

I. FELVONÁS

Egy első világháborús ezredes a Mária Terézia Rend lovagkeresztjének egyenruhájában és kitüntetésével fel-le sétál, valamire vár.
Lakáj be.

1. JELENET

GÉZA: Uram!
LÁSZLÓ: Igen, fiam?
GÉZA: Ezt a levelet találtam a konyhában.
LÁSZLÓ: Mit keresett az a levél a konyhában?
GÉZA: Nem tudom.
LÁSZLÓ: Te hogy kerültél oda?
GÉZA: Lenyomtam a kilincset, beléptem az ajtón.
LÁSZLÓ: Kapsz egy átszállót, és kirepülsz az ablakon!
GÉZA: Elnézést.
LÁSZLÓ: Több tiszteletet!
GÉZA: Igenis, uram!
LÁSZLÓ: És vágd magad vigyázzba, ha velem beszélsz! Az ezredesed vagyok.
GÉZA: A háborúnak vége.
LÁSZLÓ: Vége van.

2. JELENET

Irma be.
IRMA: Jó reggelt!
LÁSZLÓ: Kedvesem.
GÉZA: Asszonyom! El is feledtem az ezredes úrnak mondani, egy asszony érkezett.
LÁSZLÓ: Milyen asszony?
GÉZA: Parasztasszony.
LÁSZLÓ: És?
GÉZA: Magát keresi.
LÁSZLÓ: Engem?
IRMA: László, ha téged keres, ne várakoztasd meg!
LÁSZLÓ: Azonnal jövök!
László ki.

3. JELENET

IRMA: A szobalány?
GÉZA: Elment.

IRMA: Hová?

GÉZA: Ki tudja, hova? És ki tudja, miért?

IRMA: Pihenjen már, Géza! Kérhetnék egy kávét?

GÉZA: A kávé vele ment.

IRMA: Akkor kérem azt a levelet.

GÉZA: Parancsoljon.

IRMA: Románul van. Nem értem.

GÉZA: Segíthetek?

IRMA: Igen.

GÉZA: Amennyire így sebtében átfutottam…

IRMA: Igen?

GÉZA: Tájékoztatják önöket arról, hogy államosítják a földjeiket.

IRMA: Tessék? Az összeset?

GÉZA: Nem, csak 2400 holdat.

IRMA: 2400 holdat? Az a birtok öthatoda.

GÉZA: Asszonyom, tud számolni!

IRMA: Tönkrementünk.

GÉZA: Azért marad is.

IRMA: Hallgasson, Géza! Könyörgöm, hallgasson!

GÉZA: Most nem szabad átadnia magát a borúnak.

IRMA: Ha most nem, akkor mikor?

GÉZA: Asszonyomnak meg kell őriznie a tartását. Az sem jó, ha egykedvű, kimondottan jókedvűnek kell látszania!

IRMA: Nem most fogok vihorászni!

GÉZA: Asszonyomnak meg kell mutatnia, hogy nincs az a sorscsapás, amely leteríti. Hogy nem a birtok tette önt azzá, ami, hanem ön adott arcot a formátlan mezsgyéknek. Asszonyomnak meg kell mutatnia, hogy könnyedén lovagolja meg a korszellemet!

IRMA: Miféle korszellemet?

GÉZA: Példának okáért…

IRMA: Példának okáért?

GÉZA: A szabad szerelmet!

IRMA: Micsodát?

GÉZA: A szabad szerelem!

IRMA: Atyaisten!

GÉZA: Nem! Szabad szerelem!

IRMA: Maga kommunista, Géza?

GÉZA: Nem vagyok az. Csak ismerem az idők szavát!

IRMA: Jézusom!

GÉZA: Ő nincs itt…

IRMA: Ne káromolja Istent!

GÉZA: Én itt vagyok!

IRMA: Azt látom!

GÉZA: Asszonyom feszült.

IRMA: Mit nem mond!

GÉZA: Én szívesen ellazítanám asszonyomat.

IRMA: Hogyan?

GÉZA: A kor imént megnevezett szellemében!

IRMA: Tessék?

GÉZA: Szabadság, szerelem! E kettő kell nekem! Meg magának is!

IRMA: Azonnal takarodjon!

GÉZA: Asszonyom, gondolja meg!

IRMA: *(teli torokból ki az ablakon)* László, hozd a vadászpuskát!

4. JELENET

László be.

LÁSZLÓ: Reggel elvitték a fegyvereinket.

IRMA: Kik?

LÁSZLÓ: A román rendőrség.

GÉZA: Én tudtam!

IRMA: No, várj csak!

Irma kirohan.

5. JELENET

LÁSZLÓ: Mitől ilyen feldúlt a nejem?

GÉZA: Nem tudom.

LÁSZLÓ: Nekem te ne kertelj!

GÉZA: Nem tudom, elmondhatom-e?

LÁSZLÓ: Mondd csak!

GÉZA: Nem haragszik meg?

LÁSZLÓ: Beszélj!

GÉZA: Asszonyom felajánlkozott, de én önre való tekintettel elutasítottam.

LÁSZLÓ: Tudom, hogy a fronton fejsérülést szenvedtél, de nagyon vigyázz a szádra, mert békében is megrokkanhatsz!

GÉZA: Köszönöm, uram, köszönöm! Tegnap, amíg magát a rendőrségen kihallgatták, két finom úriember kereste Budapestről.

LÁSZLÓ: Budapestről?

GÉZA: Azt mondták, odavalók!

LÁSZLÓ: Hogy jutottak át a határon?

GÉZA: Ki tudja?

LÁSZLÓ: Ki tudja…

GÉZA: Megjött a levél, elkobozták a földjeiket!

LÁSZLÓ: Az összeset?

GÉZA: Nem, csak 2400 holdat!

LÁSZLÓ: Tönkrementünk. No, kifelé!

GÉZA: Itt vannak a pestiek, most lépték át a kapu küszöbét, jönnek a parkon át befelé!

LÁSZLÓ: Siess elébük, vidd őket az istállóba vagy a pincébe, azzal, hogy ott vagyok, vagy itt vagyok… Találj ki valamit, hol vagyok! Húsz perc múlva jöhettek. Indulj!

GÉZA: Rendben.

Lakáj ki, másik oldalon Irma be. A kezében egy derringer.

6. JELENET

IRMA: Hol az a mocsok?! Hol az a pimasz állat?!

LÁSZLÓ: Állítsd le magad, kedvesem!

IRMA: Állítsam le magam? Állítsam le magam! Közli, hogy nincstelenekké tettek bennünket, majd felajánlja, hogy vigasztalásul itt helyben meghág! A saját birtokomon! Vagyis annak a maradványán. Itt, ebben a szobában! A saját házamban! És te, ahelyett, hogy azonnal agyonlőnéd, engem is akadályozol ebben? Nem érdekel, hogy a fronton hányszor tartotta oda a fejét a golyó és teközéd! Választanod kell! Vagy ő, vagy én!

LÁSZLÓ: Négy évig szolgáltunk együtt a fronton…

IRMA: Tudom!

LÁSZLÓ: Irma, én mindenről lemondok érted, de most gyorsan kell cselekednünk.

IRMA: Igen, csak gyorsan agyonlövöm ezt a…

LÁSZLÓ: Elvették a földjeinket és a fegyvereinket…

IRMA: Köszönöm, hogy emlékeztetsz rá!

LÁSZLÓ: Csend legyen! Figyelj rám! Ülj le, és figyelj rám!

IRMA: Jó, figyelek.

LÁSZLÓ: Elvették a földjeinket és a fegyvereinket. A fegyvereink és a földjeink után következnek az értékeink, a becsületünk és végül az életünk. Ha menekülnünk kell, az értékeink közül csak az ékszereinket visszük magunkkal. Ha nem kell menekülnünk, ezeknek az árából visszavásárolhatjuk a földjeink nagy részét. Tehát először a családi ékszereinket helyezzük biztonságba. Most.

IRMA: De…

LÁSZLÓ: Nem! Most!

7. JELENET

Cselédlány be.

DOROTTYA: Uram! Asszonyom!

LÁSZLÓ: Később!

IRMA: Ne zavarj!

DOROTTYA: Az úrnak vendége érkezett!

LÁSZLÓ: Nem lehet…

DOROTTYA: Ha lehet, ha nem lehet! Itt van a nyomomban!

LÁSZLÓ: Akkor ereszd be!

DOROTTYA: Na, indulás befelé!

Cselédlány ki, Futár be.

8. JELENET

FUTÁR: Karakán László?

LÁSZLÓ: Igen?

FUTÁR: A megbízólevelem.

LÁSZLÓ: A király.

IRMA: A király?

FUTÁR: Mint a Mária Terézia Rend lovagkeresztjének a birtokosát kell értesítenem a rend

működésében beállt változásokról. Ez ügyben hoztam őfelségének mint a Katonai Mária Terézia Rend nagymesterének március 23-án kelt, a rendirodához intézett legfelsőbb parancsát.

Irma elindul kifelé.

LÁSZLÓ: Kedvesem, maradj nyugodtan. Felolvasná?

FUTÁR: Ha kéri.

LÁSZLÓ: Kérem.

FUTÁR: Kérem! „Az adott viszonyok meggátolnak Bennünket abban, hogy a Rend alapítólevelében gyökerező, a Katonai Mária Terézia Rend alapszabályai értelmében Bennünket megillető nagymesteri jogokat mindenkor teljes mértékben gyakoroljuk. Minthogy azonban Mi a Rend érdekeinek és tagjai alapítványjogi igényeinek állandó megóvását szívünkön viseljük, elrendeljük, hogy Bennünket ebben a feladatban a Rend kancellárja helyettesítsen. Elvárjuk, hogy a Rend ügyei – változott viszonyok adta körülmények figyelembevétele mellett – szigorúan a rendi alapszabályok és a Mi, illetve a nagymesteri méltóságban Istenben boldogult elődeink által kibocsátott rendeletek és irányelvek értelmében tovább vezettessenek. Kívánjuk azonban, hogy valamennyi fontos rendelkezés tudomásunkra adassék."

IRMA: Aláírás?

FUTÁR: Mi, Károly Ausztria e néven első császára, Magyarország e néven negyedik apostoli királya.

LÁSZLÓ: Köszönjük a felség megtisztelő figyelmét és az ön kockázatvállalását, hogy ezekben a zavaros és sötét időkben, veszélyt és fáradságot nem kímélvén, áttört minden, a boldog békeidőkben még nem létező határon, hogy a felség rendelkezéséről értesítsen.

FUTÁR: Kérem.

LÁSZLÓ: Ön csak ezért fáradt ide?

FUTÁR: Nem. A király személyes megbízottja a jövő hónap végén Budapesten lesz.

LÁSZLÓ: Borovicény Aladár?!

FUTÁR: Igen. Arra kéri, hogy jelentkezzen nála, és számoljon be azokról a lakossági reakciókról, amelyek vélhetően tapasztalhatóak voltak itt helyben húsvétvasárnap, amikor köztudottá vált, hogy őfelsége Pestre érkezett.

IRMA: Maradhatott volna.

FUTÁR: Magam is így gondolom.

LÁSZLÓ: A magyar falvak bírái este megjelentek nálam. Én egyenként fogadtam őket. Mindannyian közölték, hogy a rendelkezésemre állnak. Ismét feleskettem őket a királyra. Az én környezetemben, itt a környéken mindenek ellenére még él a hűség, és csak az alkalomra vár, hogy végre tettek által is kifejezhesse magát!

FUTÁR: Köszönöm a bizalmát, de a jelentést nem nekem, hanem a felség személyes megbízottjának kell megtennie. Én csak egy jelentéktelen futár vagyok. Köszönöm az idejüket.

LÁSZLÓ: Köszönjük a látogatását.

IRMA: Uram.

FUTÁR: Asszonyom.

LÁSZLÓ: Kikísérem.

FUTÁR: Megtisztel vele.

László és Futár ki.

9. JELENET

IRMA: A király!

DOROTTYA: Asszonyom!

IRMA: Igen?

DOROTTYA: Lehetne egy kérésem?

IRMA: Mondjad, Dorottya!

DOROTTYA: Kérem asszonyomat, ne sértődjön meg, de hagyja békén az én Gézámat! *(pofon)* Köszönöm, asszonyom, köszönöm. Maga nagyon jó hozzám! Maga túl jó hozzám!

IRMA: Nem érdekel a Gézád! Megértetted?!

DOROTTYA: Ne mondja már, asszonyom, hogy nem érdekli magát az én Gézám, hiszen már az egész falu tudja, hogy az a szegény ember nem tud menekülni a maga állandó és folyamatos kelletésétől! Én megölöm magam! Nem, először megölöm magát, ha elveszi tőlem a Gézát. Utána ölöm meg magam!

Irma felkel, pofon vágja.

DOROTTYA: Köszönöm, asszonyom! Maga nagyon jó hozzám! Asszonyom túl jó hozzám! *(még egy pofon)* Köszönöm, köszönöm!

IRMA: Kifelé!

DOROTTYA: Nem megyek ki!

IRMA: Mit mondtál?

DOROTTYA: Nem megyek ki!

IRMA: Én pedig azt mondtam, hogy kimész!

DOROTTYA: Nagyon nehéz nekem erről beszélnem!

IRMA: Azt nem mondanám!

DOROTTYA: Nem arról, magáról könnyű volt! Hanem az úrról! A maga uráról! Arról bizony!

IRMA: Nem vagyok kíváncsi arra, amit az uramról mondani akarsz!

DOROTTYA: Pedig megesett ám…

IRMA: Mi esett meg?

DOROTTYA: Az úr, a maga férje az én Gézámat, képzelje el, asszonyom, nem tudom, merjem-e mondani, de merem, merem, és kész! Muszáj! Kikívánkozik belőlem! Ki, és kész! Szóval az úr is udvarol az én Gézámnak! Szodómiára akarta rávenni. De az én Gézám nem állt kötélnek! Csak azt nem tudom, hogy miattam? Vagy magáért? De arra jöttem rá, hogy csak miattam nem hagyta magát befűzni, hiszen én kellek neki! Maga meg hiába könyörög!

IRMA: Takarodj kifelé!

DOROTTYA: Az úr akart helyettem az én Gézám asszonya lenni!

IRMA: *(Kiszól az ablakon)* László, visszafelé hozd be a puskát!

DOROTTYA: Asszonyom! Reggel elvitték a fegyvereiket! Maguk fegyvertelenek.

IRMA: Nem egészen.

DOROTTYA: Dehogynem, még a vadászkéseiket is elvitték.

IRMA: Itt maradt a zsebpisztolyom! Szóval takarodj innen, különben nem állok jót magamért!

DOROTTYA: Köszönöm, asszonyom, köszönöm. Asszonyom nagyon jó! Asszonyom túl jó hozzám!

Cselédlány ki.

IRMA: Na, hol az a meggylikőr? Jézusom! Az ékszerek!

Irma ki, Lakáj és Dorottya (Cselédlány) be, asztalt hoznak be, megterítenek.

10. JELENET

GÉZA: Nincs itt senki! Gyere már be, meg kell terítenünk!

DOROTTYA: Meg akart ölni, miattad!

GÉZA: Mit mondasz?

DOROTTYA: De beolvastam ám neki!

GÉZA: Micsoda?

DOROTTYA: Mindent a fejéhez vágtam!

GÉZA: Jézus, Mária!

DOROTTYA: Megfenyegettem, hogy átharapom a torkát, ha nem száll le rólad!

GÉZA: Atyaúristen! Fogd már be a pofád!

DOROTTYA: Tudom, hogy állandóan az ékszereik után vizslatsz! Fáj a fogad az aranyra, ezüstre, az ékkövekre, a gyémántokra!

GÉZA: Csend legyen, és teríts!

DOROTTYA: Amíg mindent ki nem derítek, nem terítek!

GÉZA: Ne kínozz!

DOROTTYA: Te, Géza, nem adtad te be a derekad mégis az úrnak valami drága nyakláncért, gyűrűért vagy valami gyémántokkal kirakott fülbevalóért? A pénzéhség rá van vésve arra a rózsásra csókolt orcádra!

GÉZA: Amit kell, amit nem, te mindent kifecsegsz! Befogod a pofád, különben szíjat hasítok a hátadból!

DOROTTYA: Nem bírok hallgatni. Ha nem beszélek, mintha nem is gondolkodnék, ha hallgatok, akkor úgy érzem, nem is vagyok!

GÉZA: Itt a kastélyban tartsd a szád! A falut járd körbe, s ott hirdesd a pletykáidat!

DOROTTYA: Minden ház minden szobáját bejártam, mindenről a legapróbb részletekig beszámoltam.

GÉZA: Jól van. Új idők jönnek! Nem leszünk többé nincstelenek!

DOROTTYA: Nem vagyunk nincstelenek, most kaptunk tíz hold földet!

GÉZA: Az semmi!

DOROTTYA: De hát ezért lettünk románná! Én a szárnyasokat nevelem, te a disznókat, elleszünk!

GÉZA: Csak akkor nyúlsz majd tollakhoz, ha a pávatollat végigsimítod a kalapodon! Azok az

ékszerek milliókat érnek! Palotában fogunk lakni, autónk lesz, sofőrünk! Ebben az új világban, amelyik most születik, nem fog számítani a származás, a viselkedés vagy a becsület! Csak a vagyon! A bankszámlánk nagysága lesz a becsületünk mértéke! Világkörüli útra megyünk. Léghajóval. Tiszta ruhában fogunk járni. Nekem lakájom lesz. Neked szobalányod…

DOROTTYA: Szobalányom… és ékszereim!

11. JELENET

László be.

LÁSZLÓ: Készen vagytok?

GÉZA, DOROTTYA: Igen, uram!

LÁSZLÓ: Most mindketten kifelé! Géza, veled még beszédem lesz! De előbb vezesd be a vendégeinket.

Irma be, kisvártatva a vendégek is.

GÉZA: Ezredes úr, az urak Budapestről!

LÁSZLÓ: Üdvözlöm az urakat eleim, jómagam s remélt utódaim udvarházában. Nagy öröm az elszakított területeken ragadt, szerencsétlen magyarnak, ha otthonának fedele alatt az oly távolivá vált székesfővárosból fogadhat vendégeket. Bennünk most ez az öröm többszörös, hiszen ketten tiszteltek meg bennünket itt, a zordon Kárpátok bércei alatt a távol ködébe vesző, szívünknek oly kedves Budapestről.

EZREDES: Karakán László ezredes?

LÁSZLÓ: Igen. És a feleségem, Irma.

EZREDES: Kezit csókolom, asszonyom!

LÁSZLÓ: A személyzettel már találkoztak.

EZREDES: Igen, volt hozzájuk szerencsénk. Kérem, hadd mutassam be önöknek Pásztó-Nagyküküllőy Péter Pál huszár főhadnagyot!

FŐHADNAGY: Én pedig Sztregovay Ödön vezérkari ezredest!

LÁSZLÓ: Foglaljatok helyet, urak! Lakáj, bort! Vöröset! Ez az 1896-os merlot…

FŐHADNAGY: Ismerjük, ezt a vöröset ittuk a pincében is…

LÁSZLÓ: Nos, ez a bor a Tarcal déli lankáiról való, a Magyar Királyság legjobb bortermő vidékéről került az asztalra, örülök, hogy már ismerik.

EZREDES: Volt alkalmunk megismerni! Öntsed!

LÁSZLÓ: Hogyan jutottak át a határon, hiszen le van zárva?! Két tiszt…

FŐHADNAGY: A Nemzeti Hadseregtől!

LÁSZLÓ: Szóval, hogy jutottak át?

EZREDES: Bizalmatlan vagy, ezredes úr?

IRMA: Tudja, mi, itt, a megszállt területeken élő magyarok olyanok vagyunk, mint a ragadozó közelségét érző védtelen vad.

LÁSZLÓ: Minden ismeretlen emberben ellenséget látunk.

IRMA: Idegenek érkezésének puszta híre rossz sejtelmeket ébreszt bennünk. Az egyenruha azelőtt büszkeséget és tartást, jelenleg félelmet és viszolygást vált ki belőlem. Hiszen az egyenruhás a megszállók rendőre, csendőre vagy katonája, aki vagy foglal, vagy fosztogat!

LÁSZLÓ: A polgári ruhás idegen általában Siguranca-ügynök.

IRMA: Az egyik Sátán…

LÁSZLÓ: A másik Belzebub.

FŐHADNAGY: A háziasszony egészségére!

EZREDES: A hölgyekre!

LÁSZLÓ: Tehát, hogyan jutottak át a lezárt határon?

FŐHADNAGY: Az nem tartozik rád!

EZREDES: Ami rád tartozik, azt parancs formájában kell közöljem veled!

LÁSZLÓ: Én a múltban voltam tiszt. A Császári és Királyi Hadsereg főtisztje. Leszereltem. Nem vagyok a Nemzeti Hadsereg tagja! Mi alapján akarnak önök nekem parancsot osztogatni?

FŐHADNAGY: De azért magyar vagy, nem?

LÁSZLÓ: Az vagyok!

EZREDES: A környéken te vagy a legmagasabb kitüntetésekkel ékesített főtiszt!

FŐHADNAGY: Asszonyom, a maga férje férfi?

IRMA: Az. A javából!

EZREDES: Parancsot kell, hogy átadjak, távolítsd el a cselédeket!

IRMA: Géza, Dorottya, kifelé!

DOROTTYA: Mielőtt kimennénk, itt, mindenki előtt én csak arra szeretném kérni asszonyomat…

LÁSZLÓ: Kifelé!

IRMA: Kifelé!

GÉZA: Kifelé!

Lakáj és Dorottya ki. A háttérből pofoncsattanások és Dorottya „köszönöm, Gézám, köszönöm...” replikája.

12. JELENET

EZREDES: Még mindig többen vagyunk a kelleténél.

FŐHADNAGY: *(Irmához)* Menjen mán ki maga is!

LÁSZLÓ: A feleségem marad! Leszereltem. Csak a jóindulatom jeléül hallgatom önöket.

EZREDES: A Magyar Nemzeti Hadsereg még e hónap végén támadásba lendül, hogy felszabadítsa a megszállt területeket.

IRMA: Hallod?

LÁSZLÓ: Hallgass, Irma! Minden fronton?

EZREDES: Nem, csak a románok és a csehek ellen.

IRMA: Végre! Szabadok leszünk ismét!

LÁSZLÓ: És ehhez önöknek rendelkezésükre áll elégséges élőerő? Megfelelő tüzérség? Működő hadtáp?

EZREDES: Felelősségteljes emberek vagyunk!

IRMA: Mikorra érnek ide?

FŐHADNAGY: Mi már itt vagyunk, asszonyom.

13. JELENET

Cselédlány be, nyomában Géza.

DOROTTYA: Asszonyomnak levele érkezett.

LÁSZLÓ: Ma valahogy sűrűn jár a posta!

DOROTTYA: Valamint künn, a parkon kívül hatalmas csődület van!

IRMA: Miféle csődület?

DOROTTYA: A nép! Minden román öt hold földet kap a maguk földjéből!

LÁSZLÓ: De hát itt alig van belőlük!

DOROTTYA: Ennyi földért vagyunk már elegen! Megjött a csendőrség is. Asszonyom nem is nézi meg a levelet?

IRMA: Lamballe hercegnőtől jött…

LÁSZLÓ: Úristen!

FŐHADNAGY: Nocsak, hercegnő is van a háznál?

DOROTTYA: Honnan lenne a háznál hercegnő! Még csak egy hercegnő hiányozna! A hercegnő nem a háznál van, hanem ő küldte ezt a levelet, ami ott van, ni, az asszonyom kezében! Bontsa már fel! Nem lehet, hogy nem kíváncsi arra, hogy a levélben mi lehet!

IRMA: Géza, felbontaná? Várok rád.

FŐHADNAGY: Ki a franc az a Lamballe hercegnő?!

EZREDES: Én nem ismerem. Különben sem ismerek semmilyen hercegnőt!

LÁSZLÓ: Te tudod ki az?

DOROTTYA: Tudom!

FŐHADNAGY: Akkor mondjad mán, te némber, én is szeretném tudni!

DOROTTYA: Lamballe hercegnő a nagy francia forradalom alatt reakciós ellensége volt a népnek! Nem akart feleskődni az a hárpia a népre, mert hogy ő hű a királyához! Erre a felszabadult nép, a férfiak, azok bizony, künn, Párizs utcáin előbb szabadon és nyilvánosan meggyalázták, majd meztelen holttestét végigvonszolták az utcán! És akkor még nem ilyen utcák voltak, mint ma! De nem ám! Künn folyt a mocsok, a lötty a köveken! Végül egy hentes, ilyen van ám itt is, levágta a fejét, és egy lándzsára tűzve hordozta végig a városon!

LÁSZLÓ: És mindezt te honnan tudod?

DOROTTYA: A tanítónk világosított fel bennünket mindenről, de igazán mindenről!

IRMA: Ez a levél fenyegetés?

DOROTTYA: Nem fenyegetés, jóslat!

LÁSZLÓ: Kifelé, Dorottya!

IRMA: Kifelé!

A Cselédlány kiszalad.

14. JELENET

IRMA: Jöjjenek mielőbb, különben végünk.

EZREDES: A felszabadításból mindenkinek ki kell vennie a részét!

IRMA: Úgy van!

LÁSZLÓ: Azt mondtam, hallgass, Irma!

EZREDES: Mi a közúti és vasúti hidakat robbantjuk a környéken! Magának parancsa van arra, hogy a vasútállomást röpítse a levegőbe!

LÁSZLÓ: Én magyar nemzetiségű román állampolgár vagyok.

IRMA: Jézus, Mária!

LÁSZLÓ: Egy megszűnt hadsereg leszerelt főtisztje.

IRMA: László!

LÁSZLÓ: Határozottan tiltakozom az ellen, hogy nekem ilyen tervekkel előhozakodjanak! Mi, akik itt maradtunk, elfogadtuk a békeszerződés által teremtett valóságot, még akkor is, ha nekünk az nem tetsző!

IRMA: László, nem ismerek rád!

EZREDES: A parancsmegtagadás esetén bevonulásunk után fel fogjuk koncolni!

IRMA: Választanod kell!

LÁSZLÓ: Hagyják el a házamat, különben magam hívom a csendőrséget!

IRMA: Ezt nem teheted!

LÁSZLÓ: Az urak a Siguranca ügynökei, akik csak próbára akarnak tenni bennünket!

EZREDES: Mit mondtál? Ki vagyok én?

FŐHADNAGY: Vérig vagyok sértve!

EZREDES: Ugyanazon zászló alatt küzdöttünk!

LÁSZLÓ: Az a lobogó nincs többé!

FŐHADNAGY: Hazudsz, kutya! Bennem lobog örökké!

EZREDES: Ezredes úr, téged is köt az esküd!

LÁSZLÓ: Ahogy önöket, úgy engem is felszabadított esküm alól az uralkodó!

FŐHADNAGY: Nem mondod…

LÁSZLÓ: Nem én mondom, ’18 késő őszén az uralkodó nyilatkozott!

EZREDES: Kényszerítették!

LÁSZLÓ: Megtörtént!

FŐHADNAGY: A király megalázására mint jogalapra hivatkozik! Párbajra!

EZREDES: Úgy van! Párbajra! Elégtételt kérek!

A vászonszalvétáikat László arcába vágják. Előveszik a pisztolyaikat.

FŐHADNAGY: Itt helyben küzdjünk meg!

LÁSZLÓ: Elvitték a fegyvereim.

EZREDES: Nem mondod…

FŐHADNAGY: Kik?

LÁSZLÓ: A rendőrség.

EZREDES: És te szó nélkül odaadtad nekik?

LÁSZLÓ: Törvénytisztelő állampolgár vagyok.

FŐHADNAGY: Ez egy rövid párbaj lesz.

EZREDES: Csak hát nincsenek tanúk!

FŐHADNAGY: Nincsenek.

EZREDES: Kár.

FŐHADNAGY: Megvan!

EZREDES: Megvannak!

FŐHADNAGY: Behívjuk Gézát meg Dorottyát!

EZREDES: Ők lesznek a tanúik!

FŐHADNAGY: Nem! Ők a mi tanúink lesznek!

EZREDES: Ennek a pávagalambnak pedig az ő jelenlegi felesége.

FŐHADNAGY: …a mi kettőnk…

EZREDES: …leendő szajhája lesz a tanúja!

FŐHADNAGY: Az jó lesz!

EZREDES: Jaj, cica, eszem azt a csöpp kis szád!

FŐHADNAGY: Nélküled még a mennyország is fád!

EZREDES: Nem megyek…

FŐHADNAGY: …egyedül oda…

EZREDES: Nem hagylak el...

FŐHADNAGY: …nem én, soha!

EZREDES: Géza!

FŐHADNAGY: Dorottya!

15. JELENET

Géza, Dorottya be.

GÉZA: Jelen!

DOROTTYA: Itt vagyok!

EZREDES: Géza! Úgy alakult a helyzet, hogy meg kell benneteket hallgatnunk!

GÉZA: Köszönöm a megtiszteltetést, uram!

EZREDES: Gyanú merült fel az úrral kapcsolatban!

DOROTTYA: No végre!

GÉZA: Nem igaz!

DOROTTYA: De igaz! Az úr akart helyettem…

GÉZA: Nem igaz!

EZREDES: Dorottya, csend! Nem érdekel, hogy az úr mit akart, vagy mit tett veled!

DOROTTYA: Nem velem, vele!

EZREDES: Nofene!

FŐHADNAGY: Szegény ember. Asszonyom, én sajnálom kegyedet.

DOROTTYA: Nem szorulok a sajnálatára.

EZREDES: Borzasztó. Döbbenet.

FŐHADNAGY: Egy ilyen asszony mellett!

GÉZA: Alássan jelentem, nem igaz!

DOROTTYA: Látják, ilyenek ezek az urak!

GÉZA: Nem igaz! Az úr egy makulátlan úriember! Amióta megszálltak bennünket, ő az a kapocs, amely itt a környéken minden magyart összefog!

DOROTTYA: Azért nekem ehhez a kapocshoz lenne egy-két szavam!

FŐHADNAGY: Szegény ember! Mi mindent kellett eltűrnöd!

DOROTTYA: Eltűrnie? Megtennie!

GÉZA: Nem igaz!

EZREDES: Ezredes úr! Most önt mint a Mária Terézia Rend lovagkeresztjének a birtokosát kérdem: amit ez az asszony állít, az igaz?

LÁSZLÓ: Méltatlan felvetésre méltóságon aluli lenne bármely válasz.

EZREDES: Értem.

LÁSZLÓ: Különben azt valószínűleg ön is tudja, hogy a szolgaság a lélek börtöne.

GÉZA: Ez igaz. Az meg nem igaz!

FŐHADNAGY: Úgy tudom, volt ma itt egy úr.

GÉZA: Nem volt ma senki! Csak maguk! Vagyis önök! Tehát nem! Vagy igen?

DOROTTYA: Igen! Volt itt egy úr…

EZREDES: Milyen úr?

DOROTTYA: Idősebb, de olyasforma, mint az úr!

FŐHADNAGY: Ki volt az?

DOROTTYA: Én hallgatóztam!

LÁSZLÓ: Dorottya, hallgass!

DOROTTYA: Nem hallgatok!

IRMA: Csend legyen!

FŐHADNAGY: Dorottya, te csacska csalogány, csacsogj!

DOROTTYA: Itt volt a király küldötte!

EZREDES: A király küldötte?!

FŐHADNAGY: Nofene!

GÉZA: És én nem is láttam! Amikor húsvétkor a király Budára érkezett, asszonyom felszakította a konyhaajtót, befutott a konyha közepére, s könnyes szemekkel rebegte: Budán a király! Kezdődik, lesz még a számunkra feltámadás!

DOROTTYA: Éjjel a magyar falvak bírái megjelentek az uraság előtt.

GÉZA: Egyenként jöttek, ahányan, mind lelkesen! Az úr mindegyiket külön-külön fogadta, majd egybehívta őket a bálterembe. A gyertyák fényében meghatottan téblábolt a sok paraszt. Végül az ajtó szárnyait megnyitottam, s bejött az úr!

DOROTTYA: A sok bugris felsorakozott, vigyázzba vágta magát! Én szolgáltam fel a pezsgőt! Koccintottak, zúgtak a kristálypoharak, majd ittak a király egészségére!

EZREDES: Az úr esküt vett tőlük a királyra?

DOROTTYA: Igen.

FŐHADNAGY: IV. Károlyra?

GÉZA: Igen! Én is ott voltam. Könnyes szemekkel. Megható volt.

FŐHADNAGY: Te is esküt tettél, Géza?

GÉZA: Igen.

DOROTTYA: Esküdtünk!

EZREDES: Géza, kérdezhetek tőled még valamit?

GÉZA: Hát persze.

EZREDES: Ki vagyok én?

GÉZA: Maga a Nemzeti Hadsereg vezérkari ezredese!

FŐHADNAGY: Dorottya, te csacska cukorfalat, feltehetek neked egy kérdést itt, az udvarház boltívei alatt?

DOROTTYA: Az úrról vagy az asszonyról?

FŐHADNAGY: Magamról.

IRMA: Igen.

FŐHADNAGY: Ki vagyok én?

DOROTTYA: Maga Horthy Miklósnak a katonája!

FŐHADNAGY: Ezredes úr, nagy érték, ha az embernek hű szolgái vannak.

LÁSZLÓ: Az bizony nagy érték!

EZREDES: Géza, ha úgy istenigazából tenném fel a kérdést, hogy valójában ki vagyok én, akkor is ugyanezt mondanád?

GÉZA: Ne tegye fel!

EZREDES: Feltettem! Ki vagyok én?!

FŐHADNAGY: És ki vagyok én?!

GÉZA: Maguk az állambiztonság emberei!

EZREDES: A magyar államé?

GÉZA: Nem.

LÁSZLÓ: Ön bizonyára tisztában van azzal, hogy az is tolvaj, aki az emberek bizalmát lopja.

GÉZA: Bocsásson meg az úr…

FŐHADNAGY: Miben reménykedsz?

LÁSZLÓ: Semmiben, élem az életemet, a másodikat.

EZREDES: Miért, neked hány életed van?

LÁSZLÓ: Nem tudom.

EZREDES: Melyik volt az első?

LÁSZLÓ: Az a háborúban ért véget. Ez az új élet olyan, akár az álom. Mintha itt is lennék, meg nem is, mintha történne is, meg nem is.

FŐHADNAGY: Géza!

GÉZA: Igen, uram!

FŐHADNAGY: Megegyeztünk, ami mozdítható ebben az udvarházban, az mind a tied. Annyit vihetsz magaddal, amennyit csak elbírsz!

GÉZA: Bocsásson meg az úr. Asszonyom! Összeszorul a torkom, nem találok szavakat, de sajnos maguknak már úgyis mindegy. Én meg azért a bajtársa voltam az úrnak, tisztiszolgája, végül itthon a szolgája. Jobb, ha azok a lényegtelen apróságok az enyémek lesznek. Mégsem kerülnek idegen kezekbe! Én mindent megtettem önért, ezredes úr! Mindent! Még azzal is önt szolgáltam, amit nem tettem meg, pedig megtehettem volna. Jó lett volna! Nagyon jó lett volna! Valójában én maguknál már családtagnak kell hogy számítsak! Megérdemlem, ugye, ezredes úr, megérdemlem azt a pár apróságot! Emlékül! Örökké fogok magára emlékezni! Magára, asszonyom, még tovább. Ezredes úr, még most is a fülemben cseng az a rengeteg szépen zengő vezényszó, amit nekem tetszett adni! Habt Acht! Olyan jó volt önt hallgatni! Olyan jó volt önt szolgálni! Összeszorul a torkom, könny szökik a szemembe most, hogy nyilvánvalóvá vált, az az idő visszahozhatatlanul elmúlt, ideje búcsúzni!

DOROTTYA: Elég volt a nyájaskodásból, elég volt az ömlengésből, Gézám, ez itt csak egy úri kurva, az a hallgatag majom meg egy nyomorult szodomita! Maguknak fel is út, le is út, alásszolgája!

EZREDES: Hallottátok?

LÁSZLÓ: Hallottuk.

FŐHADNAGY: Láttátok.

LÁSZLÓ: Láttuk.

FŐHADNAGY: Kiben bízhattok?

IRMA: Magunkban.

EZREDES: És még kiben?

IRMA: Istenben.

FŐHADNAGY: Igen. Istenben.

EZREDES: És bennünk.

FŐHADNAGY: Igen. Bennünk. Kettőnkben.

LÁSZLÓ: Imperare sibi maximum imperium est.

IRMA: Qui habet tempus, habet vitam.

EZREDES: Ámen!

FŐHADNAGY: Künn tolong a prédára éhes tömeg. Már minden paraszt tudja, hogy a ti földetekből részesül.

EZREDES: Acta est fabula.

FŐHADNAGY: Mindenetek ebek harmincadjára kerül. Azt is tudják, hogy a ti porcelán tálalókészletetek vagy az ezüsttálcáitok többet érnek, mint egy pór egész éves jövedelme. Ólomkristályok, ezüsttálcák, ezüstkanalak, aranyórák, pár perc múlva prédára lesz verve minden, ami itt van.

EZREDES: Benneteket fel fognak koncolni. Mert a fosztogató gyűlöli azt, akit meglopott. Minek van most értéke?

FŐHADNAGY: Csak az életnek. Asszonyom, kegyednek sem maradt más.

EZREDES: Sajnos, nem.

FŐHADNAGY: Csak a meztelen élete.

EZREDES: Uram! Ha önmagára nincs is tekintettel, hiszen ön egy háborús hős! Egy igazi magyar katona! Katona a javából! Mentse meg legalább az asszonya…

FŐHADNAGY: Meztelen életét!

EZREDES: Ön kiáll ide, az udvarház ajtajába, reménytelen hősiességgel védeni a tömeggel szemben a védhetetlent.

FŐHADNAGY: Mi elsétálunk asszonyunkkal, hogy megóvjuk meztelen életét.

EZREDES: Géza fiam, velünk tartasz?

GÉZA: Veletek ám!

DOROTTYA: Géza!

GÉZA: Kuss legyen, kerge kotlós! Erről le nem maradok!

DOROTTYA: Köszönöm, Gézám. Köszönöm. Te olyan jó vagy hozzám. Te túl jó vagy hozzám.

(A főhadnagy leüti Gézát, Géza térdre zuhan.)

FŐHADNAGY: Térdre, pondró!

EZREDES: Ez az utolsó esély. Kedves barátom, László…

FŐHADNAGY: Laci! Gondold meg!

EZREDES: A meztelen élet mellett a mez is megmaradhat.

FŐHADNAGY: Asszonyom, én kész voltam. Sajnos ő a főnök, nem rajtam múlt, igazán sajnálom!

EZREDES: Kimentek a tömeg elé, és románul felesküdtök ránk, a mi államunkra. Kijelentitek, hogy mindezt örömmel és minden kényszer nélkül teszitek. Majd visszajöttök ide hozzám. Én ott a széken fogok ülni, ti a lábaimnál, az apróságokkal a falu lakossága végigvonul a termen. Mindenki visz, amit bír. Ti a lábaimnál szótlanul ültök.

FŐHADNAGY: És egy új élet fog elkezdődni!

DOROTTYA: Új élet…

FŐHADNAGY: Dorottya, szívem, hallgass!

DOROTTYA: Pávatollas kalap…

FŐHADNAGY: Hallgass, édesem, tiéd lesz a pávatollam.

EZREDES: Csak egy szavadba kerül…

DOROTTYA: Csak egy szóba…

EZREDES: Agyonlövöm ezt a két pondrót!

FŐHADNAGY: Csak fel kell esküdnötök!

DOROTTYA: Gézám, esküszünk!

LÁSZLÓ: Éltem már eleget, és élményekben is volt részem. Nagy érték a hosszú élet, de ha nem is rendelkezik akkora élményerővel, mégis a legnagyobb érték a becsület. Úgyhogy megfontolván az önök ajánlatát, úgy döntöttem, és ezen döntés érvényes szeretett nejemre is... Szóval úgy döntöttem…

EZREDES: Igen?

LÁSZLÓ: …hogy tartalmasabb egy akár rövidebb, de személyként megélt élet, mint a báb örökléte.

GÉZA: Nem ezt ígérted.

EZREDES: Kezemben a pisztoly, a fegyverben a tár, a tárban a lövedékek. Azt ígérek és azt tartok be, amit akarok! Ez az utolsó szavatok?

LÁSZLÓ: Igen.

IRMA: Ez.

EZREDES: Akkor készüljetek a nagy útra.

FŐHADNAGY: Számotokra, uram, úrnőm…

EZREDES: Hunor és Magor távoli leszármazottai! Ebben a fegyverben nem puskapor és ólom, hanem távoli eleitek szeretett ködképe, fehér szarvasok sorakoznak. Rögtön lódul felétek az egész csorda, suhan a légen át, repít benneteket az égen át, felszakítván a végzet ajtaját, teremti nektek a felhők felett, az ég alatt a most elvesztett helyett a végső új hazát.

László kiüti az Ezredes kezéből a pisztolyt, Irma meglövi a Főhadnagyot.

IRMA: Menekülnöd kell. A lövést, mindegy hogy én adtam le, vagy te, neked fogják tulajdonítani. Ha elkapnak, úgyis kivégeznek. Menekülj!

LÁSZLÓ: És te?

IRMA: Erős asszony vagyok! Majd feltalálom magam.

GÉZA: Gazdám!

LÁSZLÓ: Szolgám.

DOROTTYA: Asszonyom!

IRMA: Leányom.

LÁSZLÓ: Láttad az imént, mire vagyok képes?

EZREDES: Igen.

LÁSZLÓ: Én most elmegyek. Ha a feleségem-

nek bármilyen bántódása is esne, előbb-utóbb visszajövök. Megölöm az anyád, megölöm az apád, megölöm a feleséged, kiirtom a gyerekeid, téged élve nyúzlak meg, majd elvágom a torkod. Megértetted, amit mondtam?

EZREDES: Igen.

LÁSZLÓ: Takarítsd el ezt a szemetet a házamból!

Az Ezredes és a Főhadnagy kitámolyog, majd Dorottya és Géza is.

IRMA: László, ha úgy alakul, hogy nem menekülhetsz, drágán add a bőröd! Ha az Úr úgy akarja, hogy a Hadúr elé kerülj, bőven legyenek, akik a lovad kantárját fogják! Szabad emberként találkozzunk, szolgák nekem nem kellenek! Szeretlek.

LÁSZLÓ: Én is szeretlek. Találkozunk Budapesten!

IRMA: Találkozunk a székesfővárosban.

II. FELVONÁS

1. JELENET

LEHÁR: Asszonyom!

FÁNI: Bonjour, monsieur!

LEHÁR: Foglaljon helyet, asszonyom.

FÁNI: Merci beaucoup!

LEHÁR: Miben lehetek a segítségére?

FÁNI: Ma is ugyanabban az ügyben jöttem, mint tegnap.

LEHÁR: Sajnos ma is csak azt tudom mondani önnek, amit tegnap.

FÁNI: Elmúlt egy nap.

LEHÁR: Igen.

FÁNI: 24 óra.

LEHÁR: Sajnálom.

FÁNI: Önök egyáltalán azzal foglalkoznak, amit hirdetnek?

LEHÁR: Miért hirdetnénk valamit, ha nem foglalkoznánk vele?

FÁNI: Mivel?

LEHÁR: Tégla, cserép, valamint kerámia forgalmazásával foglalkozunk.

FÁNI: Très bien! Tegnapelőtt rendeltem téglából kétmilliót, cserépből hármat, és ön két apró kérdésre nem tud választ adni.

LEHÁR: Igen?

FÁNI: Egy, hogy a vezérigazgató úr elfogadta-e a megrendelést. Kettő, nem tudja, mikor tudná a cégük az árut leszállítani.

LEHÁR: Nem tudom.

FÁNI: Tudom.

LEHÁR: Tehetek még valamit önért?

FÁNI: Oui, monsieur!

LEHÁR: Igen?

FÁNI: A táskát... A névjegykártyám. Jelentsen be a vezérigazgató úrhoz, és adja neki át a névjegykártyám.

LEHÁR: Nem lehet.

FÁNI: Ezt sem lehet! Akkor mit lehet?

LEHÁR: Várni.

FÁNI: Várni? Az üzlet, mon cher jeune amie, olyan, akár a zúgva robogó gyorsvonat, önök pedig a vasúti sínek mellett akár egy csapat halláskárosult világtalan. Csak idő kérdése, mikor találkoznak. Jelentem, megjöttem. Jelentsen be az igazgató úrnak!

LEHÁR: Asszonyom!

Dorottya be.

2. JELENET

DOROTTYA: Asszonyom! Szívem, ráérsz egy percre?

LEHÁR: Most nem.

DOROTTYA: Rám sosincs időd!

LEHÁR: De, Adél…

DOROTTYA: Anti, rám sosincs elég időd!

LEHÁR: No de, Adél!

DOROTTYA: Nem no de, Adél! Hallgass! Folyton belém fojtod a szót, nem tudom veled az igazi, a valódi gondokat megbeszélni, nem engedsz engem kibontakozni!

LEHÁR: De most…

DOROTTYA: Nem, most! Na, jó, nem most, hanem egy kicsit később. Látod, megint én engedek, és miért én engedek ismét? Mert fontos vagy nekem. Mert nekem te vagy a legfontosabb! Mert nekem te vagy az első! Nem úgy, mint én neked!

LEHÁR: Asszonyom, megbocsátana egy percre?

FÁNI: Pour un moment?

LEHÁR: Csak egy percre!

DOROTTYA: Ott kint várakozzon!

FÁNI: Incroyable!

DOROTTYA: Asszonyom, meg kell értenie, a szerelemről van szó!

FÁNI: Mindent megértettem.

DOROTTYA: Igen? Akkor gyorsabban, a szerelem az sürgős! Kifelé! Édesem…

FÁNI: Ridicule!

3. JELENET

LEHÁR: Adél, nem bánhatsz így az ügyfeleimmel! Amióta otthagytam a hadsereget, ezzel a titkári állással keresem meg a kenyerem! Én dolgozom!

DOROTTYA: Én meg csak érted vagyok, érted élek, érted létezem. Érted lobogok!

LEHÁR: Ilyet nem tehetsz meg velem!

DOROTTYA: Te azt gondolod, hogy én ezt akarom? Ha nem vagy itt a közelemben, nem kapok levegőt. Nem hallok, nem látok. Nem beszélek.

LEHÁR: Nem?

DOROTTYA: Az is fáj, hogy te olyan higgadt vagy! Én meg melletted túlfűtöttnek érzem magam, pedig én nem vagyok egyáltalán túlfűtött, csak természetes. Te nem vagy természetes! Olyan hűvös vagy, mint egy jégcsap. Te egy jéghegy vagy! Miért vagy velem ilyen hűvös? Ilyen távolságtartó?

LEHÁR: Adél, neked fel kell nőnöd.

DOROTTYA: Nem tudok. Nélküled nem tudok. Nélküled nem is vagyok. Nélküled folyton rettegek, folyton félek.

LEHÁR: Nyugodj meg, kedvesem! Szeretlek.

DOROTTYA: Baj van.

LEHÁR: Nincs semmi baj.

DOROTTYA: De baj van.

LEHÁR: Mi a fészkes fene van már megint!? Mi a baj?!

DOROTTYA: Mélyen megbántottál.

LEHÁR: Én?

DOROTTYA: Igen! Te!

LEHÁR: Mit tettem? Már megint mit tettem?!

DOROTTYA: Ne kiabálj! Ne kiabálj velem! Velem mindig csak kiabálsz!

LEHÁR: Mi történt?

DOROTTYA: Tudod, miért értem ide csak most, ilyen későn?

LEHÁR: Későn?!

DOROTTYA: Felébredtem. Felfedeztem, nem vagy mellettem. Felöltöztem. A tükör elé ültem, púder, smink, addig minden rendben. Akkor észrevettem!

LEHÁR: Mit?

DOROTTYA: Azt, hogy elraktad!

LEHÁR: Mit, az istenit?!

DOROTTYA: Hogy elraktad előlem az ékszereket!

LEHÁR: Milyen ékszereket?!

DOROTTYA: Azokat a családi ékszereket, amiket tegnapelőtt nekem ajándékoztál.

LEHÁR: Ezek a több száz éve őrzött családi ékszereink! Nem adtam neked, csak megmutattam őket!

DOROTTYA: Szóval fel akartam venni azt a Napóleon korának végén, Párizs megszállásakor valamely ősöd által vásárolt gyémánt nyakéket…

LEHÁR: Gyémánt nyakékben nem flangálunk az utcán!

DOROTTYA: Nem az utcán akartam vele flangálni!

LEHÁR: Hanem?

DOROTTYA: Csak a fodrászhoz akartam leruccanni!

LEHÁR: Hol vannak az ékszerek?

DOROTTYA: Elraktad őket előlem!

LEHÁR: A szobalány?

DOROTTYA: Eltűnt.

LEHÁR: Hová?!

DOROTTYA: Ki tudja?

LEHÁR: Úristen! Rohanok.

4. JELENET

Fáni be.

FÁNI: Monsieur! Je vous prie de… Hova rohant a férje?

DOROTTYA: Nem tudom!

FÁNI: Igen feldúltnak tűnt.

DOROTTYA: Még nem a férjem!

FÁNI: Már annak tűnik!

DOROTTYA: Asszonyom, elárulhatok magának egy titkot?

FÁNI: Miről?

DOROTTYA: A férfiakról!

FÁNI: A férfiakról?

DOROTTYA: Igen. Tudja, asszonyom… a férfiállat fiatal korában olyan, mint a kanál!

FÁNI: Mint a kanál?

DOROTTYA: Igen, mint a kanál! Legszívesebben éjt nappallá téve váltásban kanalazna a mártásban! Érett férfiként viszont kanálból egyszerre csak szekérré válik, és arra fordul, amerre a rúdját fordítják. Na, ekkor már lehet terhelni, jól meg lehet pakolni!

FÁNI: Nem mondja!

DOROTTYA: Dehogynem! Mondom! Na, ez a nap sem múlt el hiába, ma is tanult valamit!

FÁNI: Ma?

DOROTTYA: Én holnap ezt még egyszer el nem mondom! Na, futok utána! Nehogy a szekerem még valaki elirányítsa!

Dorottya ki, Fáni a fogashoz megy, felveszi a kabátját, a kalapját, Boroviczény be.

5. JELENET

BOROVICZÉNY: Asszonyom! Segíthetek valamiben?

FÁNI: Kihez van szerencsém?

BOROVICZÉNY: Boroviczény Aladár vagyok, a cég vezérigazgatója.

FÁNI: Na végre! Parancsoljon, a megbízólevelem.

BOROVICZÉNY: Mit tud rólam, asszonyom?

FÁNI: Amit kell. Mindent.

BOROVICZÉNY: Kivel beszélt?

FÁNI: Kivel nem…

BOROVICZÉNY: Che cosa volete da me?

FÁNI: Köteles vagyok önt tájékoztatni.

BOROVICZÉNY: Ki kötelezte?

FÁNI: A hűség.

BOROVICZÉNY: Vagyis?

FÁNI: A felség.

BOROVICZÉNY: Személy szerint?

FÁNI: Őfelsége csehországi meghatalmazottja.

BOROVICZÉNY: Örülök, hogy megtalált.

FÁNI: Nem volt könnyű.

BOROVICÉNY: Parancsoljon, hallgatom.

FÁNI: Kérem, vessen egy pillantást erre a listára.

BOROVICZÉNY: Honnan szerezte?

FÁNI: Ne akarja tudni.

BOROVICZÉNY: Ez a csehszlovák titkosszolgálat külföldi ügynökeinek listája.

FÁNI: Ezen a papíron is érdekes nevek vannak.

BOROVICZÉNY: A külföldi ügynökeik listája. Ahhoz, hogy komolyan vegyem ezeket a listákat, ismernem kellene a forrásukat.

FÁNI: Nem oszthatom meg önnel azt, amit magam sem ismerek. Mi az, ami biztos ebben a világban?

BOROVICZÉNY: Van, aki állandóan jelen van, de kézzel meg nem fogható.

FÁNI: Igen. Hallottam, maga bigott katolikus!

BOROVICZÉNY: Térjünk talán a tárgyra!

FÁNI: Kicsiny, de igen fegyelmezett szervezet a miénk. A birtokunkban van a cseh vezérkar Magyarország elleni mozgósítási és felvonulási terve. Ha őfelsége ismét visszatér, és elfoglalja a magyar trónt, Csehszlovákia megtámadja Magyarországot. Nekünk módunkban áll a háború harmadik napján megszüntetni a vasúti összeköttetést Csehország és a front között. A cseh-

szlovák hadsereg utánpótlása ez esetben összeomlik. Marad a futás.

BOROVICZÉNY: A hír, hogy a király visszatért, mindannyiunkat talpra kell hogy állítson.

FÁNI: Nem állhatunk folyamatosan készenlétben!

BOROVICZÉNY: Az uralkodó húsvéti látogatása előtt kétszer kíséreltük meg, hogy svájci számőzetéséből hazahozzuk. Mind a két kísérletről túl sokan tudtak.

FÁNI: Tégla.

BOROVICZÉNY: Igen.

FÁNI: Amíg él, az utódállamok léte bizonytalan. Ezt őfelsége is tudja.

BOROVICZÉNY: Az ő látómezejének a központjában nem saját személye áll.

FÁNI: Tudom. Ő nem személy, hanem intézmény.

BOROVICZÉNY: Igen. Az.

FÁNI: Pontosan ezért ez az intézmény vagy átveszi a hatalmat, vagy megszüntetik, megsemmisítik.

BOROVICZÉNY: Magam is így gondolom.

FÁNI: Köszönöm, hogy fogadott.

BOROVICZÉNY: Köszönöm a tájékoztatást. Kikísérem.

FÁNI: Danke, mein Herr.

6. JELENET

VILLANYSZERELŐ: Kezit csókolom, kisasszony! Tiszteletem, uram!

FÁNI: Maga kicsoda?

BOROVICZÉNY: És mit akar itt azzal a létrával?

VILLANYSZERELŐ: Én, kérem, ezen a létrán dolgozom.

BOROVICZÉNY: Itt, az én irodámban?

VILLANYSZERELŐ: Igen, itt.

(Csend)

BOROVICZÉNY: Mivel foglalkozik?

VILLANYSZERELŐ: Villanyszerelő a becsületes szakmám.

BOROVICZÉNY: Nagyszerű! A gyertyák épp csak hogy fellobbantak, és maga már meg is érkezett.

FÁNI: Boroviczény, maga jelentette be az áramszünetet?

BOROVICZÉNY: Én nem.

FÁNI: Értelemszerűen én sem.

BOROVICZÉNY: És maga mégis itt van.

FÁNI: Villámgyorsan érkezett. A villanyszerelő.

BOROVICZÉNY: Igen. Villanyszerelő és gondolatolvasó.

VILLANYSZERELŐ: Gondolatolvasó?! Nem! Én nem vagyok gondolatolvasó. A munkatársa, az a híres operettszerző… hogy is hívják...

FÁNI: Lehár?

VILLANYSZERELŐ: Igen, igen! Ő hívott ide, ő kért meg, hogy hozzam rendbe a villanyvezetékeket!

FÁNI: Ez a Lehár nem az a Lehár.

VILLANYSZERELŐ: Nem az?

BOROVICZÉNY: Nem.

VILLANYSZERELŐ: Ja?

FÁNI: Egy katona.

VILLANYSZERELŐ: Ja!

BOROVICZÉNY: És hol kérte meg?

VILLANYSZERELŐ: Itt a folyosón!

FÁNI: Itt?

BOROVICZÉNY: A folyosón?

VILLANYSZERELŐ: Igen.

BOROVICZÉNY: Mit keresett maga itt a folyosón?

VILLANYSZERELŐ: Én, kérem, itt lakom.

BOROVICZÉNY: Itt a házban?

VILLANYSZERELŐ: Igen, itt a folyosón, a falon túl. Itt a várban, az úri utcában.

FÁNI: Allo monsieur, je m'en vais.

BOROVICZÉNY: Kisasszony, egy pillanat, és kikísérem. Akkor egy-kettő, másszon fel a létrára, és hozza helyre az áramot, a számlát majd rendezzük.

VILLANYSZERELŐ: Ugyan, szomszéd, kedves Boroviczény, ez az apróság nem kerül semmibe.

BOROVICZÉNY: Nézze szomszéd, ami az elején nem kerül semmibe, a végén az kerül a legtöbbe! Várjon, kisasszony, ne téblábolj a sötétben, hozom a gyertyákat!

7. JELENET

A Villanyszerelő felmászik a magával hozott létrára, és a csillárba mikrofont szerel.

VILLANYSZERELŐ: Jaj, cica… Egy, kettő, három. Remélem, most hallotok! Villantsatok háromszor a lámpával, ha hallotok… Ez valami vicc volt? Csodás ez a XX. század!

8. JELENET

LEHÁR: Baj van.

BOROVICZÉNY: Mi a baj?

LEHÁR: A szobalány megszökött az ékszerekkel!

BOROVICZÉNY: Az ékszerekkel…

LEHÁR: Igen!

BOROVICZÉNY: Azokkal az ékszerekkel, amelyeket nagy nehezen összekalapoztunk?

LEHÁR: Igen.

BOROVICZÉNY: A pénz?

LEHÁR: Az megvan. A pénznek találtam új rejtekhelyet.

BOROVICZÉNY: Mit mondunk az adományozóknak?

LEHÁR: Nem tudom.

BOROVICZÉNY: Gyanúba fognak bennünket keverni. Voltak olyanok, akik a jegygyűrűjüket húzták le az ujjukról.

LEHÁR: Jelentem a lopást a rendőrségen.

BOROVICZÉNY: És ha ők is benne voltak?

LEHÁR: Nem, a szobalány volt.

BOROVICZÉNY: Biztos abban, hogy a szobalány csak magának dolgozott. Már régóta figyelnek bennünket. Feltűnt nekik, hogy adományokat gyűjtünk.

LEHÁR: Feltűnt az mindenkinek. Amikor a földjeinket, házainkat, ingóságainkat pénzzé tettük, már akkor tudták, mire készülünk.

BOROVICZÉNY: Titkolóznunk kellett volna, de hát a vér nem válik vízzé!

LEHÁR: Nem.

BOROVICZÉNY: Ezért jó, ha az ember kordában tartja a vérét. A maga menyasszonya…

LEHÁR: Elég! Nem tűröm, hogy sértegessen!

BOROVICZÉNY: Miért lenne ez sértés?

LEHÁR: Maga irigy?

BOROVICZÉNY: Nem, csak józan vagyok.

LEHÁR: Higgadt és józan! Maga érzelmi halott! Én is éltem így! Míg Adél el nem jött! Csak most látom, hogy előtte minden szürke volt, és értelmetlen. Mióta ráleltem, ismét látom a színeket, érzem az illatokat, hallom a hangokat. Élek!

BOROVICZÉNY: Nézze!

LEHÁR: Nem nézem! Sokadszorra igyekszik elültetni bennem a kételyt! Kezdek kételkedni az ön szándékaiban! Ha Adél szóba kerül, mint egy sziszegő vipera! Mint egy károgó varjú! Mint egy a sötét éjbe búsan belebúgó, baljós hóbagoly!

BOROVICZÉNY: No de, ezredes…

LEHÁR: Nem no de! Maga éket akar verni közénk! Az én szerelmemet magának akarja megszerezni! Nem! Még egy szó, csak egy szó, és köztünk a fegyverek fognak dönteni!

BOROVICZÉNY: Higgadjon le!

Boroviczény ki, Irma be.

9. JELENET

IRMA: Jó napot!

LEHÁR: Jó napot, asszonyom!

IRMA: Uram, én Boroviczény Aladárt keresem.

LEHÁR: Foglaljon helyet, előbb-utóbb visszajön.

IRMA: Valójában a férjemet keresem!

LEHÁR: Megszökött?

IRMA: Igen.

LEHÁR: Sajnálom.

IRMA: Nem előlem szökött meg!

LEHÁR: Elnézést.

IRMA: Tudja, Erdélyből szöktünk mindketten. Sajnos kénytelenek voltunk különböző utakon menekülni. Karakán Lászlónak hívják. Találkozott vele, hallott róla valamit, bármit?

LEHÁR: Karakán László?

IRMA: Igen. Ezredes. A Mária Terézia Rend lovagkeresztjének birtokosa…

LEHÁR: Igen, tudom. Nagyon sajnálom, asszonyom.

IRMA: Ugye nem…? Mondja, hogy ez nem azt jelenti…!

LEHÁR: Nem. De róla nem mondhatok semmit. Legalábbis semmi jót!

IRMA: A felesége vagyok!

LEHÁR: Asszonyom, be kell látnia, ezt bárki állíthatja!

IRMA: Felháborító! Fogalma sincs, min mentünk keresztül!

LEHÁR: Asszonyom, ezt is bárki állíthatja!

IRMA: Mit képzel magáról? Egyáltalán kicsoda maga?

LEHÁR: Báró Lehár Antal ezredes!

10. JELENET

Boroviczény be.

BOROVICZÉNY: Mi történik itt?

IRMA: Uram… Én…

BOROVICZÉNY: Asszonyom?

IRMA: Uram, mi már találkoztunk! Ön a vendégünk volt!

BOROVICZÉNY: Igen, most már emlékszem, drága Klára…

IRMA: Nem Klára, Irma vagyok!

LEHÁR: A vén kujon! *(ki)*

11. JELENET

BOROVICZÉNY: Kérem, bocsásson meg, tudja, nagyon sokat utazom, összezavarodik minden a fejemben, de már emlékszem, Rozsnyó felett, az udvarház a hegy ormán…

IRMA: Nem. Nem a Felvidéken, hanem Erdélyben találkoztunk.

BOROVICÉNY: Kérem, foglaljon helyet. Megkínálhatom egy kávéval?

IRMA: Nem, köszönöm, én a férjem ügyében jöttem. Karakán László. Mond ez a név önnek bármit?

BOROVICZÉNY: Igen.

IRMA: Akkor beszéljen!

BOROVICZÉNY: A Mária Terézia Rend lovagkeresztjének birtokosa.

IRMA: Igen, ezt én is pontosan tudom, de most tud róla valamit?

BOROVICZÉNY: Igen.

IRMA: Él?

BOROVICZÉNY: Igen. Kapcsolatban vagyunk. Épp közös ügyünkben jár el, kiküldetésben van.

IRMA: Hol?

BOROVICZÉNY: Ahogy visszajön, azonnal tájékoztatom. Hol tudja önt elérni? Kaphatok egy telefonszámot? Címet?

IRMA: Üllői út 247. Mária Valéria-telep.

BOROVICZÉNY: Asszonyom! Nagyon sajnálom.

IRMA: Nem kell, inkább tájékoztasson, ha megtud róla valamit. Várom. Viszontlátásra, Boroviczény úr!

BOROVICZÉNY: Isten óvja, asszonyom.

Irma ki.

12. JELENET

BOROVICZÉNY: Jöjjön be! Maradjon itt! Ha Karakán László visszatért, azonnal adja meg neki a felesége címét, ideírtam.

LEHÁR: Annak az őrültnek ez a takaros teremtmény lenne az oldalbordája?

BOROVICZÉNY: Nem őrült! A Mária Terézia Rend lovagkeresztjének a birtokosa!

LEHÁR: Attól, hogy valaki bátor és találékony a harctéren, még a civil életben lehet teljesen tökkelütött hülye!

BOROVICZÉNY: Maga ma bal lábbal kelt fel?

LEHÁR: Ez a félnótás Karakán kövekből akar pokolgépet fabrikálni! Maga meg komolyan veszi!

BOROVICZÉNY: Miért? Hadd kísérletezzen, nem kerül semmibe!

LEHÁR: Még hatalmon sem vagyunk! De ha hatalmon lennénk is, a jelenlegi helyzetünk, a békeszerződés, az összezsugorodott és kimerült ország arra kárhoztat bennünket, hogy a következő háborúban pusztán segédnép lehetünk. Nem lehet erőnk, időnk és pénzünk új fegyverek kikísérletezésére!

BOROVICZÉNY: Ezt már százszor kifejtette. Ön szerint stratégiailag mi már most elvesztettük a következő háborút!

LEHÁR: Igen! Egyedüli reményünk, hogy a király visszatér, és a birodalom helyreáll. Különben a birodalmi létet gyarmati alárendeltség fogja követni. Külső hatalmak fognak egymás ellen felhasználni bennünket. Ebben a pillanatban kizárólag egy célra kell összpontosítanunk: a király visszahozatalára.

BOROVICZÉNY: Pontosan erről beszélek én is.

LEHÁR: Maga meg ilyen fejre esett tökkelütöttekre pazarolja az időt, az erőt és a pénzt, mint ez a Karakán!

BOROVICZÉNY: Ön kicsinyhitű.

LEHÁR: Hogy én kicsinyhitű lennék? Nem, csak realista vagyok. Az adott kérdést mindig több oldalról vizsgálom meg, mérlegelek és számítok!

BOROVICZÉNY: Ne számítson, higgyen! Nézzen körül! Itt és most! Ha csak a saját értelmére számít, mindez, ami körülvesz bennünket, nem is létezhet, hiszen minden lény, tárgy és jelenség létének, jelenésének vége felé tart. Mindaz, amit látunk, amit tapasztalunk vagy gondolunk, véges. Vagyis egyszer minden megszűnik. Egyszer minden véget ér. Ha minden létező ilyen természetű, akkor akár azt is feltételezhetjük, hogy volt idő, amikor nem volt semmi.

LEHÁR: Semmi? Az fel sem fogható.

BOROVICZÉNY: Ha lett volna idő, amikor nem volt semmi, akkor most sem lenne semmi, hiszen a semmiből nem lehet valami. Ha csak nem valaki által. Ezt a valakit nevezik az emberek Istennek. Óvó jelenlétét gondviselésnek. A feladataival foglalkozzon, ne a gondjaival. Jelen van a viselőjük. Maga itt marad, én leszaladok a virágüzletbe, Annabellához, rendelek egy szép nagy csokor rózsát, a csokorba beleteszek egy kis borítékot, a borítékba elrejtek 10 koronát, és kiküldetem Klárának…

LEHÁR: Nem Klárának, Irmának!

BOROVICZÉNY: Mondom, hogy Irmának… tűzoltás gyanánt.

LEHÁR: Maga egy képmutató vén kujon, én pedig realista vagyok!

BOROVICZÉNY: Mivel számító, engem is annak tart. Én ezzel az aprósággal nem számítok semmire, csak mivel minden percben vagy ronthatunk, vagy javíthatunk ezen a teremtett világon, nekem szárnyal a lelkem, ha valami jót tehetek.

LEHÁR: Akkor is én vagyok a realista!

BOROVICZÉNY: Nézzen tükörbe, ezredes úr!

13. JELENET

Telefoncsörgés.

LEHÁR: Igen, Adél. Nem, Adél. Ne haragudj, Adél! Szeretlek, Adél! Az baj, Adél! Az akkor is baj, Adél! Én azt nem mondtam, Adél! Én nem vádoltalak téged, Adél! Nem, nem fontosabbak nálad, Adél! Semmi sem fontosabb nálad, Adél!

14. JELENET

GÉZA: Jó napot!

LEHÁR: Miben lehetek a szolgálatára?

GÉZA: Tegnapelőtt abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy adománnyal segíthettem közös céljainkat!

LEHÁR: Hálával vettük. A hónap legnagyobb adománya volt. Legszívesebben nyilvánosan mondanék köszönetet önnek!

GÉZA: Kérem, ne tegye.

LEHÁR: Ha nem kéri…

GÉZA: Külön kérem, hogy ne tegye!

LEHÁR: Miért? Kétes az ékszerek származása?

GÉZA: Kikérem magamnak!

LEHÁR: Akkor mi a baj?

GÉZA: Kártya!

LEHÁR: Az nagy baj.

GÉZA: Adósság!

LEHÁR: Mekkora?

GÉZA: Nem kevés!

LEHÁR: Segíthetek valahogyan?

GÉZA: Igen.

LEHÁR: Hogyan?

GÉZA: Nagyon nehéz nekem erről beszélnem!

LEHÁR: Könnyítsen a lelkén!

GÉZA: Tudom, hogy ilyet nem szoktak kérni…

LEHÁR: Az ön támogatásának rendkívüli mértéke jó alappal szolgál bármilyen teljesíthető kérésre.

GÉZA: Örömmel hallom.

LEHÁR: Parancsoljon.

GÉZA: Tisztelettel visszakérném az egész adományom.

LEHÁR: Az egészet?

GÉZA: Igen.

LEHÁR: Az elég lenne?

GÉZA: Nem.

LEHÁR: Sajnálom.

GÉZA: Itt van ez a táska. Ebbe rakja bele az ékszereimet.

LEHÁR: Nem tehetem!

GÉZA: Én mégis azt ajánlom, hogy tegye.

LEHÁR: Adománya értékesítve lett, a pénzt közös céljaink elérése érdekében felhasználtuk.

GÉZA: Hogyan?

LEHÁR: Megtörtént.

GÉZA: Maga hazudik.

LEHÁR: Miért tenném?

GÉZA: Akkor beszéljünk más nyelven.

LEHÁR: Németül, olaszul és csehül is beszélek.

GÉZA: Vigyázz, kutya, rosszul fogsz járni!

LEHÁR: Még egy lépés ezen az úton, csak egy lépés, és falnak fogsz szaladni!

GÉZA: Nem fogok falnak futni, kiszaladok ezen az ajtón, körbesurranom a pesti szerkesztőségeket, telekürtölöm a sajtót azzal, mire készültök! Könnyes szemekkel számolok be az érdeklődő sajtónak arról, hogyan vezettetek félre engem, szegény szerencsétlen menekültet. Elcsukló hangon regébe öntöm, hogyan forgattatok ki mindenemből, hogyan fosztottatok ki, és hogyan löktök most kisemmizetten az utcára. Még egyszer mondom, az ékszereimet kérem ebbe a táskába!

LEHÁR: Az ékszerek már az ékszerésznél.

GÉZA: Most feláll, kimegy azon az ajtón, elmegy értük, majd belerakja őket ebbe a táskába! Legyen szíves!

Lehár elindul.

15. JELENET

László, Lehár be.

LÁSZLÓ: Nocsak, nocsak. Géza.

GÉZA: Úristen!

LEHÁR: László! Te ismered ezt az embert?

GÉZA: Ismerem. Persze hogy ismerem! Maga él! Istenem, maga él! Karakán László él! Köszönöm, Istenem, megérte templomba járni. Én úgy tudtam, magát az üldözői fenn, a hegyekben agyonlőtték! A román csendőrök! Az újságok is megírták! A holttestét temetetlenül fennhagyták az erdőben, medvék és ordasok martalékául! Mi úgy tudtuk, maga meghalt.

LÁSZLÓ: Ki az a mi?

GÉZA: Mi? Mi! Az egész falu!

LÁSZLÓ: Géza! Nem tudom, büszke lehetek-e rád?

GÉZA: Maga rám akar büszke lenni?! Ne tegye! Vagy talán mégis?

LÁSZLÓ: Elhoztad a családi ékszereimet. Ez egyszerű lopás. Majd eljöttél ide, és felajánlottad szinte az összeset a király hazahozatalára. Én is ezt tettem volna.

GÉZA: A maga nevében tettem!

LÁSZLÓ: A magad nevében tetted.

GÉZA: Nem, a maga nevében tettem!

LEHÁR: Most azért jött, hogy visszakönyörögje az ékszereket!

GÉZA: Kártya.

LÁSZLÓ: Kártya? Az ékszerek az enyémek. A felajánlás marad. Az adósság a tied.

GÉZA: Akkor nekem főbe kell lőjem magam!

LEHÁR: Úrhoz méltó lenne.

GÉZA: Nincs pisztolyom!

LÁSZLÓ: Parancsolj.

GÉZA: *(Lehárnak)* Köszönöm, már van. Ugyanolyan. Álljon félre, oda fog fröccsenni. Nem tudom megtenni.

LÁSZLÓ: Add már ide, te szerencsétlen! A feleségem?

GÉZA: Asszonyom….

LÁSZLÓ: Mi történt?

GÉZA: Meghalt, ott voltam, amikor elhurcolták. Akkor még élt.

LEHÁR: Nem halt meg. Itt volt, keresett. Itt van a címe.

LÁSZLÓ: Látod, Géza, itt van a címe.

GÉZA: Asszonyom túlélte! Megérte templomba járni. Pedig mi mindenen ment keresztül, és hányszor!

LÁSZLÓ: Az ékszerszekrényt magad törted fel, vagy a Siguranca adott hozzá kulcsot?

GÉZA: Magam voltam, senki sem segített!

LÁSZLÓ: Hogy jutottál át a határon?

GÉZA: Magam jöttem, senki sem segített! *(Némán int, hogy hallgassanak, és mutogat a csilláron lévő mikrofon felé.)* Csak az ég, amely a fény fölött mindent hall, mindent lát! *(Lehár fellép a székre, megtalálja és kitépi a mikrofont.)*

LEHÁR: Mikrofon!

GÉZA: Fogott ember vagyok. Otthon maradt rokonaim, szeretteim túszok. Uram, a szívem ide húz, magukhoz. A régi bajtársakhoz. Mint minden rendes magyar ember, én is várom a királyt! Kiszolgáltatott vagyok. Kényszerből tettem, amit tennem kellett! Meg kell értenie, engem kényszerítettek! Az ékszereket a rendőrség adta a kezembe. Az volt a feladatom, hogy megtegyem a felajánlást, majd követeljem vissza őket. Ha visszakapom őket, akkor azt kellett volna hazudnom, amit sosem tettem, hogy nem mindet kaptam vissza. Hogy az értékesebbeket maguk maguknak elsikkasztották. Hogy csapjak minél nagyobb lármát az újságokban. Így vagy úgy, de le akarják járatni magukat! Én most bizonyságot tettem! Felfedtem a mikrofont, elmondtam, amit tudtam! Bizonyítottam!

LÁSZLÓ: Hol vannak?

GÉZA: Nem tudom!

LEHÁR: Itt a közelben. Vagy a jobb oldali, vagy a bal oldali szomszéd. Meglátjuk, a drót hova vezet.

LÁSZLÓ: A mikrofont vissza kell szerelni!

16. JELENET

BOROVICZÉNY: Mi történik itt?

GÉZA: Nem tudom.

LÁSZLÓ: Mikrofon!

BOROVICZÉNY: Hol?

LEHÁR: A csillárban.

BOROVICZÉNY: Szereljétek vissza! Nem szabad észrevenniük, hogy felfedeztük őket. Hát te ki vagy, büdösbogár?

GÉZA: Én már nem tudom.

BOROVICZÉNY: Antal, jelezze, ha kész. Beszéljünk valami semleges témáról.

LÁSZLÓ: Semleges témáról?

LEHÁR: Miről?

GÉZA: Nem tudom, a divatról?

LÁSZLÓ: A divatról?

LEHÁR: A divatról?

BOROVICZÉNY: A női divatról!

17. JELENET

Dorottya be.

DOROTTYA: Anti, drága, kedves Aladár, uraim! Megérkezett az egyesület alapítása utáni fogadáshoz a borszállítmány. Vegyem át én, vagy jössz te, Anti, esetleg ön, kedves Aladár?

LÁSZLÓ: Dorottya!

GÉZA: Dorottya, szívem, te élsz?

DOROTTYA: Ki az a Dorottya? Én nem Dorotytya vagyok! Anti vagy Aladár, bemutatnának az uraknak?

BOROVICZÉNY: Szívesen…

LEHÁR: Nem maga, majd én! Adele von Prandau-Hildeprandt bárónő, a jegyesem!

LÁSZLÓ: Karakán László ezredes.

DOROTTYA: Kedves Aladár, magának kész gyűjteménye van ezredesekből! Vallja be nekem őszintén, ugye gyűjti őket?

BOROVICZÉNY: Kinyomozta?

GÉZA: Dorottya, te cukorfalat, én vagyok az!

DOROTTYA: Anti, drágám, kedves Aladár, ki ez a paraszt?!

LEHÁR: Vigyázz a szádra! Még egy „Dorottya”, s odacsapok a pofádra!

DOROTTYA: Angyal szállt el felettünk. Uraim, milyen hallgatagok ma! Hát illik az ember lányát, aki kedveli a sűrűn csattogó csacsogás éteri muzsikáját, ez esetben engem, ennyi ideig szótlanul hagyni?

GÉZA: Lenne szíves, kedves Adél? Dorottya, szívem! Ezt most köszönd meg! *(két átszállót akaszt le neki)*

BOROVICZÉNY: Skandalum!

DOROTTYA: Ez a paraszt megütött! Ez a paraszt kétszer megütött! Anti, te ezt eltűröd?! Aladár maga meg ezt azzal tetézi, hogy se szó, se beszéd csak ott áll, és nézi?

LEHÁR: Megöllek, kutya!

BOROVICZÉNY: Hallatlan! Felpofozni egy hölgyet társaságban! Ki ez a faragatlan bunkó?

18. JELENET

Villanyszerelő be.

VILLANYSZERELŐ: Ide verek, oda verek, itt futnak a szakemberek. Jó napot kívánok! Megjött a fény az éjszakába! Itt a jó szomszéd, megjött a jó szomszéd, és itt van vele a létra! *(Lehár, Boroviczény és László körbeveszik, felismeri Lászlót)* Karakán László! Maga itt?

LÁSZLÓ: Igen, itt vagyok. Ígértem neked valamit.

19. JELENET

LÁSZLÓ: Irma!

IRMA: Végre.

LÁSZLÓ: Már nem is reméltem.

IRMA: Én tudtam.

LÁSZLÓ: Mikor érkeztél?

IRMA: Egy hete.

LÁSZLÓ: Hol voltál ez idáig?

IRMA: Szállást kerestem. A Mária Valéria-telepen találtam. Én kerestelek, László. Csak a város nagy, a pénzem meg kevés. Te?

LÁSZLÓ: Hosszú. A lényeg, hogy itt vagyunk. Együtt, ketten.

IRMA: De jól vagy, ugye?

LÁSZLÓ: Jól.

IRMA: És most mivel is foglalkozol?

LÁSZLÓ: A műszaki egyetem fizikusaival kísérleteket folytatunk. A házunkkal mi van?

IRMA: Kifosztották, szétvitték. „Fegyverek után kutattak.” A bútorokat is szétverték.

LÁSZLÓ: És a kert?

IRMA: A kert... Azt is feldúlták. Felásták. Ott is „kutattak”. László, otthon már semmi sem az, ami volt. Ami megmaradt, az bennünk maradt meg. Az emlékeinkben. Milyen kísérleteket folytattok?

LÁSZLÓ: Új robbanóanyag.

IRMA: Miért, a réginek mi a baja?

LÁSZLÓ: A régiből mindenkinek van, és abból nekünk van a legkevesebb.

IRMA: Értem.

LÁSZLÓ: Áttörés kell. Valami olyat kell alkotnunk, ami eddig még nem volt. Olyan áttörést kell elérnünk, mint a puskapor felfedezése volt! Irma, ha sikerül, akkor megfordíthatjuk a sorsunkat.

IRMA: Neked hullik a hajad?

LÁSZLÓ: Hullik.

IRMA: Ez az új anyag mérgező?

LÁSZLÓ: Igen, mérgező. Neked…

IRMA: Igen, nekem. Ötödik hónap.

LÁSZLÓ: A gyerek…

IRMA: Nem, a gyerek nem a tied.

LÁSZLÓ: Nem az enyém?

IRMA: Nem. Amióta elmentél, sok minden történt. László, házasok vagyunk mi még?

LÁSZLÓ: Persze hogy azok vagyunk. A gyerek?

IRMA: Addig tartottak fogva, amíg teherbe nem estem. Úgy engedtek el, hogy már ne lehessen elvenni.

LÁSZLÓ: Irma, én megkeresem őket!

IRMA: De akkor mindegyiket!

LÁSZLÓ: Igen, mindegyiket! Egyenként.

20. JELENET

DOROTTYA: Szép napok voltak ezek itt veled.

LEHÁR: Voltak?

DOROTTYA: Már nem lesznek.

LEHÁR: Miért?

DOROTTYA: Ma este, az egyesület megalakulása után elutazom.

LEHÁR: Hová?

DOROTTYA: Svájcba, a királyhoz. Bejelentettek a királynénál udvarhölgyi szolgálatra.

LEHÁR: Erről szó nem volt…

DOROTTYA: Aladárral utazok.

LEHÁR: Nem!

DOROTTYA: De!

LEHÁR: Az a vén, álszent kujon! Adél, nekem te nem pusztán egy nő vagy az életemben.

DOROTTYA: Antikám, drágám, nekem nem egy férfi volt az életemben. Én nem akkor vagyok jó hozzád, ha melletted maradok, hanem akkor, amikor elhagylak.

LEHÁR: Adél!

DOROTTYA: Ne ordíts! (*Két pofon)* Nem vesztesz velem semmit. Én nem tudok szeretni, és nem tudok szeretet nélkül élni. Értetted? Mosoly, illem, kellem, pusztán ez vagyok, és hajlékony jellem, amivel ki is szolgáltalak. Csakhogy nélkülözhetetlennek érezz. Ha új dolgokat már nem tudsz kitalálni, kitalálom én őket. Ugye, tűzijátéknak érezted azokat a perceket velem? Nekem mindegy. Csak az számít, hogy elkaptalak. Magamba temettelek, kifacsartalak, és most, hogy emberből bábbá degradáltalak, elhagylak. Szeretsz engem?

LEHÁR: Szeretlek.

DOROTTYA: Jól van. Add ide az oldalfegyvered! Vedd a kezedbe! Várj, felhúzom neked. Most fogd meg! Lőj le! Antal, lőj engem agyon! Antikám, édes ujjad a ravaszon, lágyan húzd meg! Hidd el, jobb lenne!

LEHÁR: Miket beszélsz?

DOROTTYA: Nem tudod megtenni.

LEHÁR: Nem.

DOROTTYA: Szeretsz. Engem szeretsz, vagy azt, amit tettem veled? Lefegyvereztelek. Megyek, kővé meredt Antika, itt van még egy puszika, no, pá, előttem a következő feladat! Aladár vár rám. Majd felrepülünk, és pezsgőzve elúszunk a felhők felett, a kék ég alatt, lenn a méregzöld pázsiton vár rám a királyom. *(csend)* A méregzöld pázsiton. *(csend)* Add ide a kezed! Lépj fel a székre! Köszönöm. Most egy szobor vagy. Egy hős szobra vagy, alattad a szék a talapzat. Most még itt vagyok. Nézel, nem értesz semmit. Csak a fájdalom maradt. A lelked kiszakadt, vakon indul vissza azon az úton, amelyen eddig együtt jöttünk, engem keres, meglel, éppen kacagva ugrok a nyakadba! Aztán az élmény emlékké szelídül, az emlékkép lassan szertefoszlik. *(csend)* Ameddig ellátsz, ameddig hallasz, sehol senki, élőlény sincs sehol. Csend és üresség. Én indulok. Te magadra maradsz.

21. JELENET

IRMA: Nem igaz! Megöltem volna magam, ha adtak volna rá esélyt.

GÉZA: Asszonyomat visszakapta. Én asszonyomat soha mint nőt nem kívántam. Minden alkalommal, amikor asszonyomra rá kellett másznom, én csak a kényszernek engedtem!

IRMA: Kuss legyen, te mocskos állat! Te szarkupac! Kivágom ezt a lárvát magamból. Veled együtt pusztul ez a véremet szívó métely, ha beledöglök is.

LÁSZLÓ: Nem ölöd meg sem magad, sem a gyereket! Sajátunkként fogjuk felnevelni, az értékrendünk szerint.

GÉZA: Jól van, megvertelek, átengedtelek a rendőröknek, a csendőröknek, átment rajtad az egész falu, de utána ismét jöttem én! De Isten akarta, hogy teherbe ejtselek. Én és a falu. Megmentettelek. Mozdul már? Érzed? Én vagyok hármunk gyerekének az apja. Köszönöm, uram! Köszönöm! Maga jó hozzám, maga túl jó hozzám! Köszönöm, uram! Köszönöm! Maga jó hozzám, maga túl jó hozzám! Köszönöm, uram! Köszönöm! Maga jó hozzám, maga túl jó hozzám!

22. JELENET

Mindannyian jelen vannak. A beépítettek karneváli maszkban, a többiek anélkül. László egyenként gyújtja meg a gyertyákat.

FŐHADNAGY: Mit akarunk mi, magyarok, most a 20. század elején? Ki akarunk jutni ebből az ingoványból, ebből a zsákutcából, ebből a szakadékból, melybe taszíttattunk, és megkeresni az új Magyarországot! Mi vezet bennünket? Egy gondolat, egy gondolat, mint hajdan Nimród fiait a fehér szarvas! Egy gondolat, amely úgy vezet bennünket, mint ahogy népét kell vezetnie a királynak! A trón üres, a király száműzetésben, az ország darabokban! Azért gyűltünk most össze a szélrózsa minden irányából, az elszakított területekről és a maradék országból, hogy felmutassuk: államalkotó s koronázó nép voltunk, vagyunk s maradunk! Az örök tartalmat új formába kell öntenünk! Amíg ezt az új formát meg nem leljük, a most létrehozandó egyesületet működ-

tetjük. Az egyesület alapszabályát megkaptátok, azt megismertétek, eddig én beszéltem, most elhallgatok, az alapító szól hozzátok.

BOROVICZÉNY: Hölgyeim és uraim! Kedves barátaim! Nem is annyira a távoli múltban az én szépapám gyertyaöntő mester volt Gyulafehérvárott. Értette a dolgát, és gyertyáinak híre ment a fejedelem udvarában is. Amikor Bethlen Gábor ama sorsdöntő tanácskozásra hívta össze az erdélyi rendeket, akkor, azon az éjszakán, az én dédapám gyertyái égtek. A családom ezeket a gyertyákat az elmúlt háromszáz évben megőrizte. Ezek azok a gyertyák. Most, hogy megalapítjuk a Fehér Szarvas Társaságot, én ezeknek a gyertyáknak a fényénél szólok hozzátok! Ezek a fények a magyar történelem fényei. Ha ránk zuhan a sötétség, ezek a fények felfedik a kiutat! Kövessetek! Űzzük azt a nemes vadat, kergessük a szarvast! Ne hagyjuk ebek harmincadjára, parlagon az országot, üresen a trónt! Esküdjetek! Az igaz és mindenható Istenre esküszünk…

MINDNYÁJAN: Az igaz és mindenható Istenre esküszünk…

BOROVICZÉNY: Hogy e társaságnak általunk ismert alapszabályait… *(utána mondják)* …legjobb tudásunk szerint megtartjuk… azokhoz hívek leszünk… Isten minket úgy segéljen. Ámen.

LÁSZLÓ: Barátaim, sorstársaim, magyarok! Az eskü már köt benneteket, s ha akad közöttetek esküszegő, megkeressük! Itt az ideje, hogy bizalmasan tájékoztassalak benneteket azokról a kísérletekről, amelyeket az elmúlt hónapokban folytattunk. Szenci Molnár Albert, a prédikátor így szólott egyszer eleinkhez, híveihez: „Ha az Úristen igazságáért verekszetek, hívjátok segítségül az ördögöt!” Én Isten igazságáért küzdvén megfogadtam a prédikátor tanácsát! Közel jutottunk ahhoz, hogy egy olyan bombát állítsunk elő, amilyen még nem volt ezen a világon! Egy olyan bombát, amely egy egész hadsereget, egy egész frontszakaszt, egy egész várost képes letörölni a föld színéről! Nemsokára, mint eleink, Árpád és a hét vezér, erővel leszünk képesek helyreállítani és fenntartani az igazságot! Minden áttörés áldozatokkal jár. Az az anyag, amelyből az új fegyvert létrehozzuk, mérgező. Áldozatok nélkül nincsen eredmény. Követvén Dugovics Titusz példáját, én ezt a porhüvelyt, amely itt áll most előttetek, áldozom azért, hogy lelkünk egyedüli e világi otthona, az Örök Magyarország ebben a világban méltó formában legyen jelen! Ne feledjétek, csak az a közösség élhet a Magasztos jelenlétében, amely ismer olyan értékeket, melyeket élete árán is elszántan oltalmaz!

FÁNI: Az uralkodó Magyarországra érkezett! A repülőgépe leszállt Cirákon-Dénesfalván! A király itt van az országban!

BOROVICZÉNY: A király!

LEHÁR: A király!

IRMA: Megjött a király!

GÉZA: Úristen! Mi lesz most?!

DOROTTYA: Itt van a királyom a méregzöld pázsiton!

FÁNI: Attól félek, az uralkodó kimenekül ebből a világból, ha látja, mivé tettük, méltatlan alattvalók, az ő csodálatos országát.

W.-Nemessuri Zoltán

Fotográfiák

Ujfalussy Árpád – Árpinak még a felesége sem becézheti – nem csak „állásszerűen", azaz a Magyar Királyi Honvédség kötelmeinek megfelelően nősült. Neje jómódú terménykereskedő családja a kötelező kauciót, a 30 000 pengőt könnyedén letette, s a párnak Budán, a Margit körúton tágas, három szoba-ebédlő-cselédszobás lakást vásárolt. A fiatalasszony, Stummer Hermina boldog volt, hogy a délceg, nyírott angol bajszú, kissé szögletes modorú tiszt elveszi. Ujfalussy szülei eleinte fintorogtak, hogy fiuk egy „kufárcsaládba" nősül, de megnyugvással vették tudomásul: legalább anyagi gondjaik nem lesznek. A százados fizetése, havi 240 pengő, annak 140 pengő honvédségi pótdíja, a félárú vasúti jegy, kikapcsolódás a balatonföldvári Horthy Miklós honvédtiszti üdülőben és sok más, ha nem is fényes, társadalmilag elfogadható. Ujfalussy, rég elszegényedett katonacsalád sarjaként származására és neveltetésére büszkén, örült, hogy csakis előmenetelére kell összpontosítania.

Társaihoz hasonlóan 31 évesen kötött házasságot, szerelemnek nem nevezhető vonzalom alapján. Az egybekelést inkább Hermina akarta, annak ellenére, hogy jegyességük során kiderült: vőlegényét nem annyira a házasélet, inkább a szolgálat és a karrier foglalkoztatja. Így aztán keveset társalogtak, meglehetős szűkszavúan, ráadásul férje a gyermekáldásért sem rajongott. Egy alkalommal bosszúsan közölte: – Ahhoz legalább alezredessé nevezzenek ki.

Társadalmi életük javarészt férje tiszttársaira és családjaikra korlátozódott. A honvédségnél jó néven veszik, a pályafutáshoz is hasznos, de Hermina csöppet sem volt oda értük. Feddhetetlen, vonzó úrinőnek tartották, csakhogy csöpp lenézéssel, mert a kereskedőket – legyenek bármilyen gazdagok – lelkük mélyén megvetették. Az asszony hozománya: az ezüst és Rosenthal porcelán étkészlet, kristálypoharak, perzsaszőnyegek, stílbútorok, metszett csillárok, bronzlámpácskák az ebéd- és vacsorameghívásokat hangulatossá tették, de a Stummer szülők jelenlétét sosem hiányolták, nem is érdeklődtek felőlük. Apósáék tudtak róla, de megmosolyogták. Ha kimért modorú vejük Herminának megfelel, nekik is, nem mellesleg józanabbak annál, semhogy a távolságtartás miatt keseregjenek.

A százados 1938-ban törzstiszti vizsgát tett, s a kormányzó őrnaggyá léptette elő. Ekkor helyezte a komódra a róla és katonabarátairól készült csoportképét az új rangjelzéssel. Dolgozószobájában elődeiről pingált olajfestmények függnek, a hallban Horthy Miklós nagy méretű színes nyomata, de azokhoz a maga és társai beosztását még nem ítélte elegendőnek. Az asszony egy szóval sem kifogásolta, de magában kinevette. Családi fényképeit nem akasztotta ki, mert nagyszülei dunántúli gazdálkodók, afféle tehetős parasztok voltak. Nem illettek az Ujfalussy família arcképcsarnokába, főtisztek, alispánok, táblabírák közé. Férjét sem akarta emlékeztetni a jómód forrására s a vagyon eredetére.

Legtöbbet Annuskával, a falusi kiscseléddel társalog. Bár a 17 éves lányka csupán négy elemit végzett, írni-olvasni-számolni jól tud, aminek a bevásárláskor ugyancsak hasznát veszi. Ügyel, hogy a takarítónő a munkáját lelkiismeretesen végezze, főzni is remekül megtanult, nagypolgári mércével mérve is. Az őrnaggyal fölöttébb tisztelettudóan viselkedik, de Herminával közvetlenebb. Naccságos asszonynak szólítja, olykor együtt mennek az üzletekbe, ha kap tőle egy-egy divatból kiment, rá alakított ruhát, szépen megköszöni, és szívesen mesélget, amikor pár nap szabadságáról hazatérve a kisparaszti élet kerül szóba, annak keserveivel együtt. Viszonyuk mármár az idősebb nővér és a húg kapcsolatára emlékeztet.

Az őrnagy tisztiszolgája eleinte próbált udvarolgatni neki, de Annuska elhajtotta, mint egy pimasz kandúrt. Közölte: vőlegénye van, a monos-

torapáti Óhegyen saját szőlejüket munkálják, és jószágot tartanak, szülei egyébként is megölnék, ha viszonyba keveredne. A legénynek csak annyit mondott:

– Ha még egyszer hozzám ér, szólok az őrnagy úrnak.

A fickó megrémült, és könyörgőre fogta:

– Kérlek, ne tedd! Véletlen volt!

– Kerüljön, mint a tüzes vasat! Van a városban elég cemende. Velük próbálkozzon!

Hermina nem féltette, mert tudta, kikezdhetetlen tartású, szigorúan nevelt leány. Jól elvolt a cselédszobában, nagyszülei és szülei megsárgult, mereven pózoló fényképei közt, egy hazulról hozott Szűz Mária-nyomattal meg az asszony ajándékával, a rádióval és a réz vekkerórával, bár magától is hajnalban kel, tejet, péksüteményt vásárol, felszolgálja az őrnagy korai reggelijét, elmosogat, leporolja a bútorokat, és nekiáll ebédet főzni, ahogy a kemény munkához szokott falusiak. Megtiszteltetésnek veszi, ha a nagyságos asszonyt a Margit körúton elkísérheti az országúti ferencesek templomába. Hermina többnyire egyedül megy, férjével csak a nagymisére jár, azért, mert az őrnagy ebben is előírásszerűen viselkedik. Szükségesnek tartja, hogy lássák, természetesen díszegyenruhában, akár ritka színházi látogatásaikkor.

Annuskával kimérten udvarias, ahogy a házmesterrel és polgári foglalkozású szomszédaival. Jóformán észre sem veszi, de a lány nem bánja. Inkább azt, ha szép arcát, sudár termetét egy-egy vacsorán az őrnagy vendégei végigmérik, noha tartózkodnak a rosszízű megjegyzésektől. Annál jobban neveltek, egyébként sem óhajtanak régi vágású, merev gondolkodású házigazdájukkal összetűzni.

A közelgő háború az őrnagyot jócskán föllelkesítette. Az első bécsi döntés szinte lázba hozta, s a felvidéki bevonuláskor magas termete mintha pár centit meg is nőtt volna. Nem győzte dicsérni az egyezményt elboronáló Ribbentrop német és Ciano gróf olasz külügyminisztert. Az ezeréves magyar határ visszaállításért semmit sem tartott drágának, azonfelül gyorsabb előmenetelre számított. Vacsorák és társasági összejövetelek során csakis a revízióról volt hajlandó társalogni, és arról, mit tervez, ha háborús csapatszolgálatra vezénylik. Elődei olajképeire úgy nézett, mint a családi hagyomány méltó örököse, magára, mint ízig-vérig katonára. Korábban az Anschlusst, vagyis Hitler bécsi bevonulását is magától értetődőnek tekintette, ugyanígy a zömében német ajkú cseh Szudétaföld bekebelezését. Pár tiszttársától elhidegült, csak azért, mert a magyar honvédség felkészületlenségét szóba hozták, s idegenkedtek a náciktól is. Csupán a diplomáciai sikert látta, főképp a második bécsi döntés meghozatalakor, Észak-Erdély és a keleti országrészek visszanyerésekor. A honvédséget mozgósították, de rá még nem került sor, mert alakulatát nem irányították a Székelyföldre. Igaztalan mellőzésnek tartotta, így aztán 1940 napfényes őszén rosszabbul már nem is érezhette magát.

Vitéz Oszlányi Kornélnak, a magyar királyi József nádor 2. honvéd gyalogezred parancsnokának vezetésével feladatainak lelkiismeretesen eleget tett, de üres időtöltésnek találta. Fegyelmezettebb annál, semhogy bosszúságát otthon is érzékeltesse, bár Herminának és Annuskának így is volt alkalma megtapasztalni. Végül odáig jutott, hogy a hadműveleteket s a maga elgondolásait feleségének is szóba hozta, noha tudta, az asszony nem érti, s nem is kíváncsi rá. Kiteregette Közép-Európa nagyléptékű térképét, a helyzetet hosszan magyarázva, mi több még azt sem bánta, ha Annuska is vet rá egy pillantást. Pár tiszttársa Észak-Erdélyből küldött leveleit időrendbe rakosgatva gyűjtötte, sűrűn hallgatta a magyar és a német rádió hadijelentéseit, közben türelmetlenül várta, hogy a harcra is sor kerüljön. Kora reggelente fölfutott a Rózsadombra, a laktanya gyakorlóterén a bakákkal végigcsinálta a kiképzést, hetente háromszor úszott, hogy jó karban tartsa magát. A lapokban csak a hadijelentésekre volt kíváncsi, a többit a sporthírek kivételével közönyösen átfutotta. Valósággal csüggött a háborún, bár feleségének azt mondta: pusztán szakmai érdeklődés. Lengyelország 1939 szeptember–októberi német lerohanása ugyan elkedvetlenítette, de arra is talált indokot: így legalább a bolsevik Szovjetuniót kedvező helyzetből kényszerítik térdre. Ugyanakkor a Szálasi-féle hungarista mozgalmat szívből utálta. Kezdeményezőjét nem tartotta úriembernek,

s azt is kifogásolta, hogy vezérkari őrnagy létére kivetkőzött az egyenruhából. 1938-ban a nyilasvezér letartóztatásával mélyen egyetértett, már csak azért is, mert közönséges felforgatónak, hívei többségét tanulatlan proliknak, gyűlölködő kishivatalnokoknak, viceházmestereknek, kocsmapolitikusoknak tekintette. Amikor Szálasi kegyelemben részesült, csak annyit mondott: – Mindegy, milyen a helyzet, jó vagy rossz, ez a csürhe képes rontani rajta.

1941 nyarán Kassa szovjet bombázása és egy Rahónál elhaladó gyorsvonatra mért légicsapás után úgy gondolta, eljött az ő ideje. Behívták a Kárpát-csoportba, majd a Gyorshadtesttel az előrenyomuló erőkhöz vezényelték. Korábbi feladatuk a vasútvonalak biztosítására korlátozódott, de az óriási térségben kilenc dandárral lehetetlen boldogulni. Ujfalussy az alakulatok beosztását legjobb tudása szerint készítette el, s maga is őrjáratozott, egyrészt, hogy példát mutasson, másrészt az ellenőrzés végett. A bakák és a tiszthelyettesek túlbuzgónak tartották, a beosztott tisztek sem kedvelték, de felettesei, kivált Andorka ezredes elégedettségét sikerült kivívnia. Tény, hogy katonáiról lelkiismeretesen gondoskodott, de rideg szűkszavúságával nem szerzett barátokat. Nem is törekedett rá.

Aztán megjött a csikorgó tél.

A bakák dideregtek, az őrjáratok megritkultak, az ellátás kezdett akadozni. A föltámadó hóviharban a táborból kimozdulni életveszélyes. Katonák tucatjai tűntek el, az embereket fagydaganatok kínozták, s bár a harcok csillapodtak, a tábori kórház nem győzte a betegeket ellátni. Az őrnagy az alakiságot ennek ellenére keményen betartatta a térdig érő hóban toporgó őrséggel is. Karácsonykor a tiszteknek sem volt kedvük ünnepelni, de földíszítettek egy fenyőfát, és megtartották az istentiszteletet. Az ezred fölsorakozott, s a misét végigállta, de áhítatról nemigen lehetett beszélni.

Ujfalussy első, egyben utolsó vitájára Andorka ezredessel 1942 január végén került sor. A szovjet ellentámadás a német csapatokat csaknem kivéreztette, ezért Hitler Budapestre küldte Keitel tábornagyot, hogy Horthy Miklós kormányzót és Bárdossy László miniszterelnököt újabb alakulatok kiküldésére kényszerítsék. A Barbarossa hadművelet kudarca meggondolásra késztette a diadalittas nácikat is. Az ezredest a követelés csöppet sem lelkesítette. Hozzá is eljutott Szombathelyi Ferencnek, a Honvéd Vezérkar főnökének megjegyzése: „Eddig azon az álláspontonon voltak, hogy ha mindenáron részt akarunk venni a háborúban, részt vehetünk, most meg eddigi önkéntességünkből egyszerre kötelességet csináltak.” Andorka Szombathelyi véleményét a törzskar előtt ismertette, a tisztek helyeslően fogadták, Ujfalussy fejcsóválva ellenezte. Bár nyíltan nem foglalt állást – ahhoz túlságosan tekintélytisztelő –, az ezredesnek mégiscsak szemet szúrt. A gyűlés után magához rendelte, és rámordult:

– Mi kifogása van az elhangzottak ellen?

– Ezredes úr, tisztelettel… Visszanyert területeink ára a háborús részvétel fokozása.

– Tovább.

– Ön is tudja: Keitel megállapodott a románokkal. Csapataikat számos hadosztállyal növelik. Ezzel előnyös pozícióba jutnak. Követelik területi épségük garanciáját. Nem hagyhatjuk.

– Őrnagy úr, maga az egyik legjobb tisztem. Mégis, nem gondolja, hogy elhamarkodottan ítélkezik? A két bécsi döntés megmásíthatatlan. Feltéve, hogy a háborút megnyerjük. De az odébb van. Nem áldozhatjuk föl a honvédségünket.

– Ezredes úr nem hisz a német diadalban?

– Köztünk szólva… Nem igazán.

A két katonára súlyos csönd telepedett. Ujfalussy a közlést döbbenten fogadta. Eddig eszébe sem jutott, hogy a kitüntetésekkel szépen dekorált Andorka a németek Európa-szerte aratott győzelmei után vereségre gondol, mi több ki is mondja. Föl nem foghatta, főtiszt létére hogy képes rá. Végül a feljebbvalója iránti tisztelet győzött. Nem akart, nem is tudott az ezredessel vitába bocsátkozni. Beérte annyival:

– Ha megengedi, álláspontját fontolóra veszem. Addig is ígérem, a magamét nem hangoztatom. Azután sem.

– Köszönöm. Távozhat.

1942 TAVASZÁN ÚGY TŰNT, Ujfalussyt alakulatával együtt szabadságolják, de a kibontakozó hadműveletek miatt csak júliusban került rá sor. A magyar 2. hadsereget 207 500 fővel a ke-

leti hadszíntérre küldték, köztük a magyar 1. tábori páncélos hadosztályt és az 1. repülőcsoportot. Hiába igyekeztek a katonáknak a lehető legjobb felszerelést és fegyverzetet biztosítani, azok többsége a német és szovjet harceszközökkel nem volt összevethető. Az őrnagy hazautazása előtt tudta meg: egy német fronthadosztály 400 teherautóval rendelkezik, a magyarok csupán néhány tucattal, a többi fogatolt. Bár a gyatra útviszonyok közt a kétlovas szekereknek vannak előnyei, lassúságuk és az abrakolás nehézségei miatt az óriási térségben ijesztő hátrány.

Ekkor tapasztalta először, hogy a háború kétesélyes. Az orosz T–34-es páncélosok, a Katyusa rakétavetők és a fagytűrő dobtáras PPS-ek sokkal inkább beválnak, mint a magyar könnyűharckocsik, az egyelőre kevés Király géppisztoly és a 35 M puskák. Jóllehet az őrnagy hite megingott, álláspontját nem adta föl. Helytállásáért soron kívül alezredessé léptették elő, s az is bátorította. Hazaérkezése után a többiekkel közös csoportképét végre kiakasztotta, egy kissé megnyugodva: elődeitől nem marad el.

A gyermekáldást nemcsak fontolóra vette, hanem buzgón nekilátott. Úgy vélte, 575 plusz 208 pengőnyi, házasember lévén további 26 pengővel pótlékolt fizetésével megteheti. Hermina is örült, mert kezdte magányosnak érezni magát. Árpád negyvenéves, ő harminchárom, úgyhogy épp ideje –, ha le nem késett róla. Szülei vénülnek, s nem győzik sürgetni, tegyen valamit, szülessen végre unokájuk. Valamelyest férje is közlékenyebbé vált, Annuskával barátságosabb, a szomszédoknak hajlandó visszaköszönni, egyszóval a háború emberibbé tette. Az asszony csodálkozott, merthogy tiszttársai inkább megkeseredtek, de Árpád megmagyarázta:

– Tudja, szívem, annyi szenvedést, halált láttam…

– Túl sokat.

– Engedékenyebb lettem. Van a hivatás és van a megértés. Ne menjen egyik a másik rovására.

– Hála istennek! Erre várok, amióta méltóztatott elvenni.

Ujfalussy az asszony hangjában megérezte az iróniát, de nem vette zokon. Nemsoká visszavezénylik a frontra, minek ellenkezzen? Tudta, Hermina örülne, ha a kiscselédet egy hétre szabadságolná. Segíthetne a szőlőben, vőlegényével is eltölthetne pár napot… Tizenöt pengő jutalommal megfejelve fölajánlotta, ha akar, menjen.

Annuska zavartan gyűrögette a kötényét, végül kimondta:

– Alezredes úr, kérem, inkább szüretkor tessen elengedni. A pénzt nagyon szépen köszönöm. Elküldöm a szüleimnek.

– Ahogy akarja.

A lány pukedlizve távozott. Tudta, az úr másra nem kíváncsi.

Estefelé Herminával fölsétáltak a Rózsadombra, elnézegették a Dunát s az égen fölszikrázó csillagokat, hallgatták a város zsongását, és meghitt társalgásba kezdtek. Az alezredes közölte, ideje, hogy az asszony szüleit meglátogassák. Csak annyit tett hozzá, nemsoká visszavezénylik a frontra. Búcsú nélkül nem akar távozni. Feleségének a bejelentés annyira jólesett, hogy hozzásimult, és megpuszilta az arcát. Sosem csókolóztak – annál tartózkodóbbak –, de a könnyű érintés arra emlékeztetett. Az összetartozást a háború minden eddiginél erősebbre fonta.

Másnap reggel vonatra szálltak, és elutaztak Veszprémbe. A két öreg az állomáson várakozott, lányukat átölelték, az alezredes apósával kezet rázott, anyósának meghajlásszerűen biccentett, a hordár a bőröndöket betette a tágas Adler limuzinba, fölkászálódtak, és elzötyögtek. A Stummer-ház – szecessziós emeletes villa a Várkerületben kovácsoltvas kerítéssel és ápolt előkerttel – a házaspárt fölkészülten fogadta. A sofőr, a kapus, a szakácsnő, a kézilány meg a házvezetőnő, egy meghatározhatatlan korú kötényes asszony az érkezőket a bejárati lépcsőnél katonákként fölsorakozva köszöntötték, és bekísérték az előtérbe. Ujfalussy szórakozottan szétnézett, mintha a házban sosem járt volna, tiszti köpenyét, sapkáját a kapus kezébe nyomta, Hermina kabátját a kötényes asszony lesegítette, besétáltak a szalonba, és a dohányzóasztalhoz telepedtek.

– Árpád, kérem, óhajt egy konyakot? – kérdezte idősb Stummer.

– Köszönöm, de napközben sosem iszom. Mármint szeszt.

– Akkor egy teát?

– Az jólesne.

– Angol szokás naplemente után whiskyzni.

– Úgy van. Ebben a britekkel nagyon is egyetértek.

Az öreg intett, a Rosenthal teáskészletet a szobalánykülemű asszony máris hozta.

A társaságra zavart csönd telepedett.

Végül az öreg belevágott:

– Engedje meg, hogy kinevezéséhez személyesen is gratuláljak.

– Igazán kedves öntől.

Újabb sort hallgattak.

Hermina, hogy a feszült várakozást oldja, szülei egészségi állapotáról és az üzletről érdeklődött, apja röviden válaszolgatott, anyja bólogatott, de nem szólt semmit. Egy idő után az öreg nem bírta:

– A háború a forgalomnak eleinte jól jött. Főképp a németeknek szállítunk, de mostanában a fizetés késedelmes. Sürgetnek, követelőznek, de az ellenértéket sem birodalmi márkában, sem pengőben nem utalják.

Ujfalussy bosszúsan rákérdezett:

– A minisztérium mit szól hozzá?

– Sajnálkoznak. Azt mondják, semmit sem tehetnek.

Az alezredest az adásvétel csöppet sem érdekli, de a tisztességtelenség fölháborította. Nem gondolta, hogy egy nagykereskedő bajba kerülhet. Bizonyára rendelkezik tartalékkal, bár az sem korlátlan összegű. Immár nem először döbbent rá: a németek sem mindenhatók, miközben Magyarország egyre kiszolgáltatottabb. Rossz érzését nem óhajtotta a családdal megosztani, ezért másra terelte a szót:

– Mondja, apósomuram…Örülne, ha megjönne az unoka?

– Csak nem?

– Igyekszünk.

Az öreg hangjában csöpp keserűséggel válaszolt:

– Ideje lenne. De tudja, Árpád, nem a legjobbkor. Pár éve boldog lettem volna, de mi tagadás, félek. Rosszabbnál rosszabb híreket hallok. Frontot megjárt embereim egyre kevésbé hisznek a győzelemben. Hát maga?

– Ha nem is hinnék benne, harcolnék tovább. A bolsiknál rosszabbat elképzelni sem tudok. Láttam, mit művelnek a saját embereikkel. A hátrálókat meg a szökött hadifoglyokat agyonlövik. Fogalmuk sincs a rugalmas elszakadásról, vagy tudni sem akarnak róla.

– Kedves Árpád, ehhez nem értek. De jó hírem is van.

– Éspedig?

– Nem sokkal a háború kitörése előtt tőkém egy részét Svájcba menekítettem. Eddig nem igazán került szóba… De tapasztaltam egyetmást. Az első háború után megértem az aranykorona elértéktelenedését. Kezdhettem elölről.

– Apósomuram valami hasonlóra számít?

– Biztos vagyok benne.

Ujfalussy sóhajtott:

– Ne fessük az ördögöt a falra!

– A nácik meg a kommunisták egymásnak estek, de tudja, kedves Árpád… Ezek ugyanazok. Ismeri a mondást: a rút a rútnak örül, akkor is, ha marakodnak.

Erre nem volt mit mondani. Az alezredes a háborús témát kerülte volna, de belátta, 1943 nyarán az emberek másról sem beszélnek, mindegy, milyen meggondolásból. Felálltak, kisétáltak a hátsó kertbe, élvezték a vén hársfák illatát, s a társalgás oldottabb fordulatot vett. Stummerné a lányával a háztartásról és a személyzetről csevegett, Ujfalussy meg az öreg a katonaéletről s az alezredes elhalt szüleiről. A vő ritkán hozta szóba, ha igen, mélységes tisztelettel beszélt róluk. Úgy vélte, hivatását és pályafutását nekik köszönheti. A családi hagyomány számára mindennél többet jelent, szigorú neveltetésével együtt. Ezúttal kivételesen hajlandó volt fölidézni pár gyerekkori emlékét, közlékenyebben, mint máskor, végül a szobalány jelentette:

– Az ebéd tálalva. Fáradjanak be!

– Háborús időkben tán az utolsó – mutatott az öreg a dúsan megrakott asztalra.

– Ne mondjon ilyeneket! – kérte az asszony.

Nekiláttak, végül érkezett egy üveg pezsgő, a házigazda egy szemvillanással visszaküldte, helyette konyakot és testes vörösbort hozatott. Úgy vélte, nincs mit ünnepelni.

Ujfalussyék másnap délben hazautaztak. Addig a házból ki sem léptek. Az alezredes úgy tervezte, találkozik egy régi ludovikás tiszttársával, de meggondolta magát. Telefonon sem hívta föl.

AUGUSZTUS KÖZEPÉN Voronyezstől délre a Don-kanyar buján zöldell, a folyó apad, szürke hullámai a homokos szárazulatokat épp csak nyalogatják. Az ártéren gázlómadarak ácsorog-

nak, a nádasok fölött a lég hangos a cserregéstől, a víz langyos. Az alezredes katonái tikkadtan belefürödtek, s a tapicskolást fröcskölve, kiáltozva élvezték. Ujfalussy közönyösen nézelődött. Talpig felöltözve eszébe sem jutott a bakákhoz csatlakozni, de örült, hogy örülnek. Borús gondolatait elhessegetve lépkedett a parton. A rekkenő nyárban is tartott az orosz téltől – errefelé a mínusz 30-40 fokos hideg sem ritka – s az is zavarta, hogy a scsucsjei szovjet hídfőállást nem sikerült fölszámolni. A németek célja: a bakui olajvidék és a Kaukázus elfoglalása a Dontól csapatokat vont el. Az előretörés Sztálingrád irányába lehetővé tette, hogy az oroszok állásaikat megerősítsék, miközben a magyar 2. hadseregnek közel 230 kilométer hosszan húzódó arcvonalat kell tartania, elégtelen létszámmal és fölszereléssel. A szórványos összecsapások különösebb eredmény nélkül jelentős véráldozattal jártak – s ez is hozzájárult Ujfalussy kedvetlenségéhez. Képzett tisztként tudta, az óriási szovjet hátország döntő összecsapásra készül, gyáraik ontják a hadianyagot, újjászervezett hadosztályaik elszántan gyülekeznek, nem szólva a honvédő háború mozgósító erejéről. A bolsevizmus hatékonyságát tiszttársaival ellentétben csöppet sem becsülte le. Külsőségeiben a nácikénál szegényesebb, szervezettsége is gyöngébb, de az ázsiai tömegek súlya és az oroszok izzó hazaszeretete az erőviszonyokat nem csak kiegyensúlyozza, netán a javukra dönti el. A németek lekötöttsége nyugaton s az angolszászok kitartó ellenállása a győzelmet a távoli jövőbe tolja, mi több meg is hiúsíthatja. Ilyesmiken töprengett, míg a parton lépkedett föl-alá, és hallgatta a vidáman hancúrozó katonákat, közben eszébe jutott, Herminának még nem sikerült teherbe esnie. Kezdett aggódni, hogy a gyermekáldásról lekéstek, és magukra maradnak. Ehhez képest előmenetele másodlagosnak tűnt – amit még egy évvel ezelőtt sem hitt volna.

A halál fuvallata megcsapta a rekkenő nyárban is. Katonái egyelőre nem vettek tudomást róla, mert az életnek kevés kell ahhoz, hogy felülkerekedjen. Elég, ha a fegyverek elhallgatnak, az ég azúrkéken ragyog, a fövenyt hűs szellő kavarja, a bólogató nádas épp csak rezdül. Ám a part mentén guggoló ágyúk, a földbe ásott fedezékek, a szögesdrót akadályok, a lőszeresládák, a tábori konyha kesernyés füstje és a harsány parancsok nagyon is a háborúra emlékeztetnek. A folyón túli területek még halkan morajlanak, csakhogy nemsoká tűzfüggöny, robbanások, géppuskasorozatok hangorkánjává erősödnek.

Az alezredes kedvetlenül elsétált. Fölmerült benne, hogy a tiszti kantinban kipróbálja az oroszok kedvenc italát, az erjesztett, enyhe alkoholtartalmú kvaszt – egy ruszin szakács készíti –, végül meggondolta magát. Fölment egy alacsony dombra, hogy szétnézzen. A Donon túli pusztaságon csak aprócska ligetek, magányos fák, csenevész bokrok ácsorogtak. A láthatárig nyúló üresség ijesztőnek tűnt. Ujfalussynak nem esett nehezére elképzelni: ha megjön a tél, a behavazott síkot szovjet katonák százezrei, harckocsik, nehézágyúk, aknavetők tízezrei özönlik el. Ehhez képest a magyar arcvonal cérnavékony. Az alakulatok elszórtan állomásoznak, mint a foltok egy ócska terítőn.

Pár hét után a nyár múladozott, föltámadt a hideg szél, és hosszan elnyúló porfelhőket kavart. A táj sivárnak és fenyegetőnek tűnt. A doni kozákok szállásterülete kihaltan nyújtózott a láthatárig. A távolban olykor eldübörgött egy ménes, ostor pattant, harsány kiáltás hallatszott, másküllönben a csöndet csak egy suhogó esőpászma s a közelgő vihar zúgása verte föl. A bakák jókedve úgy elszállt, mint a kihamvadt tábortűz füstje. Tették a dolgukat, de erősödő nyugtalansággal, egyre kedvetlenebbül. Szabadságolásra számítottak, csakhogy senkit sem engedtek el.

Augusztus 7-én megdöbbentő eseményre került sor. A frontra látogató Jány Gusztáv vezérezredes az őt felkereső Illésházy Gábor vezérőrnagyot a helyszínen leváltotta, mert tiltakozni próbált a halálosan kimerült 12. könnyű hadosztály bevetése ellen. A katonáknak négy-ötszáz kilométer gyalogmenet után az urivi hídfőt kellett támadniuk, alig pár hetes kiképzés után, hiányos fegyverzettel. Jány a német követelésre hivatkozott, tekintet nélkül a csapatok állapotára. Az offenzíva totális kudarcba fúlt, a hadosztály súlyos veszteséget szenvedett.

Szeptemberben a tiszti gyűlésen a téli felkészülés kérdéseit vitatták, majd fölkérték az ezredparancsnokot, a meleg holmik küldését sürgesse meg. Vitéz Solymossy Ulászló vezérőrnagy, a 12. könnyű hadosztály parancsnoka szabadkoz-

va közölte: a Honvédelmi Minisztérium mindent megtesz, közben honleányok ezrei kötögetik a gyapjúsálakat, fülvédőket, kesztyűket, varrják a meleg alsót és vattabélést a köpenyekhez. A gyűlés végül nem túl bizakodóan feloszlott, a tisztek alakulataikhoz ballagtak, s a legénységet az elhangzottakról szűkszavúan tájékoztatták.

Novemberben egyik napról a másikra beállt a tél. Egy hajnalon a katonák arra ébredtek, a hó kövér pelyhekben hull, befödi a lőállásokat, a nyirkos fával a gulyáságyúkat alig lehet begyújtani. Páran hógolyózni kezdtek, de a többség borongósan bámulta az ólomszürke égboltot, és halkan káromkodva készült a sorakozóra.

Nem lett belőle semmi. A túlparton feldörögtek a nehézágyúk, a katonák rohanva igyekeztek fedezékbe. A reggeli elmaradt, a bakák félvakon meredtek a virradatba, fagyott ujjaikkal a géppuskákat igazgatták, és várták a parancsot. Az oroszok távolról lőttek, még nem volt kire-mire tüzelni. Ujfalussy távcsövével hiába fürkészte a pusztát, üresen nyújtózott a láthatárig. Később meglátta a közeledő páncélosokat és a hangyákként nyüzsgő tömeget, túl messze ahhoz, hogy a lövöldözést viszonozzák.

– Elterelő hadművelet – morogta. – A hídfőállásból akarnak kitörni.

Zászlóalját utasította, induljanak a Scsucsje melletti alakulatok megerősítésére. Tervét Solymossy vezérőrnagy távbeszélőn jóváhagyta, ezek után hosszan elnyúló libasorban megindultak, Ujfalussy az élen, a századok utána. A térdig érő hóban botladozva lépkedtek, míg meghallották a fegyverdörgést. Az alezredes igaza hamar bebizonyosodott. Az oroszok aknavetőkkel, páncéltörő ágyúkkal és pattogó sorozatokkal próbálták a hídfőt kiszélesíteni, csakhogy néhányan túlságosan előretörtek. Ujfalussyék egy félszázadot bekerítettek, és pergőtűzzel ritkították, míg tucatnyi orosz elhajított géppisztollyal, föltartott kézzel megadta magát. Egy főtörzsőrmester a szakaszával előbbre lépett, és összehúzott szemmel fürkészte a foglyokat, mint héja a mezei pockot. Egyikük, egy 16-17 év körüli suhanc sírva letérdelt. A főtörzsőrmester oldalfegyverével elsőként lőtte agyon, a többieket sorra ledurrantották, közben az ágyúdörgés elhalt, a frontra süket csönd telepedett.

Ujfalussy a felindulástól remegve a tiszthelyettesre üvöltött:

– A hadifoglyokat kímélni kell! Legalább a kölyköt hagyta volna békén!

A főtörzsőrmester halványan mosolygott.

– Alezredes úr, alássan jelentem, minden fegyveres ellenállót a helyszínen ki kell végezni.

– Föltartott kézzel megadták magukat!

– Na és hová vinnénk őket? A táborban nincs elkülönített szállás. Holnap hajnalig megfagytak volna.

Szakaszparancsnoka, egy főhadnagy közbeszólt:

– Alezredes úr, véleményem szerint a főtörzs helyesen járt el.

– Nem féli a gyehennát?

Amaz gúnyosan elvigyorodott:

– A mennyben az időjárás jobb, a pokolban a társaság érdekesebb.

– Egy óra múlva kihallgatáson várom.

– Ahogy óhajtja.

Azonban Solymossy vezérőrnagy a történtekről tudomást szerezve az eljárásnak rövid úton véget vetett. Közölte, bár a módszert elítéli, a kivégzést nem kifogásolhatja. A parancs világos: a támadókat meg kell semmisíteni.

Az oroszok párszor még próbálkoztak a kitöréssel, egyelőre sikertelenül. Fehér köpenyük jó álca lett volna, de kucsmájukon a zománcozott vörös csillag s a koromfekete dobtáras PPS géppisztoly jelenlétüket elárulta a hóban hasalva is. Ujfalussy tudta: ez csupán a frontális támadás előszele. Emberei egyre nyomorultabbul érezték magukat, beleértve őt magát, bár igyekezett titkolni.

Nem ment.

A front felé tartva rettenetes körülményeikért az ukránokat még sajnálták, ám azóta megtapasztalták a szovjet Vörös Hadsereg bivalyerejét, korábbi gyatra felszerelésük és vezénylésük ellenére. Az oroszok morálja és fegyverzete óriásit változott. A megszállt területek vigasztalan nyomora: a düledező viskók, az árnyékszékek hiánya, a patakokban csordogáló szennyvíz, a lakosságot pusztító vérhas, a tífusz, a kolera s a tetvektől folyvást vakaródzó emberek a harcok kimenetelét csöppet sem befolyásolták. A tél a szovjeteknek kedvezett.

A csatározás karácsonykor is folytatódott. Az oroszok később ünneplik, egyébként sem tartják, ráadásul kijutottak a Don-partra, s immár közelről lőtték a gyatra fedezékeikben vacogó, lőszer-

hiánnyal küszködő embereket. Január 15-én a fronton szétfutott a hír: előző nap ifj. Gömbös Gyula huszárfőhadnagy, a korábbi miniszterelnök fia életét vesztette. Egy a sok ezer áldozat közt, csakhogy bebizonyította: a háború senkit sem kímél. Tisztek és bakák egyaránt érezték, közeleg az összeomlás, immár nincs miért harcolniuk. Jány vezérezredes kérte a német Cramer hadtest bevetését – a frontszakasz egyetlen tartalékát –, de az ellenlökés totális kudarcba fúlt. 1943. január 18-án a maradék magyar csapatok állásaikat elhagyva rendezetlen visszavonulásba kezdtek. A csikorgó fagy, a messzehordó ágyúk tüze, a sebesen előretörő páncélosok meg az élelmiszerhiány az összekeveredő hadosztályokat tízezrével pusztította, a végsőkig elcsigázott hadifoglyokról nem is beszélve.

Ujfalussyt és a 2. hadsereg életben maradt katonáit – valamivel több mint 100 ezer főt és 28 ezer sebesültet – vasúton hazaszállították Magyarországra. Maga is csodának tartotta, hogy a hóban vánszorgást, a szerelvények bombázását és a partizántámadásokat sikerült túlélni. Rongyos-tetves köpenyben, húsz kilót fogyva jutott el Budapestre. Háromhetes karantén után bocsátották haza, Herminával szótlan átölelték egymást, az alezredes másfél év után a kádban forró fürdőt vett, magára kapta a házikabátját, és merengve kibámult az ablakon. Felesége alig merte megszólítani. Végül remegő hangon közölte:

– Istennek hála megjött. Maga egy igazi hős.

– Van egy mondás: akik félnek, a bátraknál sokkal rosszabbul járnak. Nem vagyok hős.

– Nekem az.

– Apám ezredesként a Székely Hadosztályban is harcolt. Az első háborút az ottaniak Nagy Verekedésnek nevezték. A mostani még nagyobb. Attól tartok, ezt is elvesztettük.

– Így látja?

– A történtek után nem igazán bizakodom. Egy tucat jó bajtársam odaveszett.

– Borzasztó… Sok tízezerrel együtt.

– Az ő haláluk személyes. A többi hadijelentés.

AZ EGYETLEN JÓ HÍR: Ujfalussyt arany vitézségi éremmel tüntették ki, és ezredessé nevezték ki, egyúttal tájékoztatták, hogy heteken belül visszavezénylik a frontra. Feleségével addig is beutalót kaptak a balatonföldvári Horthy Miklós honvédtiszti üdülőbe. A neoreneszánsz stílusú épület a napfényes terasszal, a tükrös, kristálycsilláros ebédlővel és társalgóval, a választékos konyhával, a szolgálatkész személyzettel és a dúsan zöldellő, virágokkal beültetett parkkal a Don-kanyar után meseországnak tűnt. Párszor lesétáltak a strandra, az ezredes hosszakat úszott, Hermina inkább megmártózott, s a túlparti hegyekben gyönyörködött. Idejük java részét a kertben töltötték.

A tiszti családokkal ritkán került sor csevegésre. A háború beszüremkedett a falak közé, s javarészt arról volt szó, de Ujfalussy nem akart bekapcsolódni. A beszélgetés részéről rövid megjegyzésekre szorítkozott. Mikor a többiek a tábori postára panaszkodtak, csak annyit mondott:

– Muszka földön ritkán jár.

Más alkalommal szűkszavúan közölte:

– A Donnál nem a kitartással volt baj, hanem a létszámmal és a fölszereléssel.

Mint minden társaságban, itt is akadtak okoskodók. Egy nyugállományú vezérőrnagy hosszan fejtegette, mi hibázott a német stratégiában, és mit kellene az oroszok ellen tenni, de az aktív tisztek mogorván hallgattak. Végül Ujfalussy kedvetlenül kibökte:

– Vezérőrnagy úr elképzelni sem tudja a szovjet tömegharcot, véráldozatra való tekintet nélkül. Nem érzékelte az orosz páncélosok tűzerejét és lendületét. Nem töltött nyolc-tíz órát térdig érő hóban a lövészárokba süllyedve.

– Láttam a híradóban.

– Más látni, megint más megélni.

– Az első háborúban tapasztaltam egyetmást… Mégis, mi volt a legborzasztóbb élménye?

– A menekülés mínusz 30 fokban Sztarij Oszkolból. De ha megbocsát… Nem óhajtom fölemlegetni.

Felállt, biccentett, és feleségével a karján távoztak.

Otthon a kiscseléd szótlanságát, olykor könnyező szemét Ujfalussy is észrevette. Felesége összepréselt száját ugyanúgy, de egyiküket sem akarta kérdezgetni. Megvan a maga gondja, minek vegye a vállára Annuska baját? Tán egy szerelmi ügy, amihez semmi köze.

Pár nappal később Észak-Erdélybe vezényelték. 1944 nyarán az oroszok egyre gyorsuló ütemben közeledtek a határhoz, csaknem az ojtozi szorosig, de közvetlen harcérintkezésre még nem került sor. Az ezredes bajlódott a képzetlen szegényparaszt, kubikos, zsellér kiskatonákkal és idősödő tisztjeivel, de a morál – lévén magyar területvédelemről van szó – óriásit javult. Annak is örült, hogy a hírek szerint a magyar hadiipart csúcsra járatják. A németek a termelést mind erőszakosabban igyekeztek a sajátjukba integrálni, de egyelőre zavartalan folytatódott. Korszerűsítették a Turán harckocsikat, beindult a Zrínyi rohamlöveg, a Toldi könnyű harckocsi és a Nimród önjáró légvédelmi löveg gyártása meg a korszerű Botond B csapatszállító szalagrendszerű összeszerelése. Megjelent a behajtható válltámaszú Király géppisztoly, közben akadozva, de megkezdődött a közös német–magyar repülőgépgyártás.

Így aztán az ezredest áthelyezték a Hadianyaggyártás Országos Felügyelőségére. Sokat számított fronttapasztalata, német nyelvtudása és kérlelhetetlensége, merthogy fontos területet bíztak rá. Hozzátartoztak a csapatok hadiüzemi előadói és a termelésirányítók. Napi tíz-tizenkét órát dolgozott, szükség is volt rá, mert a fegyvergyárakat egyre több bombatámadás érte. Hol Csepelre, hol Győrbe és máshová utazott, oda, ahová az alkatrész-előállítást telepítették. Haza szinte csak aludni járt.

Annuska némasága és kitörő sírógörcsei megdöbbentették. Felesége a bajról egy szót sem volt hajlandó beszélni, őt meg lekötötte a robot. Úgy tett, mintha észre sem venné, végül visszavezényelték egy harcoló csapattesthez. Részt vett Székesfehérvár visszafoglalásában, majd a dunántúli harcokban, közben sikerült apósáékat Veszprémben fölkeresni. A villát az ágyútűz csodamód megkímélte, de a házvezetőnő meg az öregek már csomagoltak. Épp időben toppant be. Apósa szabadkozott:

– Árpád, kérem, mindenképp értesítettük volna. Herminának már táviratoztunk. Ő pedig megígérte, a Honvédelmi Minisztériumban és a Honvéd Főparancsnokságon tájékozódik, de azok sem tudták, ezredes úr hol jár.

– Hol itt, hol ott. Hová szándékoznak távozni?

– Ausztriába, onnan, ha lehetséges, Svájcba. Nem várjuk meg a szovjeteket.

– Jól teszik. Lenne egy kérésem. Kerüljenek Budapest felé, és vigyék magukkal Herminát. Félek, nem tudok gondoskodni róla.

– Épp javasolni akartuk. De mi legyen, ha nem hajlandó rá?

– Közöljék vele: kifejezett óhajom, hogy apósomuramékkal meneküljön. Úgy tudom, alakulatommal együtt kitelepítenek Németországba. Ha megérem, a háború végét ott fogom kivárni. Bárhová megyünk, kutyavilág lesz… De hátha az oroszok nem jutnak odáig. Inkább választom az angolszász hadifogságot, mint a szovjetekét.

– Na és azután?

– Egy idő után jó eséllyel elbocsátanak. Csapattiszt vagyok, a nyilasokkal nem közösködtem. Aztán megkeresem a családot, vagy önök találnak rám. Csak egyet sajnálok, de azt keservesen.

– Éspedig?

– Hogy el kell hagynom a hazámat. Bolsevik uralom alatt nem élhetek. Még valami. A lakásból, ha a kocsiban elfér, vigyék magukkal az apám olajportréját.

– Kedves Árpád, gondoltam, hogy így akarja. Meglesz.

– Akkor hát jó utat, viszontlátásra. Isten velük.

Apósával kezet rázott, anyósa arcát életében először jobbról-balról megpuszilta, és kihúzott egyenes derékkal távozott.

MÁSNAP a Margit körúti lakásra feszült csend telepedett. Hermina nagy nehezen rászánta magát, hogy szüleivel távozik. Annuskát száz pengővel, egyik bundájával és pár jó állapotú ruhájával akarta elbocsátani, de a lány sírva nemet intett. Az asszony nem értette, végül csupán annyit kért, segítsen apósa olajportréját s a férje tiszttársaival közös csoportképét becsomagolni. A lány szótlan ácsorgott, végül nagy nehezen kibökte:

– Naccsaszonyom, bocsásson meg, de nem nyúlok hozzá.

– Szabad tudnom, miért?

– Tuggya, hogy bátyám és vőlegényem odavesztek a Don-kanyarnál. A nacsasszony férje és a hozzá hasonlók miatt. Tessen elengedni.

– Értem.

Annuska Herminának pukedlizett, pár holmiját, szülei fotográfiáját ócska papundeklibőröndjébe rakosgatta, és könnyes szemmel távozott. Ügyelt rá, hogy az ajtót maga mögött halkan csukja be.

Az ezredes végül Ausztriában esett amerikai hadifogságba. Úgy volt, a nácik a Drezda környékére telepített magyar katonákból szerveznek egy hadosztályt, csakhogy a szőnyegbombázás és a szovjet előretörés megakadályozta. Ujfalussynak a Vöröskereszt segítségével sikerült a családját megtalálnia, de nem tartott velük. Kerek perec közölte: nem hajlandó apósáék nyakán élősködni. Alkalmi munkákat vállalt, 1948-ban kivándorolt Kanadába, egy ízben találkozott régi parancsnokával, Oszlányi Kornél vezérőrnaggyal, végül Calgaryben egy olajtársaságnál a biztonsági személyzet tagjaként helyezkedett el. 1949-ben megszületett a fiuk, Csaba, közben Ujfalussy belépett a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségébe. Gyűléseire eljárt, de ahogy a kölyök cseperedni kezdett, abbahagyta. Csaba katonai főiskolán diplomázott, majd csatlakozott a Kanadai Királyi Lovas Rendőrséghez. Ujfalussy soká tervezgette, amint a szovjetek kivonulnak Magyarországról, feleségével hazalátogatnak, de nem került rá sor. Csaba fia pályafutását megkönnyítendő nevét Chuck Upgradyre angolosította. Ahogy a régóta betegeskedő ezredes megtudta, egy szívroham percek alatt elvitte.

Szalay Lajos: Apokalipszis, 1942

Sümegi György

Haditudósító képzőművészek a Donnál

A második világháborúba haditudósító katonaként besorozott képzőművészek egy csoportjának az oda- és visszaútjáról, az átélt élményeiről, a hadszíntéri cselekményekről s az érintett városokról, összességében a háború borzalmairól számol be Polóny Elemér (1911–1991) kézírásos *Napló*ja (1942. VI. 10. – IX. 11.). Megörökítette a vele egyidejűleg frontszolgálatos társait: Ballagó Imre (1915–1997), Benyovszky István (1898–1969), Markos Lajos (1917–1993), Szalay Lajos (1909–1995), Pándy Lajos (1895–1957) festőművészeket és Megyeri Barna (1920–1966) szobrászművészt. A keleti fronton gyűjtött tapasztalataik, olykor a halál torkában átélt közvetlen élményeik, az éjszakai bombázások döbbenete megjelenik a műveikben, korabeli interjúikban és visszaemlékezéseikben. Erről Megyeri Barna így vallott: „1942-ben mint a haditudósító osztály tagja, bejártam Oroszországot, és élményekkel gyarapodva tértem haza. Sajátos felfogású, sokak szerint érthetetlen, szuggesztív formaképzésem az ott szerzett mély benyomásaim eredménye." Műveik egy részét kiállították a *Haditudósító kiállítás*on (Pesti Vigadó, 1943. május 2–23., majd Győrben és Nagyváradon), több egyéni s kollektív bemutatón és publikációkban is láthatók voltak. Ballagó Imre könyvben is publikálta a keleti fronton készült rajzlejegyzéseit: *Magyar honvéd Európa védelmében. Rajzok a keleti arcvonalról*. (Bp., 1943). Szalay Lajosnak a magyar (és argentin) rajzművészetben is meghatározó jelentőségű munkásságában központi téma a háború, az egymásnak feszülés, az erőszak megjelenítése, a háború angyalának szolgálata, ahogy Tornai József verse (*Szalay Lajos*) rögzíti: „háborút rajzolt nekünk szelíden".

A miskolci kiállítás anyaga a hét alkotó második világháborús munkáiból jellemző darabokat mutat be 1943–44 óta először, a doni áttörés 80. évfordulóján. Ballagó Imre, Benyovszky István, Markos Lajos, Megyeri Barna, Pándy Lajos, Polóny Elemér, Szalay Lajos múzeumokban és magángyűjteményekben őrzött rajzai, festményei és Megyeri Barna szobra – mintegy 80 műalkotás – képezik a tárlat törzsanyagát a keleti fronton készült amatőr felvételekkel és fontos dokumentumokkal együtt. Összefoglalja Sümegi György *Tehát ez a háború? Hét haditudósító képzőművész a Donnál (1942. június 9. – szeptember 11.)* című, az MMA Kiadónál 2022-ben megjelent kötete. A tárlat anyagát egészítik ki az ugyancsak haditudósító András Tibor (1921–2000) festőművésznek és a németországi hadifogolyélet legjellemzőbb momentumait rögzítő miskolci Papp László (1922–2020) festőművésznek e tárgykörbe illeszkedő munkái. (Haditudósítók 1942–43 – 7 képzőművész a Donnál + 2, Miskolci Galéria, 2023. április 13. – június 4.)

Ballagó Imre (1915–1997) – festőművész, 1940-ben diplomázott a Képzőművészeti Főiskolán, ahol először Glatz Oszkár, majd Szőnyi István és Varga Nándor Lajos tanítványa volt. Főiskolásként Székely Bertalan-díjat és több ízben állami ösztöndíjat kapott. 1941-től megbízott tanársegéd a Festészeti és szobrászati anyagtan című tárgyból, s közben kiállításokon szerepel. Póttartalékos katonai kiképzést kapott Gödöllőn, a 3. Honvéd Kiegészítő Parancsnokságon (1941. IX. 26. – XI. 24.), majd az „1. honvéd haditudósító osztály, Budatétény" kötelékében szolgált (1942. V. 11. – 1944. VIII. 31.). Ambrus József különtudósító újságíró jegyezte föl Ballagó és Benyovszky István festőművészek különös utazását a fronton. Az egyik Don menti faluban elromlott az autójuk, és egy zászlóaljparancsnok „kétlovas orosz kocsit, úgynevezett panye-fogatot bocsátott rendelkezésükre". Ők a zászlóaljról rajzolt képeket hálából nekik adták, és „ezzel a panye-fogattal kóboroltak a Don mentén", ahol nemegyszer az

orosz sereg „elszórt részei veszélyeztették őket”. Egyik alkalommal a fronton Markos Lajos képzőművész gépkocsivezetővel együtt indították útra Ballagót „rajzok készítésére”. Együtt dolgozva összebarátkoztak, s egyénenként ők készítettek a legnagyobb mennyiségű rajzfölvételt a fronton. „Markos Lajos és Ballagó Imre rajzai vetítik elénk a háború perceinek izgalmas eseményeit.”

1943. március 5-től 1944. január 7-ig a Nemzetőrben, általában az első oldalon, keretben, *Magyar művészek a keleti arcvonalon* cím alatt jelentek meg Ballagó frontrajzai. Ezekből huszonötöt önálló kötetben is kiadtak: *Magyar honvéd Európa védelmében. Rajzok a keleti arcvonalról. Ballagó Imre rajzai* (Bp., 1943). A keleti frontról, a 2. magyar hadsereg tevékenységéről ez az egyetlen, önálló kötetbe foglalt rajzbeszámoló. Ballagó harc közben, támadásban, rohamra készülve, a földi és a légvédelem állásaiban, közelharcban, rohamcsónakban, utcai harcban, golyózáporban jeleníti meg a magyar honvédet. Erőfeszítést és elszántságot tükröznek a rajzok. „Nem szépít, nem csinosít semmit”, valós helyzeteket, átélt szituációkat, egyszeri alkalmakat, történeteket rögzít. A megjelenített fegyverek, védvonalrészletek, repülők, a katonai felszerelések reálisan, dokumentumhűséggel vannak megrajzolva, ám a katonák, az emberi alakok stilizáltak, általánosított vonásokkal jellemzettek. Ballagó Imre a második világháború után Székesfehérváron rajztanár, szakfelügyelő és képzőművészeti szakkört vezet. Több fontos egyéni bemutatkozása (pl. István Király Múzeum, 1964, 1975, 1986) mellett hazai és nemzetközi kiállításokon is szerepelt.

Benyovszky Istvánnak (1898–1969) a Képzőművészeti Főiskolán megkezdett (1916) tanulmányait az első világháborús szolgálata megszakította, majd azután Révész Imre irányításával a Kecskeméti Művésztelepen folytatta. Tíz évig volt Kecskeméten (1921–1930), ezidőtt gyakorlott és ismert festővé vált. „Jeles állatfestő és a kecskeméti népélet biztos kezű ábrázolója.” Benyovszky az Önéletrajzában megerősíti ezt: „A művészeten kívül a lovak érdekeltek leginkább, és szerelmese vagyok az Alföldnek.” Művei tematikáját elsősorban az alföldi népéletből, a mesék és mondák világából és a hazai históriából merítette. Itthoni kiállításai mellett külföldi útjain (Egyesült Államok, Franciaország, Svájc, Bécs) is bemutatkozott, és képzőművészeti alkotómunkája jövedelméből tartotta el magát.

A 2. magyar hadsereg különtudósító képzőművészeként fontos érvekkel fogalmazta meg mindkét háború átélőjeként a köztük lévő különbségeket (jobb álcázás a másodikban, a tudósítónak az első vonalban kell lennie, páncélosok és repülők nagyszámú jelenléte és abszolút nóvum: az éjszakai légitámadások). Ám egyetlen konstans tényezőt emel ki: „az ember, a harcos mint művészi élmény nem változott belső lényegében”, vagyis a frontra küldött katona habitusa, alkalmazkodóképessége, a harcok során megélt élményanyaga és mindezeknek a lélekben, a jellemekben, az arcokon való tükröződése az állandóan jelen lévő, elsődlegesen fontos, amelynek a megfogalmazására törekedett festőként és rajzolóként Benyovszky. A korabeli sajtó azt regisztrálja jogosan, hogy „elsősorban a hű ábrázolásra törekszik”. Egy másik ismertetés szerint: „Képei most új témát ölelnek fel, a háborút.” Siklóssy László fölsorolja a megjelenített témáit, s megállapítja: „Benyovszky mindenkor lovas magyarokat festett, s így szerzett gyakorlottságát hasznosította most a fronton.” A Szépművészet cikkírója szerint a „*Hírvivők az égő Sztari Oskolban* című alkotása megrázó erővel érzékelteti a tűzbe borult város riasztó hangulatát”.

A festményeit nagyrészt itthon, már műtermi körülmények között, a harctéren följegyzett vázlatok, kompozíciótervek alapján véglegesítette. A fronton maga készítette fényképeket is fölhasznált a festményei megalkotásához.

A második világháborúban pesti műtermét bombatalálat érte, vidékre költözött, majd a Mezőgazdasági Múzeum rajzolója lett. Személyi adatlapjának (1951. jún. 15.) minősítése: „harmadik kategóriába tartozik. Megbízhatatlan.”

Markos Lajos (1917–1993) Marosvásárhelyen született, „ahol előbb Gulyás Károlynál, majd Ciupe Aurél iskolájában tanult”. Főiskolásként a szülővárosában rendezett első kiállításakor az Ellenzék tudósítója így mutatta be: „Kiforrott művészként jelentkezik, főleg az arcképben erős, s kiállított portréi a tökéletesen hű karakterábrázolások.” A művészettörténész Biró József

szerint: „Elsősorban arcképfestő. Műveiben igen erős jellemezni tudás mutatkozik s korán kifejlett nagy formakultúra. Színskálája gazdag, finom és hatásos.” A budapesti Képzőművészeti Főiskolán Rudnay Gyula irányítása mellett kapott diplomát 1940-ben.

A 2. magyar hadseregben gépkocsivezetőként és haditudósító képzőművészként egyaránt szolgált. *Magyar művészek a keleti arcvonalon* című, a Nemzetőr háborúsrajz-rovatában, a Képes Tábori Ujságban megjelent illusztrációit (Csikós Jenő, Somogyvári Gyula és Komáromi János műveihez) egybevéve a legnagyobb háborús műmennyiséget ő alkotta meg. Ebben a kollekcióban legszámosabb a rajz, amelyet a harctéri képzőművészet elsődleges médiumának tételezhetünk. Gyors helyszíni vázlatok, fölskiccelt jelenetek akár végleges műformába is kerülhettek az aznapi pihenőidőben. Munkái önmagukban azt sugallják, hogy nagyon gyakorlott, gyors kézzel, akár rövid idő alatt képes volt megrajzolni a kiválasztott, a front történéseiből kiemelt kompozíciót. Rajzain nem stilizál, nem használ elvonatkoztató, általánosító, egybefogó vonalakat. Nála minden motívum a maga konkrét és tárgyszerű valóságában mutatkozik meg. Még abban, az egyedül nála meglévő téli képek csoportjában is, amelynek darabjai a doni áttörés utáni kényszerű visszavonulásban, a hó, a hideg, a fölszereléshiányos bizonytalanság többsíkú kiszolgáltatottságának a szorításában keletkezhettek.

Az 1943. évi 1000 pengős Zrínyi-jutalmat „az eszmeileg katona tárgyú” festményéért, a *Gépkocsioszlop utóvéd harca a Don mentén* című képéért kapta, emiatt a háború után a „jobboldali festőművészek” között tartották nyilván.

1944-ben Olaszországba távozott, majd 1952-ben az Egyesült Államokban telepedett le, ahol elsősorban sikeres portréfestői praxist folytatott. 1961 és 1963 között első elnöke volt az Amerikai Magyar Művész Szövetségnek.

Megyeri Barna (1920–1966) – szobrászművész, a Képzőművészeti Főiskolán Kisfaludi Strobl Zsigmond irányítása mellett tanult (1937–1942), ám 1942-ben „kommunista összeesküvésben” való részvétele miatt kizárták. Szinte a főiskola padjaiból, az agyagosláda mellől került a haditudósító képzőművészek csoportjának legfiatalabbjaként, benjáminjaként a frontra. Az oroszországi, a keleti fronton átélt élményei meghatározóan járultak hozzá a háború után keletkezett művei „szuggesztív formaképzéséhez”. A *Művészet a háborúban* (Nemzeti Szalon, 1943) kiállításon mutatták be először a legfontosabb háborús plasztikáját, a *Gránátdobót*, amely a „kézigránátvetés indítását ábrázolja”, s az „erőteljesen megmintázott szoborművet” a tárlat „egyik legjobb darabjának” minősítette a 8 Órai Ujság szerzője.

A Haditudósító kiállításon (Pesti Vigadó, 1943. május) is ez a jellegzetes, az egész test koncentrált megfeszítését követelő mozdulatot szuggesztíven megjelenítő alumíniumöntvény szobra szerepelt. Megyeri a nyilatkozatában jelzi azt is, hogy „hasonló alkotású műveit” vásárolta meg a Fővárosi Képtár. Ezek valószínűleg kis méretű terrakotta plasztikák lehettek (ma nem találhatók a gyűjteményben).

Megyeri 1942 szeptemberében hazajött a frontról a haditudósító képzőművészekkel együtt, ám föltehetően 1944-ben újra behívták, és fogságba esett. A debreceni hadifogoly-gondozó kirendeltség igazolása szerint 1947. április 3-án érkezett Debrecenbe, és onnét három nap múlva a budapesti lakására (Bajcsy-Zsilinszky út 55.) távozott. Létezik még egy műcsoport, amely Megyeri oroszországi második háborús frontszolgálatához köthető: „Az Oroszországban írt »háborús« naplójában figuratív rajzok, portrévázlatok” vannak, ám ezek a művei nem ismeretesek, nem publikáltak.

Egyéni és csoportos kiállításokon mutatta be a műveit, több szobrát köztéren állították föl. Munkásságával a természetelvű plasztika és az avantgárd törekvések közti átmenetet képviseli.

Pándy Lajos (1895–1957) Ferenczy Károly növendéke volt a Képzőművészeti Főiskolán egészen 1915. januári bevonulásáig. 1918 októberéig tartó katonai szolgálata után, mivel Ferenczy Károly meghalt (1917), Réti Istvánnál folytatta a tanulmányait, majd a Réti-osztállyal részt vett a szentendrei művésztelep megalakításában (1926). „A leghűségesebb naturalistája a társaságnak” Szentendrén. Készített falképeket, ám főleg az alapos kosztüm- és tárgytanulmányok-

kal alátámasztott, előtanulmányok sorozatán át kialakított történelmi témákat kedvelte. 1940-ben együtt katonáskodott Kunszentmiklóson Berki Viola édesapjával, akit megfestett, s aki sokra becsülte Pándy tehetségét, „főleg a portretistát tartotta nagyra. […] A portréi hallatlanul karakteresek voltak, idealizálni nem volt hajlandó". Még azt is hozzáteszi Berki Viola, hogy Pándy „nagyon vigyázott a történelmi jelenetek korhűségére".

A korabeli sajtóban elsősorban a kecskeméti újságok foglalkoznak vele azért, mert a Kormányzóról festendő falképük elhúzódó elkészítését Pándy elvállalta. Előtte a Kaszinó nagytermében a harctéri munkáiból kiállítást rendeztek (1942. november 29. – december 3.). Ez a tárlat lehetett a legelső alkalom, amikor a hét haditudósító képzőművész egyikének harctéri alkotásait mutatták be. A Kecskeméti Lapok kiemeli, hogy Pándy a kecskeméti könnyű hadosztály tisztjeként „a kecskeméti honvédek hősiességét, harci vállalkozásait örökítette meg". A Kecskeméti Közlöny munkatársa a bemutatott 35 rajzról részletesen beszámolt, külön kiemeli Pándy „tanulmányfejeit a sok különböző néptörzsről, emberfajról, amelyek a szovjet igája alatt nyögnek, és amelyeknek jó része a mongol fajtához tartozik. A kalmük, üzbég, kirgiz és más mongol fajták erőteljes vonalakkal vonulnak fel komoly vázlatain". A „kiállításon szereplő 35 rajzot egy kecskeméti mecénás megvásárolta, és a múzeumnak ajándékozta". A Kecskeméti Katona József Múzeum képzőművészeti gyűjteményében, a Kecskeméti Képtár állagában tizenhét háborús, a keleti fronton készült Pándy-rajz található. Pándy Lajos rajzkollekciója az első képzőművészeti együttes, amely a keleti front harctéri eseményeiről hiteles vizuális dokumentációként került egy hazai múzeumba.

1945 után elhagyta a szentendrei művésztelepet, néprajzi tanulmányokat folytatott – népművészeti gyűjteménye is volt –, történelmi tárgyú eseményeket rajzolt, könyveket illusztrált. „Demokráciaellenes kijelentések miatt" 1950. december 14-én letartóztatták (1951. augusztus 16-án szabadult).

Polóny Elemér (1911–1991) festőművész fölkészült képzőművészként érkezett a frontra. A Képzőművészeti Főiskolán Rudnay Gyula volt a mestere. Dolgozott a kecskeméti és a nagybánnyai művésztelepen, volt székelyföldi ösztöndíjas. 1939-ben megkapta a Szinyei Társaság Nemes Marcell utazási ösztöndíját. A Műbarát VII. kiállításán Marosán Gyula, Kutassy Imre és Szabó Iván mellett szerepelt. A kritika kiemeli, hogy a „sötét színei ellenére is gazdag festői hatást ér el".

Polóny Elemér hadnagy kézzel írott Naplójában rögzítette mindazt, amit a keleti fronton, a 2. magyar hadsereg kötelékében, a haditudósító osztály tagjaként, különtudósítóként átélt. Leírta a frontra kerülésük útirányát, az egyes háborús helyszínek, kisebb és nagyobb települések, városok háború átrajzolta képét, vizuális jellemzőit. A hadi helyzet aktuális állapotáról is megemlékezik. Polóny Elemér hadnagyi rangban, tehát kiképzett katonaként, valószínűleg egy kisebb részleg parancsnokaként élhette át a különtudósítói kiküldetését. Naplója megjelent: Sümegi György: *Tehát ez a háború? Hét haditudósító képzőművész a Donnál (1942. június 9. – szeptember 11.).* MMA Kiadó, Bp., 2022.

A *Művészet a háborúban* kiállításon szereplő képeivel „komor, látomásos fantázia hangját üti meg" – írta Kállai Ernő. Ezzel a tárlattal párhuzamosan a Műbarátban bemutatott „harctéri vázlatokat" is. „Komor-sötét tónusú világot fest, ami egyezik tárgyával is: a mostani harctér festője: orosz és honvéd alakokat, sebesülteket és hadifoglyokat ábrázol olaj- és akvarellképein."

Polóny Elemér az első (és egyedüli) kiválasztottja a Szinházi Magazin és tizenkét haditudósító újságíró művészettámogatási akciójának, amely az Országos Magyar Sajtókamara székházának Pátria klubjában megrendezett önálló kiállításban realizálódott. A különtudósító újságírók „a fronton megismerkedtek pár képzőművésszel, összebarátkoztak, s amikor Budapesten ismét találkoztak, szomorúan állapították meg, hogy a művészek segítségre, támogatásra szorulnak". Egyikőjük szerint: „Csak annyit szeretnénk elérni, hogy a közönség jobban figyeljen az új magyar művészekre." A kiállításon szereplő művei a „háború komorságát és véres valóságát mutatják be". A Pesti Hirlap szerint: „Harctéri képei zord, szűkszavú pátoszmentességükkel és a sötét színek, látomások mögött meghúzódó emberi részvétükkel Mednyánszky háborús festményeinek hangulatát, mély lelkiségét idézik."

A második világháború után Olaszországban, 1951-től az Amerikai Egyesült Államokban élt és dolgozott.

Szalay Lajos (1909–1995) – festő- és rajzolóművész, részt vett egy első világháborús rajzpályázaton, amelynek sikeres darabjait bemutatták Bécsben. Művészi tanulmányait a Miskolci Művésztelepen Muhits Sándornál és Benkhard Ágostnál kezdte, majd ez utóbbinál a Képzőművészeti Főiskolán folytatta. A katonáskodás erkölcsi parancsa számára az első világháborúban harcoltak példája nyomán és a hagyomány szerint is: szolgálni a hazát. Összesen tíz és fél hónap kiképzési és szolgálati idejéhez hozzá kell adni részvételét az erdélyi bevonulásban és haditudósítói jelenlétét a 2. magyar hadsereggel a Donnál.

Szalay háború ihlette, arra reflektáló, emlékező, ellene tiltakozó műveinek legalább két rétegét lehet megkülönböztetni. Az első, a legprimerebb az a kisszámú rajz, vázlat, amelyeken az élményi közvetlenség, a helyszín rögzítése és bemutatása a cél. A műszámban is tetemesebb második együttesbe a haditudósítói szolgálat után, a már bizonyos rálátással, egyfajta időbeli távolságból készült rajzi összefoglalók sorolhatók. Az első kategóriájúak kis számát azzal indokolta: megtudta a fronton, hogy propagandát s nem tudósítást kell csinálnia – ezért nem rajzolt tovább. Ez önmagában, erkölcsileg megokolja e művei kis számát, s utal arra a művészi-értelmiségi magatartásra, amelyet Szabó Lőrinc így fejezett ki: „Én nem politizálok! Propagandára nem vállalkozhatom."

A második világháborúban fogant műveiből kiállítottak a Haditudósító kiállításon, és ő maga válogatta őket önálló rajzkönyveibe, az 1945-ben megjelentbe és a Tucumánban (Argentína) kiadott antológiába 13 rajzos ciklusként. E háborús rajzantológia növekvő évszámokhoz rendelve mutatja be a háborúnak az egyes ember életében bekövetkező eseményeit, egészen a háborús bűnösök tárgyalásáig, az apokalipszisig.

Szalay Lajos a kor kihívására, a háborúra, az erőszakra teljes életművében tiltakozó, erősen protestáló művekkel reagált. Ex librisén a lantját oldalánál pihenőállásban tartó költő/művész egy elszálló repülőre figyel, lábai előtt egy hanyatt fekvő lótetem. Fölirata ugyan egyértelműen cicerói (Inter arma silent musae), ám Szalay háborús művei zömének a vizuális üzenete összességében ettől eltérő: a háborúban sem hallgatnak a múzsák.

Szalay 1946-ban hivatalos rajzolója lett a párizsi béketárgyalásoknak, ott jelentős illusztrációs tevékenységet folytatott, majd 1947-ben Argentínába költözött. Tanított a tucumáni egyetemen, a Buenos Aires-i Képzőművészeti Főiskolán. 1961-től 1988-as, miskolci hazaköltözéséig New Yorkban élt. Kossuth-díjas, Miskolc város díszpolgára. Rajzgyűjteményének állandó kiállítása a Petró-házban látható.

András Tibor (1921–2000) festőművész, a máramarosszigeti tehetséges műkedvelő festő édesanyának, Tallián Margitnak és a Sepsiszentgyörgyről Budapestre került András Mózesnek közös gyermeke. A művészetek iránti érdeklődése már az I. István Gimnázium tanulójaként megmutatkozott, munkatársa volt az Ifjúság című iskolai diáklapnak. A Képzőművészeti Főiskolán Szőnyi István, majd Burghardt Rezső növendéke. Az 1941-ben megkezdett tanulmányait a történelem megszakította: 1942-ben behívták katonának. Karpaszományos őrvezetőként az 1. honvéd felderítő zászlóalj egyesített távbeszélő századában szolgált, majd 1943 nyarán áthelyezték a honvéd haditudósító osztályhoz, a haditudósító festők közé. Megfordult a lengyel fronton és Ukrajnában. Rajzai jelentek meg a M. Kir. 2. Honvéd Haditudósító Század kiadásában megjelenő Tábori Ujságban (Przemyśli részletek). A fronton fényképezett és rajzolt a *Háborús vázlatfüzet*ébe: megfáradt, pihenő, fegyvertisztító, olvasó katonákat, halott bakákat. Rögzítette a *Rádiósok* munkáját, *Sebesültellátás*t. Rajzolt karácsonyi postai levelezőlapokat s arcmásokat, amelyek közül kiemelkedik a Szabó Vilmos haditudósítóról festett szuggesztív temperaképe.

A háborúból 1945-ben jött haza, s a következő évtől, 1946-tól ugyan folytatta tanulmányait, ám a IV. éves hallgatót 1949-ben politikai okokból – huszonegyed magával – kizárták a Képzőművészeti Főiskoláról. Azután textilfestő iparművészként dolgozott, majd rajztanár Csepelen (1956–62), közben gimnáziumi tanári oklevelet szerez (1958), és a Mester Utcai Általános Iskolában (1965–1985) dolgozik. A tanítási szünetben néhány évig háttérrajzoló a Pannónia Rajzfilmstúdióban (1962–65). Kenyérkereső munkája mellett folyamatosan rajzolt és festett, elsősorban történeti kompozíciókat, „történelmi képfes-

tő, csataképfestő” szeretett volna lenni. Legfontosabb ilyen munkája: *Hunyadi dereglyéseinek harca Nándorfehérvár alatt* (1953).

Az 1956-os forradalom és szabadságharcban, többször az utcán, in situ rajzolt és festett, valamint nagy számban készített utcai fényképfelvételeket a harcokról, a forradalom helyszíneiről és emlékezetes eseményeiről. Anders Engman svéd fotográfus a szétlőtt Nagykörúton fényképezte a rezzenetlen nyugalomban rajzoló András Tibort. Ez a portré a forradalom képi rögzítésének emblematikus felvétele. Munkásságát összefoglaló kötet: *Történeti festő a XX. században – András Tibor*. Szerk.: András Ferenc és Murányi Gábor. Argumentum, Bp., 2017.

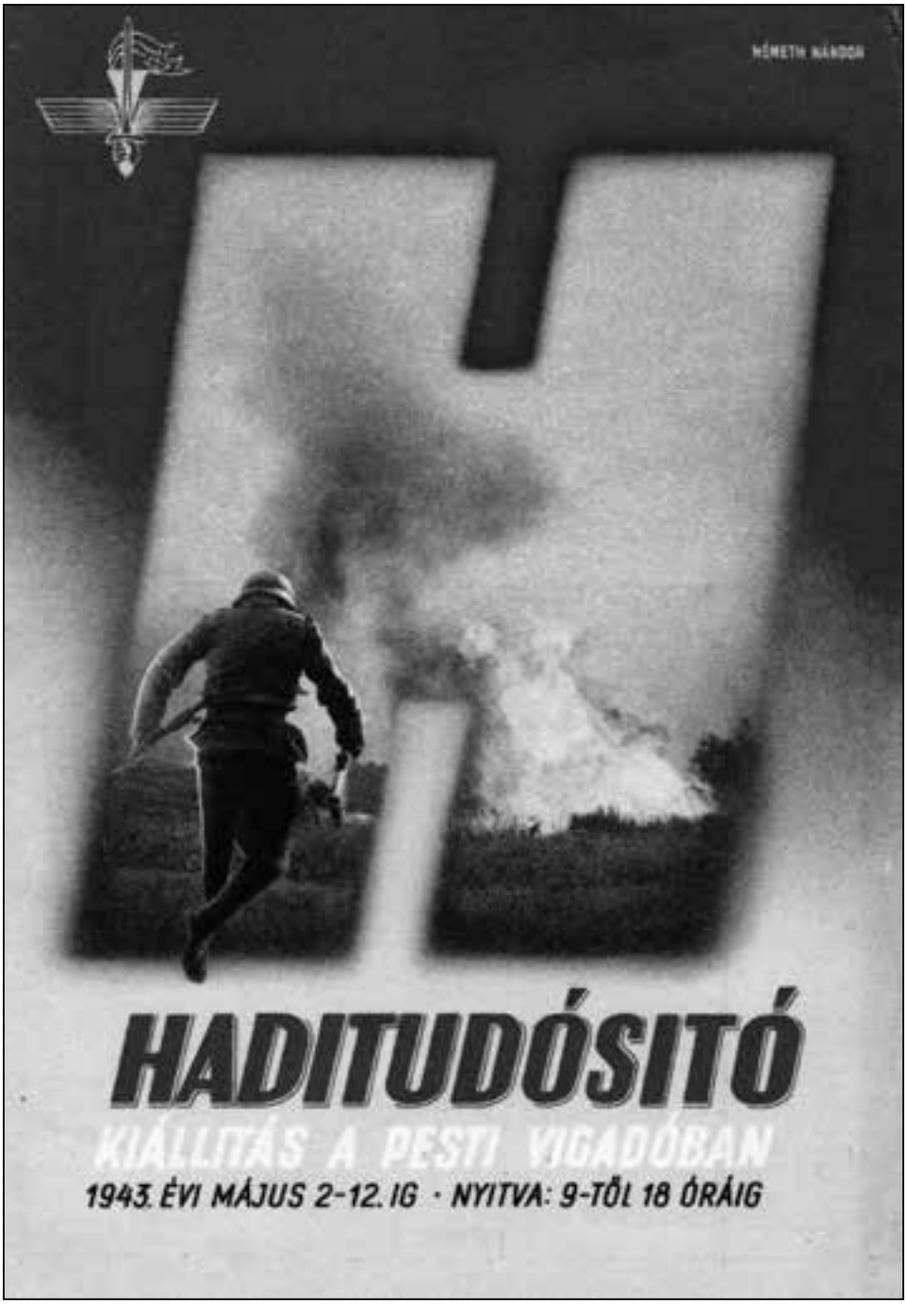

Németh Nándor: Haditudósító kiállítás (plakát)

Osztrogonácz Miklós

Leáldozó nap

(regényrészlet)

A szoba meghittséget, nyugalmat árasztott. A kereskedő dolgozóasztaláról a szolgák leszedték a papírokat, helyére drága itáliai kristálypoharakat és kancsót helyeztek. Az ablakból Ádám megpillantotta az Esthajnalcsillagot. A kertben dús lombú diófák nőttek.

Öt faragott támlájú szék volt körben elhelyezve, Ercsi azonban a kandalló elé állt, melyben vaskos hasábok pattogtak, szikrákat köpve a fémtálcára.

– Mindannyian tudjuk, miért vagyunk itt – fogott bele mondandójába.

Perneszith György megköszörülte a torkát, elejét véve a beszédnek.

– Szóljon, intéző uram! – bólintott Ercsi, átadva a kezdeményezést. A nádor embere volt a legfontosabb méltóság.

– Bár az otthonodban tartózkodunk, Miklós, arra kérlek, ülj te is közénk, legyen meghitt a társalgás! Sok mindenről kell az est folyamán beszélnünk.

– Hol kezdjük? – kérdezte Tar.

Közben a házigazda bort töltött, és a kupákat a kezekbe adta.

– Mint ismeretes, gazdám is érdekelt a marhakivitelben – közölte Perneszith. – Évi ezerötszáz forint[1] bevételünk származik az élőállat-kereskedésből, azonban szeretné, ha a jövedelem növekedne. Nem kertelek: nagyobb szeletet akar a tortából. Viszont ehhez elengedhetetlen, hogy a marhahajtást és a vele járó dolgokat kívülről-belülről ismerje. Az ország nádoraként természetesen nagy a rálátása, de engem többek között azért küldött ide, hogy Tar uramat kérjem fel, beszéljen el mindent, amit tudni kell. István, kérlek, vedd át a szót. Ne zavarjon, hogy az itt ülők többnyire jártasak a témában. Meggyőződésem, hogy te mindig tudsz újjal szolgálni.

Tar István kristálypoharában megforgatta a bort, majd egy hajtásra kiitta. A házigazda készségesen elvette, és újratöltötte. A tőzsér leemelte a lábát a zsámolyról, odébb rúgta, s botjára támaszkodva előredőlt. Homlokráncolva kezdett bele mondandójába:

– Ha nem Nádasdy Tamásról, az ország nádoráról lenne szó, felháborítana a kérés! A szakmát nem árusítjuk ki! Így is éppen elég nagy a konkurencia.

– Választhatott volna mást is! – förmedt rá Perneszith. – Vedd megtiszteltetésnek!

Tar István koppintott egyet botjával, de nem mert az intézőre tekinteni. Helyette szemét a lobogó lángokra vetette. Dús bajszától alig látszott, hogy ajka mozog, vastag ujjával egyik varkocsát babrálta, kendőzve elégedetlenségét.

– Hát jó! Csapjunk a közepébe! Két esztendővel ezelőtt nyolcvanezer marha hagyta el az országot[2], az elmúlt évben valamennyivel kevesebb. Mint ismeretes, Ferdinánd nemrég elnyerte a német-római császár címet. A birodalmi döntés okán – miszerint Bécset császárvárosi státuszba emelték – robbanásszerű növekedéssel számolunk. Ezt az ország összes bárója, nemese, nagyura, tőzsére, kereskedője tudja, de még a hajcsárok, pásztorok is erről sutyorognak tüzeik mellett, odakinn a berekben. Most kell a gyeplőt megragadni és a lovak közé csördíteni. A dunántúli végvári harcok jelenleg pislákoló tüzek, és nincsen tudomásunk arról, hogy Szulejmán jelentős sereggel akarna az országba lépni. Hürrem szultána Szent György havában elhunyt, és a hír, miszerint a padisah mély apátiába zuhant, a birodalom összes zugát bejárta. Azt is tudjuk, hogy Drinápolyban hét hónapos fegyvernyugvásról szóló megállapodást kötöttek, de ez engem szemernyit sem nyugtat meg, még akkor

[1] 1560-ból származó adat
[2] Herberstein becslése szerint

sem, ha Ferdinánd a tűzszünet betartására a magyarországi katonai parancsnokoknak külön felhívta a figyelmét.

Vett egy mély levegőt, busa szemöldöke összeszaladt:

– Észak-Magyarország forrongott ez év nyarán – itt lopva ismét Perneszithre pillantott. – Ráadásul a harcok még most is dúlnak. Bebek György Tokajt is ostrom alá vette Szent Iván havában, az pedig igen közel esik némely marhahajtó úthoz. Néhány napja Thelekessy bevette és lerontotta Barkót. Fegyvernyugvás ide vagy oda, az utak továbbra is veszélyesek. Huszárjaink is képesek úgy pusztítani, mint az akindzsik, martalócok. Ez az igazság.

A levegőt vágni lehetett e nehéz szavak után. Perneszith talán átfogóbb képet adhatott volna a helyzetről, de inkább csendben maradt. Ádámhoz is eljutottak a hírek, de a pasalik területét nem veszélyeztette az Izabella és Ferdinánd között dúló viszály. A törökkel pedig vagy betartották a fegyvernyugvást, vagy nem.

– Maradjunk a kereskedelemnél – bólintott Tar, mintegy magának. – A marhakivitel jelentőségét az is növelte, hogy a hadügyi forradalom hatására az uralkodói és fejedelmi hadseregek létszáma megemelkedett, a kor gyakori háborúiban pedig élelemellátásuk a katonai sikerek egyik záloga. Vagyis: a hajtás mindenkor ki volt szolgáltatva a politikumnak, főként, hogy a gazdasági értéke mára felbecsülhetetlenné vált. Az összes többi kivitelből származó jövedelmet – beleértve a nemesfém- és a borkereskedelmet – maga mögé utasítja. És akkor még a hazai piacokról nem is beszéltem, pedig nagy a rálátásom. A szabad királyi városok, bányavárosok népe és a garnizonok katonasága főként a Jászkunságból, Pest, Heves, Csanád és Csongrád megyéből származó szürke húsát fogyasztják. Egy fontos adatot osztanék meg: már most túlszárnyalja az egyévi marhakivitel teljes összege a Corvin Mátyás vezette Magyar Királyság összbevételét.

Döbbent csend lett. Az itt tartózkodók közül mindenki tudta, hogy Mátyás regnálásának idején volt a legnagyobb prosperáció, igaz, a Jagellók alatt sem történt visszaesés. Ha a harmincadvámok egy kézben összpontosulnának, s nem lenne az ország pénzügyileg széttöredezve, a végvári katonaságot rendesen fel lehetne fegyverezni. Fontos jövedelem lenne, kiegészítené a bizonytalanul áramló Türkenhilfét[3], amely jelenleg elengedhetetlen, azonban oly lassan csörgedezik az országba, hogy annak sok téren súlyos következményei látszódnak. Csakhogy a haza három részre szakadt, ráadásul Erdélyről mindenki tudta, hogy török vazallusállam. Szulejmán ott „bábáskodott" János Zsigmond törékeny birodalma felett. *Sajnos, ha területileg széjjel van töredezve, értelemszerűen pénzügyileg is* – sóhajtott halkan Ádám. *Ha pedig egy független, erős Magyar Királyság létezne, amiben meg sem történt a török hódítás, az élőállat-kivitel elemi erővel emelné sok nyugati ország fölé a hazát. Megindulhatna a polgárosodás, oskolák, neves egyetemek épülhetnének, s beköszönthetne az aetas aurea*[4]*... Csakhogy jelenleg a váci vámhely is – amely az Alföldről érkező legnagyobb forgalmat bonyolítja le – éppen török kézen van, akárcsak Ráckeve, Paks, Tolna, Dunaföldvár, Báta. Ezeket a jövőben nagy valószínűséggel a váci mukátához fogják csatolni.*[5]

– A helyzet némileg ellentmondásos – folytatta Tar István. – Hisz a fennálló háborús állapot segített az ország kereskedőinek felemelkedésében. Régebben a külhoniak – és itt most jobbára a német és itáliai kalmárokra gondolok – szívesen jöttek hazánkba, azonban miután az ország jó ideje törökellenes hadszíntér, nem szívesen teszik be a lábukat. És hát, barátaim, emiatt igencsak megnőtt a mi szerepünk. Nemdebár, Miklós?

A házigazda bólintott.

– Vagyis – folytatta Tar – a nürnbergi, augsburgi, passaui, ulmi, strassburgi és az itáliai kereskedők, akik igen tekintélyes tőkével rendelkeztek, a segítségünkre szorultak, s így áruhitelekkel támogatták vállalkozásainkat.

Tar kezdett belemelegedni:

– A kereskedelembe való bekapcsolódásunk tehát elengedhetetlen volt, teljesítményeink – a háborús viszonyok dacára – még európai mértékben is figyelemre méltóak. Jól tudjuk, hogy a nyugatiak a szürkét kiváló minőségű húsáért

[3] Török segély, magyar és birodalmi rendek adói az ország katonai védelmére.
[4] aranykor
[5] Ez 1559-ben be is következik.

veszik. Arrafelé az erőteljes városiasodás útját járják, így a nagy erdőrengetegekkel bíró országokban – legelő híján – az állatokat sörpogácsán és vízen tartják. Ráadásul istállókban. Saját szememmel láttam, hogy marháik silány minőségű húsát mily sűrű faggyúpalást fedi. Magyar ősgyepeinken a jószág kövér füvet, gyógy- és fűszernövényeket eszik, ez megjelenik a hús ízvilágában, s mivel a szürke legeléskor folyamatosan mozog, így nem alakul ki testén faggyúpalást. A zsiradék az izomszövetek között húzódik, mi úgy mondjuk: a hús márványozott – csettintett a nyelvével, mintha megkívánta volna. – Micsoda nemes állat! No de térjünk vissza a kereskedelemhez. Mi, debreceniek – és a pasalik területén fekvő mezővárosok kalmárjai is – szoros kapcsolatban állunk a királyi Magyarországgal, a Német Birodalom és a Balkán kereskedőivel. Nos, ezek a kapcsolatok hozták létre az Alföldről nyugatra irányuló kereskedelmet. Már kétszáz esztendővel ezelőtt is indultak marhák, igaz, közel sem ekkora számban. A barmok összegyűjtése vásárokon történik. Néhány tőzsértársammal, faktorommal magunk is tartunk saját jószágot. A szegedi sokadalmakon a törökök is igen nagy számban jelen vannak. Mint tudjuk, érdekeltek a kivitelben. A hajcsárokról nem ejtenék sok szót. Nekem sajátjaim vannak, kipróbált emberek, de kupeceim olykor kiválasztanak egyet-egyet vásárokon, ha valaki kiesik a munkából, vagy netán elcsapom. És azt is tudjuk, hogy javuk a hajdúságból kerül ki, akiket úgy vertek széjjel az évtized elején, akár medve a méhkast. Nagy szükség lenne rájuk, de fölöttébb megbízhatatlanok.

Ádámnak görcsbe szorult a gyomra, ha Cserni Bogdánra gondolt. Alig várta már, hogy rátérjenek a terv részleteire. De Tar máshol folytatta:

– A keleti marhahajtó utakról is szólnék. Szülővárosomból, Debrecenből Tokaj és Szolnok felé, a Tiszántúl déli részéből Szolnok és Vác, valamint a dunai vámhelyek felé haladnak az utak. A veszélyeket mindannyian ismerjük. Sebő öcsémnek idefelé kijutott a bajból, de szerencsére őket legyengült, éhező rablók zaklatták, akiket könnyen szét lehetett kergetni.

Felemelte mutatóujját, és szigorú tekintettel nézett körbe a társaságon:

– Azonban ne feledkezzünk el ezerötszázötvenötről, amikor a korponai magyar végvári katonák támadták meg lesből debreceni kereskedőtársaimat, éppen itt, Vác mellett. Micsoda szégyen! – koppintott ismét botjával.

Az esetre mindenki emlékezett. Nem volt ritka, és pontosan mutatta a három részre szakadt ország helyzetét. Sosem látott mennyiségű pénzek forogtak kézen-közön, miközben a katonák kénytelenek voltak dúlni, magyar társaiktól orozni.

– Ez óriási gondot jelent. A problémát sürgősen orvosolni kell, csakhogy a kivitelben a tőzséreken, országos urakon, nemeseken kívül a végvári katonák is érdekeltek, igaz, jobbára a csempészetben.

Itt nyíltan Perneszithre tekintett, mintha számonkérné, hogy a nádor miért nem intézkedik. Azonban mindenki tudta, hogy a probléma valójában orvosolhatatlan. Ebben közrejátszott az is, hogy a végházak túlnyomórészt önállóságra voltak szorítva. A csempészést szigorúan büntették, de csak a jóisten tudta, hogy kik művelték. Erről lajstrom sosem készült, és nem is fog.

Tudta ezt Tar István is, felháborodása azonban jogos volt. A csempészet jelentősen sértette mind a török, mind a királysági és erdélyi hatóságok érdekeit.[6] Ebben a végváriak jártak az élen, akik kiválóan ismerték a frontvonalak környékét, a rejtett csapásokat, átkelőket. A marha mellett jelentős volt a fegyver- és hadianyag-csempészés is. Puska, páncél, vért, lándzsa, kard, salétrom, lőpor, réz, ólom, ón… Némely magyarok nem átallottak a töröknek eladni fegyvereket.

Tarnak, mint mindig, most is bele kellett törődnie a tehetetlenségbe, a dolgok változtathatatlanságába. Hümmögött párszor, majd folytatta:

– Mielőtt rátérnék a nyugati hajtóútvonalakra, egy kicsit a nemzetközi viszonylatba helyezném a dolgokat. Az északnémet városokba Dániából, Lengyelországból, sőt, a távoli Oroszországból hajtanak vágómarhát. Ezenfelül gabonát, prémet, fát, hamuzsírt, kendert, de ez most lényegtelen. Csehország, Dél-Németország, Itália fő

[6] Erről maradt fenn adat (némileg később, 1574-ből): Szokollu Musztafa budai pasa (1566–1578) például amiatt tett panaszt a császárvárosban, hogy *„valami baromhajtók szökték volt el Marosnál* [értsd: Nagymarosnál] *az hatalmas császár* [a szultán] *harmincadját”* – Pálffy Géza kutatása nyomán.

szállítója mi vagyunk. És itt értem a Királyságot, a pasalikot és természetesen Erdélyt is. A magyar hazát!

Nem tudta türtőztetni magát, és súlyos öklével a szék karfájára vágott. Dühe érthető volt. A bent tartózkodók közül mindenkit megviselt az ország széttöretése, kiszolgáltatottsága, a török elnyomás, a Habsburg-képmutatás és -arrogancia. Ezalól nem volt kivétel a pogányokkal cimboráló Ercsi sem. Hiába gazdagodtak meg, a török a nyakukon ült. Szinte mindenki temetett el testvért, rokont, gyermeket, barátot. A súlyos emberi veszteségek a török hódítások velejárói voltak.

Mielőtt Tar folytatta volna, poharába bort kért. Ádám is ivott, nyelvén megforgatva a kiváló nedűt. Egy pillanatra megfordult a fejében, hogy ezek a gazdag emberek talán nem véletlenül vetik bele magukat a zabálásba: oda menekülnek a súlyos gondok elől. Kíváncsi volt, vajon kit vagy kiket veszíthetett el Tar István, Thököly Sebestyén, Perneszith György vagy a helybéli Ercsi Miklós. Vác rettenetes időszaka, amikor a város folyamatosan gazdát cserélt, jóformán mindenkit érintett. Kizártnak tartotta, hogy a nagykereskedőt ne érte volna tragédia.

– Áldatlan állapot, uraim, de részletekbe nem bocsátkoznék. Sokszor megbeszéltük már asztalok mellett, belső körökben, igaz, mindig halkan, nehogy a pogány fülébe jusson. Jómagam hiszem, hogy egy szép napon kitakarítjuk a törököt, és elszakadunk a Habsburgoktól. Az ország a miénk, s nem az idegeneké. Szent István óta áll fenn a Magyar Királyság, sokan próbálták már elhódítani, de még vagyunk, s ha Isten is úgy akarja, leszünk. Ekkora széttöredezettségre – tudomásom szerint – nem emlékszik a história. Voltak becses és becstelen királyaink, szipolyozó bárói ligák, magukat tömő egyházi fejedelmek, idegen érdekek, melyek belülről bomlasztottak. Azonban voltak fényes korszakok, évszázadok, ahol a háborúkat jobbára megnyertük, és az országot felvirágoztattuk. Nádasdy Tamás igazi lángelme, bátorságnak sincs híján, bár értene úgy a hadakozáshoz, mint Hunyadi János, a szegény sorból gubernátori tisztségig emelkedő katona.

Perneszith nem mondott ellent. Ez volt az igazság. Sajnos, mint őt magát, a nádort is pusztította belülről a kórság, de emellett Nádasdy emberfeletti erőfeszítéseket tett, hogy a kényes egyensúlyt fenntartsa. Röpködtek hozzá a panaszok. A főkapitányok elégedetlenségei, a nemesek zúgolódása, a parasztok tengernyi siráma… Tán a nagy teher betegítette meg, a prés egész bensőjét szorította. Minden egyes panasz egyben csavarás a présszerkezeten.

– Igazságod van, István – bólintott beletörődően.

Tar visszatért a nemzetközi viszonyok elemzéséhez:

– A velencei mészárosok egyesülete, a *Compagnia del partido della beccaria* erős érdektevékenységet folytat, hogy megszerezze a jogokat a bevitelre. Ha ez megtörténik, a helyzetet felhasználhatják, és az árakat ők diktálhatják, lesöpörve a pettaui és laibachi vetélytársakat.[7] A morvaországi Pusztapécsnek idestova száz esztendeje kiváltsága a magyarországi vágóállatok elővásárlása a handgrafi hivatal felügyelete alatt.

Ádám ezeket a dolgokat nem tudta. Örült, hogy hallhatott valami újat.

– És most rátérnék a három fő kiviteli irányra, hisz ez is része a nemzetközi viszonyok áttekintésének.

Mielőtt belekezdett volna, húzott egy nagy kortyot, bajszán a borcseppeket dolmányának leppentőjével kente szét. Krákogott egyet, és a torkát köszörülte:

– Kezdjük a legfontosabbal, az osztrák–bajor viszonylattal. Ezt ismerjük a legjobban. Győr és Óvár vásárai gyűjtik egybe a kivitelre szánt vágómarhát, aztán a *viae boariae-n*[8] felhajtják Bécsbe vagy tovább, Ulm, Augsburg, Regensburg, Nürnberg felé. Az ezerötszáznegyvenes esztendőkben, vagyis a török berendezkedésének idején vált a legmeghatározóbb „csapássá” Vác–Tata–Győr–Óvár, hogy csak a főbb városokra szorítkozzak. Ez jobbára a Duna vonala. Aztán ott van az északnyugati út. Sebő öcsém otthona, Nagyszombat és mellette Szempc a marhák hazai gyűjtőhelyei, innen a korábban említett Pusztapécs csütörtöki sokadalmaira hajtják a barmokat. Nemcsak cseh és sziléziai városok, hanem német birodalmi központok is vásárolnak

[7] 1566-ban sikerül 6 évre jogot szereznie az importra, 1572-ben a közvetlen magyarországi vásárlásra.
[8] Marhahajtó út Óvár és Bécs között. (1574-ben elrendelik a kiszélesítését.)

itt. A harmadik főirány a délnyugati. Tengeri úton általában Buccari kikötőjéből szállítják a vágóállatokat Velence, Aquilea és Rimini piacaira. Szárazföldön Buda–Nagykanizsa–Légrád–Zágráb–Postojna, vagyis Adelsberg állomásokat érinti az útvonal. Igencsak megromlott a közbiztonság a Zágrábból Zengg irányába vezető úton, errefelé csak ritkán hajtatnak a tőzsérek, és akkor is erős fegyveres kísérettel. Útközben, Nedelicben van egy harmincadhely, onnan ágaznak szét az utak. A lényeg, barátaim: a csordákat csak meghatározott útvonalakon lehet a török és Habsburg fennhatóság alatt álló országrészek határövezetén áthajtani. A veszélyek itt állandósulnak. Léteznek kerülőutak is, amelyek engedélyezettek, hisz ki vagyunk szolgáltatva a természet szeszélyeinek. A nagy őszi esőzések, a folyók, patakok, erek felduzzadása árral is fenyegethet. Reméljük, erre tán nem kerül sor. A hajtás útvonalán és vásárhelyek közelében széles, nagyfüvű legelők, alkalmas itatóhelyek, kutak állnak rendelkezésre. A fejlődés fontos jele a csapások menti fogadók felépülése. A hajcsárok duhajkodása sok gondot jelent, éppen ezért Bécs nem engedi falakon belülre, a város mellett két talponálló is épült, ott akár szállást is vehetnek. Azonban – mint azt magatok is tudjátok – nekem, illetve néhány módosabb kereskedőtársamnak igen jó a kapcsolatunk a Rottenburgerekkel, Bechlerekkel vagy az itáliai Joanellikkel, akiknek saját lerakataik vannak Bécs kereskedőnegyedében. Mi több saját szállással rendelkezünk – mondta nem kis büszkeséggel, s ezt egy korttyal meg is ünnepelte. – Erről még később szót ejtek, ugyanis ide helyeztük el azokat a katonákat, akik a rajtaütésen részt vesznek.

Ásított egy nagyot.

– Most térjünk rá a legunalmasabb részre, a váci *mukáta*[9] részletezésére. Elengedhetetlen, hogy tisztában legyünk a működésével, hisz a legfontosabb török vámhelyről beszélünk.

A többiek bólogattak.

– Az ebédet a vár területén költöttem el Abdulrahmann budai *gönüllü* tiszt[10] otthonában, aki az elmúlt hónap, vagyis Kisasszony havának hatodik napjától az *emin-i mültezim*[11] a váci mukátában. Hatalmas versengés folyt közte és Urudzs timárbirtokos szpáhi között, melyet végül Abdulrahmann nyert meg. Egymillió-ötszázötvenezer akcse bevételezését ígérte.

– Ezt kifejtenéd egy kicsit bővebben? – kérte Perneszith György. Gyűrűsujjaival poharának peremén dobolt, de amikor Ercsi Miklós odament, hogy újratöltse, fejével nemet intett, és széles tenyerével lefedte a pohár száját.

– Természetesen, de nem ereszteném túlságosan bő lére, ha nem muszáj.

– Gazdámnak fontos értesüléseket tartalmazhat.

Tar csücsörített, miközben kitartóan leste a lángokat.

– A pénzügyi egység, vagyis a *mukáta* kezelése a pasalikban, így Vácott is kétféle. Az *iltazim* megbízásost jelent, míg az *emanet* bizományost. Jelenleg az előbbi van érvényben, immáron tizenkét esztendeje. Ez annyit tesz, hogy a megbízásra jelentkező a *mukáta* előre felbecsült háromévi várható jövedelmének beszedését vállalja. Többen is jelentkeznek e zsíros állásra. A vállalkozó szelleműek az illetékes kádi, mint felügyelő, törökül *nazir* előtt vagy közvetlenül a budai defterhánéban[12] tesznek ajánlatot a három évre beszedendő összegről. Azonban kikötés, hogy ha valaki közben többet ígér, a megbízás azonnali hatállyal átruházható.

Poharát kinyújtotta, mire Ercsi ott termett, és színültig töltötte.

– Szóval igen megy a versengés. A váci *mukátában* óriási mennyiségű pénz forog. Az ötvenkettes hódítások után a korábbi tizenhárom helyett jelenleg tizennyolc *mukáta* működik a pasalik területén. Toronymagasan a váci a legjövedelmezőbb. Vagyis idekerülni egyenlő a meggazdagodással. Azonban tudjuk, hogy magas helyről magasat lehet zuhanni. A kádik jól megválogatják, hogy kit tesznek vezető tisztségbe. A feketepénz marokból marokba csusszan, hisz az oszmán bürokrácia tocsog a korrupcióban, no de

[9] A kincstári hász birtokok kezelése, így a vámhelyek elvámolása is a 15. század végétől bizonyos pénzügyi egység (törökül: mukata) keretében történt.
[10] gönüllü – várőrségben szolgáló egyfajta lovas katona
[11] megbízott
[12] az adóösszeírásokat, a deftereket őrző központi vagy tartományi hivatal

ezt mindannyian tudjuk, mi több tapasztaljuk is. Csak magam legalább száz alkalommal kentem meg török tisztviselőt – vallotta meg úgy, mintha azt mondaná, „reggel elmentem sétálni a Dunapartra”.

Mosolyogva figyelte Perneszith keserű ábrázatát.

– Higgye el, kegyelmes uram, a dolgok másképp nem működnek!

– Pontosan tudom, István, ahogy azt is, hogy a magadfajta gazdag kereskedőknek milyen kedvezmények, illetékelengedések járnak az ország bármely tricesimáján[13], szemben a kevésbé tehetős tőzsérekkel.

– Nádasdy Tamás tán nem él a lehetőséggel? – fortyant föl a debreceni.

– A nádorról beszélsz, vigyázz a pofádra! – dőlt előre Perneszith. Keze óhatatlanul szablyájának markolatára csusszant.

Tar maga elé emelte sonkányi mancsait.

– Össze is kaszabolhat, kelmed, de akkor is kimondom: bolond lennék nem élni a lehetőséggel.

Egy pillanatra megfagyott a levegő, aztán Perneszith hátradőlt.

– Folytasd! – vetette oda kurtán.

– Hol is tartottam?

Ádám közbeszólt:

– A megbízottakról beszéltünk.

– Nos, igen – mielőtt folytatta volna ismételten hörpintett. – Az *emin-i mültezim* – vagyis a megbízott – köteles átvállalni elődjének adósságát is. S hogy mindez ne legyen elég, *kefileket*, vagyis kezeseket kell kiállítani, akik szavatolják a megbízott fizetőképességét – legyintett. – Ezeket el lehet intézni. Jó pénzért bárki kezeskedhet.

– A dolog ilyen egyszerű lenne? – vonta össze szemöldökét Perneszith.

– Fogalmazzunk úgy, meg lehet oldani. Nemcsak a *kefilek*, a *kádik* is megvesztegethetők. És a *defterdárok*. A timár birtokos szpáhik. Szandzsákbégek. Akár a budai dívánig elmehetünk, uraim. Sztambulban próbálják kiküszöbölni a korrupciót, több-kevesebb sikerrel. Akadnak, akik lojálisak a portához, csakhogy könnyen elhalnak, mint búzaszál a konkoly között. Túl kevesen vannak. Két-három évente forgatják a tisztségviselőket, mint tudjuk. Ahogy azt is, hogy ezalatt kell meggazdagodnia a zsíros pozíciót betöltő illetőnek, vagy kialakítania egy olyan rendszert, hogy utána is hozzá áramoljon be a pénz egy java. Van, akit felfelé, van, akit lefelé buktatnak. A portai szálak igen kifizetődőek. A lőpor-kereskedelem a magas köröket is érinti. És most nem csak a törökökről beszélek. Hát ennyire mocskos a háború…

Végigtekintett a körülötte ülőkön.

– Lássuk be, nem egyszerű ebben a világban érvényesülni. Azonban ha sikerül, az átkos állapotok hirtelen áldottá válnak, és a pénz elkezd csorogni. Vagy épp ömleni. No de megint elkanyarodtam. A *mukáta* napi jövedelmének feljegyzését a *katib*[14] végzi, akivel holnap hajnalban találkozunk. Ő fogja kiállítani a *tezkere-i gümrüköt*, vagyis a vámcédulát. Azonban előtte az *amil*[15] megvizsgálja a marhákat, és el is vámolja. A reggeli órákban összesen hétszázkilencvennyolc marhánk halad át a réven. Lett volna nyolcszáz is, de sajnos nekem útközben két állatom elhullott. A marha vámilletéke jelenleg hét akcse, vagyis összesen ötezer-ötszázkilenc akcsét kell a *mukátába* befizetni.

Vagyis nekem ezernégyszázat. Hát ezért kellett elfogadnom Benedik mester segítségét. Tar is adna kölcsön, főleg, mivel az ügy közös, azonban Benediknek mégis csak jobb tartozni. Ha nem dúlják fel a budai mészárszéket és a házat, nem kellene senkinek a segítségére szorítkoznom – dohogott. Ádám kikötötte, hogy a pénzt mindenképp visszajuttatja.

– A juhé egy, a sertésé kettő, a ló vámilletéke, akár a marháé, hét akcse. De ezt most csak érdekességként mondtam, ha netán a nádor egyéb barmot is vámoltatna Vác városában. Azt hiszem, elmondtam, ami szükséges. Ha Nádasdy uram még több dologra kíváncsi, szívesen ellátogatok a sárvári uradalomba. Oh, apropó, a kommendarendszer – koppintott a kövér tőzsér, immáron harmadjára. Ádámot roppantul idegesítette. – Erről még szólnom kell. A tőzsérek, ahogy a kalmárok is, már a múlt században megalakították a maguk érdekképviseleti intéz-

[13] tricesima – harmincadhivatal
[14] írnok vagy jegyző
[15] intéző

ményeit. Századunkra a kommendaszervezet terjedt el. A lényege az a megbízás, amelyet egy tőzsér valamely faktorának ad, aki ellátja a hajtással kapcsolatos feladatokat. Ha a dolog nem Cserni Bogdánról szólna, nem utaztam volna ide, hanem rábíztam volna Sebő barátomra az ügyintézést, aki természetesen faktorom. De valahogy éreztem, hogy meg kell majd szólalnom, ráadásul úgy vélem, a pillanat történelmi. És ezzel befejeztem. Legalábbis egyelőre… – felhajtotta borát, majd hátradőlt. Ercsi a lába alá helyezte a zsámolyt, és ismét töltött.

– Köszönöm, István, remekül összefoglaltad – emelkedett fel Perneszith. Bár Miklóst korábban leültette, ő maga elibük állt, háttal a kandallónak. – Itt az ideje, hogy rátérjünk összejövetelünk valódi céljára, ami nem más, mint az aradi rém kézre kerítése.

A kijevi Lavra romjai (fotó)

Gyémánt Richárd

Fehértemplom népesedésének évszázadai – dióhéjban

A szerbiai Bánát egyik félreeső helyén, Versectől (Вршац/Vršac) délre, a román határ ölelésében terül el Fehértemplom (Бела Црква/Bela Crkva) régi városa. A település – az előbbiekben említett – Versec mellett kevésbé ismert az anyaországi, de még talán a délvidéki magyarság számára is. Ennek feltételezhető oka, hogy Fehértemplom jobbára a német és a szerb anyanyelvűek által lakott helység volt, amely szerb és román, elvétve cseh és német falvak szomszédságában került el. A hosszú évszázadok óta csak „kisebbségi magyarságnak" otthont adó patinás település múltja jelentős, magán viseli az évezredes magyar történelem sajátosságait. Ebből kifolyólag is érdemes röviden megismerkedni a történelmi város vázlatos népesedéstörténetével.

I. Népesedéstörténeti előzmények

Fehértemplom (szerbül Бела Црква/Bela Crkva, németül Weißkirchen, románul Biserica Alba) és környéke már a bronzkorban is lakott területnek számított, ezt támasztják alá a térségben végzett ásatások leletei. A térség első ismert lakói – a Kr. e. 5. században – az agathirszek[1] voltak. A későbbiekben az agathirszeket követő legjelentősebb népcsoport a dák volt, Kr. u. 101/106 körül Traianus római császár (Kr. u. 98–117) légiói igázták le őket. Az előbbi két népcsoport jelenlétére ugyancsak a régészeti leletek hozhatók példaként. A római korra az ásatások során feltárt pénzérmék, sírkőtöredékek etc. emlékeztetnek. A Kárpát-medence központi elhelyezkedésénél fogva a későbbiekben is több népcsoportnak adott otthont. A Kr. u. 271 körül, Aurelianus császár uralkodása (Kr. u. 270–275) alatt kivonuló rómaiakat a hunok, majd a germán eredetű gepidák, később az avarok és a szlávok követték. Megjegyezzük, hogy a gepidák asszimilációja nem volt gyors. Évszázadokon át megőrizték nyelvüket és szokásaikat. Utóbbi három népcsoport, illetve néptöredék a magyar honfoglalás időszakában (c. 895–907) kezdett kiveszni. A honfoglaló magyarság jelenlétéről egyébiránt ugyancsak a régészeti leletek tanúskodnak. Régészeti feltárások már a 19. század negyvenes éveiben is folytak.[2]

Az Árpád-korban a város és térsége a történelmi Krassó vármegyéhez tartozhatott.[3] A középkori vármegye területét északon a Berzava folyó, keleten Temes vármegye, délen a Duna folyam, nyugaton pedig Keve vármegye – az alibunári mocsarak és a delibláti homokbuckák – határolták. A közigazgatási egység a Dunába ömlő Krassó (Karas) és Nyárád (Néra) folyók vízgyűjtő területén helyezkedett el.[4] A térség a magyar honfoglalás előtt bolgár kézben lehetett, erre utal a várme-

[1] *„Agatirszek (Agathyrs), régi nép, mely Erdélyben a Maros mentén lakott. Herodot azt mondja róluk, hogy békés természetüek voltak, közös házasságban éltek, aranyban duslakodtak, «festett»eknek («picti») jellemezték őket, amely jelző Avienus szerint tarka színü ruházatukra vonatkoznék. Eredetök nem ismeretes. Voltaképen: trauszoknak hivták őket, az agatirsz nevet csak a régi hellének adták nekik."* Bokor József (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. I. kötet (A–Aradmegye).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893. 148. p.

[2] Reiszig Ede: *Fehértemplom.* In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914. 423. p.

[3] Reiszig 1914, 423. p.

[4] Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet (Klacs–lond).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2002. 453. p.

gye neve is: a Krassó, azaz *„kara-su”*, *„fekete víz”* szó, illetve szókapcsolat bolgár–török eredetű.[5] Fehértemplom középkori múltjáról kevés adat áll rendelkezésre. Az Anjou-korszakban – a 14. században – az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék *„Alba-Ecclesia”*-ként, a krassói főesperesi kerülethez tartozóként említette meg a települést, amely akkor már plébániával, valamint templommal rendelkezett. A temesvári születésű Pesty Frigyes (1823–1889) történész egyik munkájában igyekezett a település pontos földrajzi-közigazgatási helyzetét meghatározni. A történész szerint valószínűsíthető, hogy a középkori *„Fejéregyház”*– amely a török időszak után létesült, Fehértemplom településsel azonosítható, annak „elődje” volt – Krassó vármegye része lehetett.[6] Az Anjou-korban, illetve a 14. században alapvetően három forrás említette a települést. A források közül nemcsak a tizedjegyzéket, hanem a birtokadományozásról szóló okleveleket is ki kell emelnünk.[7] A korszakhoz kapcsolódó fontos népesedéstörténeti mozzanat, hogy a török hódítások elől menekülő szerbek első csoportjai már I. (Nagy) Lajos magyar király regnálása (1342–1382) alatt megjelentek. A későbbiekben, a 15. században egyre sokasodó török betörések miatt a magyarság lassú „visszavonulásával” a szerbség lélekszáma tovább növekedett, mivel a migráció, illetve a bevándorlás révén jelentős „utánpótlást” kapott. Amikor a hódító török sereg elfoglalta a Temesköz szívét, Temesvárt (Timişoara) (1552. július 27.), Fehértemplom környéke már jobbára szerbek által lakott vidék volt. Idővel a település elpusztult, azonban a helység neve, a „Fejéregyház” a *„szerbektől származott át az utókorra”*.[8]

II. Pusztulás és újjáépítés: Fehértemplom a 16–18. században

Fehértemplom és térsége az 1552. évi török hadjárat idején került a törökök kezére. Annyi bizonyos, hogy a helység – Fejéregyház – a török hódoltság elején elpusztult. Arról azonban nincsenek biztos értesüléseink, hogy az elnéptelenedés konkrétan mikor következett be. A népesség kiveszett; a lakosság nagyobb hányada valószínűleg elmenekült a térségből. Ezt követően, hosszú időn át a térség lakatlan terület lehetett.

Az előbbi megállapítást támasztja alá, hogy 1716-ban, amikor Temesvár felszabadult a török iga alól, a térségben nagy kiterjedésű erdőségek húzódtak. A következő évben, az 1717-ben készített császári, kamarai jegyzékben sem szerepelt a település neve. A környék még mindig lakatlan volt. Ez az év azonban fontos történést is hozott. Gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734) lotaringiai származású császári hadvezér, tábornagy – aki a Temesi Bánság első kormányzója (1716–1734) is volt – 1717-ben a környéken vadászott. Ekkor tetszett meg neki a térség, és merült fel benne a hely római katolikus németekkel való betelepítésének gondolata.[9]

Mercy gróf kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a Temesi Bánság kormányzói közül minden bizonnyal a legkiemelkedőbb lehetett. Szívén viselte a térség mind gazdasági, mind demográfiai értelemben vett „feltámasztását”. Ez a folyamat de facto már 1716-ban, a törökök kiűzését követően megkezdődött. *„A császári adminisztráció* [a pozsareváci békeszerződés (1718. július 21.) aláírását követően] *a Bánság térségét nem csatolta vissza – a szintén a Habsburg Birodalomhoz tartozó – Magyarországhoz, hanem »Temesi Bánság« – németül »Temeschwarer Banat« – néven önálló tartományként kezelte. Az osztrák örökös tartományok mintájára igyekeztek felépíteni a Temesi Bánság »szervezetét«, amelyet nemcsak a közigazgatás, hanem a demográfia tekintetében is igyekeztek kifejezni. A bécsi császári udvar egyértelműen a római katolikus vallás tanításait követő, németajkú népesség betelepítését határozta el. A »plánum« megvalósítása már eleve képtelenség volt, a Bánság területén – nagyobb számban – élő, ortodox vallású szerbek, illetve*

[5] Vö. Diós Viczián (VII. kötet) 2002, 453. p.

[6] Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története. Második kötet. Első rész.* Kiadja Krassó-Szörény vármegye közönsége. Az Athenaeum R. Társ. Könyvnyomdája, Budapest, 1884. 162. p.; Vö. Pesty Frigyes: *Az eltűnt régi vármegyék. Első kötet.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1880. 416. p.; Reiszig 1914, 423. p.

[7] Vö. Pesty 1884, 162–163. pp.; Reiszig 1914, 423. p.

[8] Reiszig 1914, 423–424. pp.

[9] Vö. Reiszig 1914, 424. p.

románok jelenléte miatt. Ennek ellenére a császári adminisztráció céljának kivitelezése érdekében »gigászi munkába« kezdett."[10]

A város alapítása, egyben az első német telepesek érkezése – a hagyomány szerint – 1717. május 13-án történt, tisztelegve a későbbi magyar királynő (1740–1780), Mária Terézia (1717–1780) előtt, aki ezen a napon született. Az alapító nem más volt, mint a már említett Claude Florimond de Mercy gróf, a Temesi Bánság első kormányzója.

A letelepülő német ajkú lakosság gyakorlatilag a vadontól hódította el – fáradságos munkával – a területet. Nekik kellett az erdőket kivágni, lakóházakat építeni etc. Fehértemplom kezdetben csak „egyutcás" település volt, amelyben mindössze hatvan lakóház állt, illetve ahol ugyanennyi család élt. Az új német „telep" neve „Weißkirchen" lett. A településen a római katolikus egyházi élet hamar megindult, előbb, 1723-ban a plébániát alapították meg, majd 1739-ben templomot is emeltek a helységben.[11]

A sikeres településalapítás ellenére a 18. század rengeteg nehézséget hozott a német telepeseknek. Az „apokaliptikus lovagok" rendszeresen „tiszteletüket" tették. Az éhség, a nélkülözés, a betegségek, a járványok – főképp a pestis – sorra tizedelték a német ajkú lakosságot. Továbbá az osztrák–török háborúk is sok bajt okoztak, amire kettő is példaként hozható. Előbb 1737 és 1739, utóbb, 1787 és 1789 között szenvedett a település a hadmozdulatok miatt. Az első háború idején, még 1738-ban a pestis és a török veszély miatt – Versecre, Temesvárra, továbbá Szegedre, Aradra, valamint Kecskemétre, Budára etc. – menekült el a lakosság. Ennek drámai következménye az lett, hogy az alig lakott – pontosabban meggyérült – települést a környékbeli román falvak lakói kirabolták és felgyújtották. Az ún. „belgrádi békekötés" (1739. szeptember 18.) és a román rablóbandák császári csapatok általi leverése után indulhatott meg újból a békés, hétköznapi élet. Szükséges azonban megjegyeznünk, hogy az 1738 és 1740 között tombolt pestisjárvány a népesség legalább hatodát „elvitte". A település lakóházai 1740-re ismét felépültek, és a helység is egyre jelentősebbé vált, ahová 1751 körül újabb német és lotaringiai telepesek jöttek. Ugyancsak 1749 és 1751 között érkeztek meg az első szerb családok is, amelyek a németektől elkülönülve, a város szélén, az ún. *„Rácvárosban"* leltek új otthonra. A favázas, sárral tapasztott templomuk helyett 1774 és 1780 között már kőből építették fel a szerb pravoszláv templomot.[12] Az 1787-ben kirobbant újabb osztrák–török háború következtében 1788-ban a török haderő elfoglalta a települést, majd kirabolta és felégette azt. Ekkor a német lakosság jobbára Temesvárra és Aradra menekült. A német telepesek csak 1789 elején kezdtek visszaszivárogni. Ez a folyamat egészen az 1791-es esztendőig tartott, ekkor már a környékbeli német ajkú lakosság is Fehértemplomot választotta új lakóhelyének. Emiatt új római katolikus templomra volt szükség, a létesítmény alapkövét 1805-ben rakták le, és 1806-ra készült el az épület.[13]

Az előbbiekből kiolvasható, hogy a 18. század a helység lakói számára nehéz időszaknak bizonyult. A viszontagságok ellenére azonban Fehértemplom fejlődni is tudott. A század végén élt Vályi András (1764–1801) geográfus, statisztikus az alábbiakat írta a településről: *„Veiszkirchen. Mezőváros a' Bánátban, Új Palánkához 1 1/2 órányira; lakosai külömbfélék, katolikusok, és ó hitüek leginkább, szép Szentegyházain kivűl díszesítik a' Városháza, Postaház, Kaszárnya, Sóház, és némelly Kereskedőknek házaik, Ispotállya is van. Lakosai kereskedés, kézi mesterségek, és földmívelésből élnek; határja jó, vagyonnyai jelesek, és külömbfélék."*[14]

[10] Gyémánt Richárd: *A Temesi Bánság első kormányzója: gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734).* In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): Forum. Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis. IX. kötet. 2. szám. Szeged, 2019. 36–37. pp.; Vö. Gyémánt Richárd: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén, különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre.* In: Katona Tamás – Kovacsicsné Nagy Katalin – Laczka Éva Zita (szerk.): Vavró István, a tudós és pedagógus. Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára. Magyar Statisztikai Társaság – Szent István Egyetem, Budapest–Győr, 2016. 38–41. pp.

[11] Vö. Deer, Josef: *Heimatbuch der Stadt Weißkirchen im Banat.* Selbstverlag. Salzburg, 1980. 456. p.

[12] *Бела Црква.* Српска Православна Епархија банатска: https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/belocrkvansko-namesnistvo/bela-crkva/ (Letöltés ideje: 2023. április 24.)

[13] Erős Lajos (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993. 249. p.

[14] Vályi András: *Magyar országnak leírása. III. kötet.* A' Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. 615. p.

Az előbbi idézethez kapcsolódóan megemlítendő, hogy a Habsburg-uralkodók, így Mária Terézia magyar királynő (1740–1780), majd I. Ferenc magyar király (1792–1835) kiváltságokat is adott a településnek. Ezzel szemben II. József, a „kalapos király" (1780–1790) inkább korlátozta a helység jogait.[15] Az előjogok főképp a pénzügy, illetve az adózás, valamint a katonai igazgatás területein jelentkeztek. Utóbbi kapcsán szükséges hangsúlyozni, hogy Fehértemplom ebben az időszakban a katonai határőrvidék része volt.

Az utóbb említett katonai közigazgatási egység vonatkozásában megemlítjük, hogy *„az 1779 és 1873 között fennállt Bánsági végvidék területe előbb – 1779 és 1838 (1845) között – két, majd – 1838 (1845) és 1873 között – három részre tagolódott úgy, mint: Német-bánsági ezred, Pancsova (Панчево/Pančevo) székhellyel, továbbá Oláhíllír bánsági ezred, Karánsebes (Caransebeș) székhellyel. Az előbbiekben említett két ezred bizonyos területeiből 1838-ban létesítették – a két ezred között földrajzilag elhelyezkedő – az ún. Bánságiillír zászlóaljat (1845-től ezredet), melynek székhelye Fehértemplom (Бела Црква/Bela Crkva) városa volt."*[16]

III. Egy mozgalmas időszak: Fehértemplom a 19. században

Fehértemplom a 19. század elejére a térség egyik jelentős településévé vált. Népesedéstörténeti szempontból három mozzanatot kell kiemelnünk a város múltjából. Először a század elején zajlott szerb megmozdulást, majd az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc eseményeit, végül a katonai határőrvidék polgárosítását.

A 19. század elején, 1804 és 1813 között zajlott a szerbek első felkelése – orosz támogatással – a törökök ellenében. A Petrović Đorđe Karađorđe (1768–1817) által vezetett megmozdulás előbb csak a török hatalom visszaélései ellen irányult, azonban egyre inkább „nemzeti színezetet" öltött. A végső cél már Szerbia – a török uralom alól történő – felszabadítása lett. A felkelést – a jelentős szerb sikerek ellenére – a török seregek végül 1813-ban vérbe fojtották. A szerb felkelés idején, 1808-ban a Fehértemplomban is egyre számosabb szerbség, illetve a környékbeli falvak szerb lakossága is mozgolódni kezdett. A szerbek lépései aggasztották a város – főképp a német ajkú – polgárait, mivel a szerbek komoly segítségre számíthattak a Duna folyam túloldalán a török ellen harcoló testvéreik részéről. A helyi szerbség mozgalmát végül időben elfojtották. A szerbiai felkelők akcióját pedig a jelentős szerb ellenállásba ütköző török offenzíva hiúsította meg.[17]

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején már nem volt ilyen szerencsés helyzetben Fehértemplom, illetve annak lakossága. A város polgársága üdvözölte az 1848. március 15-én kirobbant forradalmat, továbbá egyetértett a magyar nemzeti törekvésekkel. Az örömbe azonban hamarosan üröm is vegyült. A város, de főképp a környékbeli falvak szerb lakossága már eltérő álláspontra helyezkedett. Emiatt szükségessé vált a településen a nemzetőrség felállítása. A szerb felkelők már 1848 nyarán hódolásra szólították fel a város lakosságát, az azonban ennek nem tett eleget. A településen állomásozó császári sereg vezetője is inkább a szerbeknek való engedelmességet javasolta, nevezetesen a „schwarzgelb" és a szerb lobogó kitűzését. Az ellenálló városi polgárságot végül a magyar kormány segítette meg. Ez a támogatás jókor jött, mert 1848. augusztus 2-án a városi nemzetőrség és a helyben állomásozó katonaság már összecsapásokba kényszerült bocsátkozni a szerbekkel, és visszaverték őket. A katonaság

[15] Vö. Reiszig 1914, 426. p.

[16] Gyémánt Richárd: *A katonai határőrvidék vázlatos történelme és „statisztikája".* In: Bata János (főszerk.): Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. XVII. évfolyam. 3. szám. 2017. augusztus 20. Aracs Alapítvány, Horgos, 2017. 76. p.

[17] Vö. *A szerb felkelés, 1804–1817.* Köztes-Európa – térképgyűjtemény. Erdélyi Magyar Adatbank: http://terkeptar.transindex.ro/belso.php?nev=51 (Letöltés ideje: 2023. április 27.); Bokor József (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XV. kötet (Simor-kódex–Tearózsa).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897. 629. p.; Márk Éva: *Miloš Obrenović és a Szerb Fejedelemség története (1813–1839).* Korok – online folyóirat történelembarátoknak: https://korok.webnode.hu/products/milos-obrenovi%C4%87-es-a-szerb-fejedelemseg-tortenete-%281813-1839%29/ (Letöltés ideje: 2023. április 27.); Mirnics József: *Az első szerb népfelkelés.* In: Majtényi Mihály (szerk.): Híd. Irodalmi, művészeti, társadalmi folyóirat. XVIII. évfolyam. 2. szám. Kiadja a Vajdasági Magyar Kultúrtanács. Noviszád (Újvidék/Novi Sad), 1954. 89–92. pp.; Reiszig 1914, 426., 429. pp.

A fehértemplomi szerb vérengzés

Megjegyzés: Százhuszonöt kép az 1848–49-es európai forradalmak és szabadságharcok történetéből, amelyek Anton Ziegler Vaterländische Bilder-Chronik aus der Geschichte des Österreichischen Kaiserstaates című kiadványában jelentek meg 1850-ben Bécsben. Forrás: *Haza és haladás. A reformkortól a kiegyezésig (1790–1867). Encyclopaedia Humana Hungarica 07.* Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchenyi Könyvtár: https://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index1448.html (Letöltés ideje: 2023. április 27.)

azonban – 1848. augusztus 6-án – elhagyta a várost, amely emiatt védtelen maradt. A hamarosan, 1848. augusztus 19-én megismétlődött szerb támadást a nemzetőrség már nem tudta elhárítani. A szerb felkelők – elfoglalva a várost védő sáncokat – ágyúzták a települést. A helyi lakosság és a nemzetőrség Maderspach Ferenc (1793–1849) százados vezetésével – aki a későbbiekben őrnagy, alezredes és Fehértemplom térparancsnoka lett – végül véres utcai harcok során kiverték a szerb lázadókat a helységből. A harcok miatt a városban tűzvész is pusztított, amely miatt hetvenöt ház lett a lángok martaléka. A szerbek visszaverését követően a település jobbára német ajkú polgársága véres bosszút állt a város szerb lakóin.[18]

A későbbiekben a magyar kormány által küldött négy honvédszázad biztosította a rendet. Ezek a katonai egységek már 1848. augusztus 22-én összecsapásra kényszerültek a támadólag fellépő szerb lázadókkal szemben. Jelentős problémát okozott a város élelmiszerrel történő ellátása is, mert Fehértemplom minden irányból szerbek által lakott falvakkal volt körbevéve. Csak katonai fedezet mellett Versecről lehetett volna az utánpótlást biztosítani. Azonban a Versecen állomásozó haderő egyre inkább az osztrákokkal szimpatizáló térparancsnoka visszatartotta nemcsak az élelmiszert, de még a társzekereket és az azok fedezetére kirendelt katonaságot is. A Fehértemplomban állomásozó honvédszázadok és a nemzetőrség ilyen kilátástalan helyzetben kényszerültek – 1848. augusztus 30-án – ismét megütközni a városra tört szerbekkel. A védekezés azonban újra a fehértemplomiaknak hozott győzelmet, ráadásul 1848. szeptember 7-én már a honvédek és nemzetőrök kezdeményeztek: többek között megrohanták a varázsligeti (Врачев Гај/Vračev Gaj) szerb katonai tábort, ahonnan kiverték az ellenséget, és lerombolták annak bázisát. A település védekezése sikeres volt, de az országos hadi helyzet miatt 1849. január 19-én kivonták a katonaságot a helységből. Ekkor a város elöljárói kénytelenek voltak küldöttséget meneszteni az ellenséghez. Habár a szerbek barátságtalanul fogadták a deputációt, annyit azonban sikerült elérni, hogy a szerb felkelők (akik 1849. január 21-én szállták meg a várost) nem dúlták fel a helységet. A következő három hónapban Fehértemplom a szerbek megszállása alatt állt, a helyi hatalmat (közigazgatás, törvénykezés etc.) ők képviselték. A szerbek 1849. május 8. körül hagyták el a települést a magyar seregek közeledtének hírére. Ezt követően Fehértemplom felszabadult, de a temesvári csatavesztés (1849. augusztus 9.) miatt a város újabb deputációt kényszerült küldeni az ellenséghez,

[18] Vö. Hermann Róbert (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története.* Videopont Kiadó, Budapest, 1996. 127., 129., 136., 141. pp.; Reiszig 1914, 430. p.

immáron Julius Jacob von Haynau (1786–1853) táborszernagyhoz. A szerbek 1849. szeptember elején vonultak be ismét a városba, de addigra a forradalom és szabadságharc véget ért, és megkezdődött az önkényuralom időszaka.[19]

Paradox módon az önkényuralom időszakában, az elnyomás ellenére, Fehértemplom ipara és kereskedelme – Versechez hasonlóan – virágzott. A társadalmi élet területén is bizonyos fokú előrelépés volt megfigyelhető. Népesedéstörténeti szempontból a legnagyobb érvágást talán az 1858-as kolerajárvány okozta. A ragályt a román fejedelemségekből visszatérő osztrák katonaság hurcolta be. Összesen 240 helyi lakos hunyt el a fertőzés következtében.[20]

Politikai szempontból kiemelendő, hogy a katonai határőrvidékhez tartozó Fehértemplom szomszédságában a császári kormányzat – hogy a szerbeknek kedvezzen – létrehozta a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot. Az említett területen – amely kapcsán a Szerémség, továbbá a Bácska és a Bánság bizonyos területei voltak érintve – megszüntették a magyar közigazgatást. A vármegyék helyett előbb (1849–1850) három, majd (1850–1860) öt körzetre osztották a térséget. Az etnikai és vallási értelemben kifejezetten elegyes területen senki sem volt elégedett. A szerbek „nyakán" megmaradt a császári „kontroll", ráadásul nem minden szerb terület került az említett közigazgatási egységhez, mivel a császári udvar nem engedélyezte a katonai határőrvidék határainak megváltoztatását. Emellett a szerbek kisebbségként kerültek előnyösebb pozícióba a számosabb román, német és magyar népcsoportok ellenében, ami kivétel nélkül az utóbbiak rosszallását váltotta ki. Ezért nem lehet csodálkozni, hogy az életképtelen Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot az uralkodó, I. Ferenc József 1860. december 27-én kelt pátensével – a szerbek akaratával ellentétesen – nemes egyszerűséggel megszüntette. Ekkor már egyre többen a katonai határőrvidék polgárosítását, illetve megszüntetését is szerették volna elérni, így például Fehértemplom lakói. Erre azonban még várniuk kellett.[21]

Fehértemplom előbb a katonai határőrvidék egyik jelentős települése, illetve egyik központja volt, majd 1872. január 3-án szabad királyi város lett.[22] Időközben – az uralkodó 1872. június 9-én kelt nyilatkozatával – megkezdődött a katonai határőrvidék polgárosítása, majd 1873-tól meg is szüntették azt. A bánsági végvidék térségét beolvasztották Torontál és Temes vármegyékbe. Létrejött továbbá Szörény vármegye, amely 1880-ban Krassóval egyesült Krassó-Szörény vármegye néven. Fehértemplom rövid ideig – 1873 és 1876 között – önálló törvényhatóság volt.[23] Azonban az 1876. évi XXXIII. törvénycikk megszüntette Fehértemplom önálló törvényhatóságát, és mint rendezett tanácsú várost Temes vármegyébe olvasztotta. A jogszabály vonatkozó szakasza, illetve bekezdése megjegyezte, hogy *„Fehértemplom (város) Temes megyéhez csatoltatik a volt határőrvidéknek Krassó megyébe kebelezett azon községeivel együtt, a melyekre nézve ez a helyes területi beosztás szempontjából a fentebbi intézkedés folytán szükségessé válik".*[24] A „lefokozás" ellenére a város – főképp német – lakóinak szorgalma miatt a településen az ipar, továbbá a kereskedelem és a szőlőművelés, valamint a borászat is jelentős fejlődést mutatott.[25]

Fehértemplom – továbbá Versec – túlnyomórészt német polgárai nemcsak kézművességgel

[19] Vö. Hermann 1996, 137–138., 147. pp.; Reiszig 1914, 430–431. pp.
[20] Vö. Reiszig 1914, 431–432. pp.
[21] Vö. Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet (Szentl–titán).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2008. 205. p.
[22] Mák Ferenc: *Évszázados indulatok – Fehértemplom szomorú, kései története.* 2023. január 9. Magyar Szó: https://www.magyarszo.rs/hu/5126/velemeny_gyurodesek/278546/%C3%89vsz%C3%A1zados-indulatok.htm (Letöltés ideje: 2023. április 28.)
[23] Vö. Reiszig 1914, 432. p.
[24] *1876. évi XXXIII. törvénycikk némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről.* net.jogtar.hu. Wolters Kluver Hungary Kft.: https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87600033.TV&targetdate=&printTitle=1876.+%C3%A9vi+XXXIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev (Letöltés ideje: 2023. április 28.)
[25] Vö. Reiszig 1914, 432. p.

és kereskedelemmel, hanem borászattal is foglalkoztak.[26] A Magyar Néprajz című monográfiasorozatban olvashatjuk: *„A 18. században német telepesek munkája nyomán jött létre Versec és Fehértemplom vidékén a bánáti borvidék.”*[27] Az említett forrásból azt is megtudhatjuk, hogy Fehértemplom környékén fúrós ültetéssel foglalkoztak, illetve Y alakú ültetőfúró, továbbá félkör alakú lapos kapát használtak a szőlő ültetésénél, illetve műveléséné.[28] A térség a történelmi Magyarország egyik jeles borvidékének számított, amelyet az 1875-ben először Pancsovánál (Панчево/Pančevo) észlelt filoxéravész (szőlőpusztító gyökértetű) érzékenyen érintett.

Érdekességként közöljük, hogy a jobbára német sajátosságok még az építészetben is megjelentek. A Duna folyam mentén élő, illetve egykoron élt németek múltjával foglalkozó ulmi székhelyű Donauschwäbisches Zentralmuseum elektronikus oldala megjegyezte, hogy: *„…a jobb módú fehértemplomi* [jobbára német ajkú] *polgárok házaira építettek egy előreálló ablakot, az ún. kibicablakot* [Kiebitzfenster]*, ami a kibicelést szolgálta. Ez egyfajta belső házi kilátó volt, melyen keresztül kényelmesen megfigyelhetőek voltak az utcán történtek. A kibicablakra még különleges függönyt is varrtak.”*[29]

IV. Fehértemplom és környékének anyanyelvi és vallási viszonyai (1869–1910)

Az előbbiekben már szóltunk arról, hogy a törökök kiűzését követően, a 18. század elején alapították a mai Fehértemplomot. A helység első lakói németek voltak, de hamarosan a szerbek is megjelentek, akik a németektől elkülönült településrészen, az ún. „Rácvárosban” éltek.

A dualizmus korának (1867–1918) magyar népszámlálásai (1880–1910) pontos képet adnak a történelmi város nemzetiségi statisztikájáról, anyanyelvi adatairól. A vonatkozó négy magyar népszámlálás egyértelműen a német anyanyelvűek dominanciáját mutatta ki, annak ellenére, hogy 1880 és 1910 között a német anyanyelvűek számának visszaesése tapasztalható. A „Trianon előtti” utolsó, 1910. évi magyar népszámlálás szerint Fehértemplom népességének 52,6%-a volt német anyanyelvű. A városban a második legnagyobb népcsoportot a szerbek alkották, akik a népesség 17,3%-át tették ki. A szerbségről – akárcsak a magyarságról és a románságról – elmondható, hogy 1880 és 1910 között növelte a számát. A harmadik legszámosabb népcsoport a románság volt. A románok a népesség 15,7%-át képezték. A magyarság csak a negyedik helyet (10,5%) szerezte meg az 1910. évi számbavétel adatsorai szerint. Az egyéb anyanyelvűek (449 fő) mindössze a lakosság 3,9%-át tették ki.

A teljesség igényével jegyezzük meg, hogy 1910-ben Fehértemplom lakosságának 43,2%-a, azaz 4978 fő beszélt magyarul. Az írni és olvasni tudás tekintetében – köszönhetően elsősorban a német többségnek – Fehértemplom kedvező értéket mutatott; a lakosság 75,1%-a (8651 fő) írt és olvasott.

A vallási adatok tekintetében ugyancsak a pluralizmus figyelhető meg, habár alapvetően két vallás dominált. Az egyik a római katolikus, amely főképp a németségnek, valamint a magyarságnak köszönhetően a többséget alkotta. Az 1910. évi népszámlálás szerint a népesség 60%-a (6916 fő) vallotta magát római katolikus vallásúnak. A szerbségnek és a románságnak köszönhetően az ortodox volt a második legjelentősebb vallás a településen. Az utolsó magyar cenzus szerint a népesség 33,4%-a (3847 fő) követte az ortodox hitet. A további történelmi egyházak, illetve vallások, kisebb, elenyésző számban és arányban képviseltették magukat.

[26] *Bela Crkva/Weißkirchen. Deutsche Spurenentlangder Donau - reisen, begegnen, erleben.* Stiftung Donauschwäbisches Zentralmuseum: https://www.danube-places.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=154&lang=de (Letöltés ideje: 2023. április 28.)

[27] Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz. II. kötet. Gazdálkodás.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2001. 531. p.

[28] Paládi-Kovács 2001, 552., 559. pp.

[29] *Fehértemplom / Bela Crkva. Németek nyomában a Duna mentén – utak, találkozások, élmények.* Stiftung Donauschwäbisches Zentralmuseum: https://www.danube-places.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=313&Itemid=434&lang=hu (Letöltés ideje: 2023. április 28.)

Fehértemplom rendezett tanácsú város anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	9 845	457	6644	43	674	5	1559*		202+261**
1890	9 041	574	6040	24	670	4	10	1497	222
1900	10 849	1571	6245	243	869	6	22	1620	273
1910	11 524	1213	6062	42	1806	3	19	1994	385

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal/Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások (vö. Felhasznált nyomtatott irodalom): 1880: 292. p.; 1890: 580. p; 1900: 362–363. pp.; 1910: 364–365. pp.

*Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb" megjelölés alatt.
**Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. A Fehértemplomi járás esetében az első érték (202 fő) az egyéb hazai (26 fő) és az egyéb külföldi (176 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Fehértemplom rendezett tanácsú város vallási adatai (1869–1910)

Népszámlálás	Vallás							
	Összesen	Katolikus		Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
		római	görög					
1869	8 284	6254	–	1879	27	11	113	–
1880	9 845	7063	30	2256	180	51	232	33
1890	9 041	6337	7	2187	200	63	203	44
1900	10 849	7148	50	2514	515	359	243	20
1910	11 524	6916	61	3847	293	135	250	22

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal/Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások (vö. Felhasznált nyomtatott irodalom): 1869 (Sebők): 204. p.; 1880: 292. p.; 1890: 580–581. pp.; 1900: 362–363. pp.; 1910: 364–365. pp.

A teljesség igényével jegyezzük meg, hogy a katonai határőrvidék megszüntetése (1873) után Fehértemplom járási székhellyé vált. Anyanyelvi szempontból a Fehértemplomi járás településeinek népessége „elegyesnek" tekinthető, azonban az egyes népcsoportok helységenként jobbára elkülönültek egymástól. Az 1910. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjában a legjelentősebb népcsoport a szerb volt (57%). A második legjelentősebb népelemet a román anyanyelvűek képezték (22,35%). Sorban a harmadik legnagyobb nemzetiség a német (13%), végül –

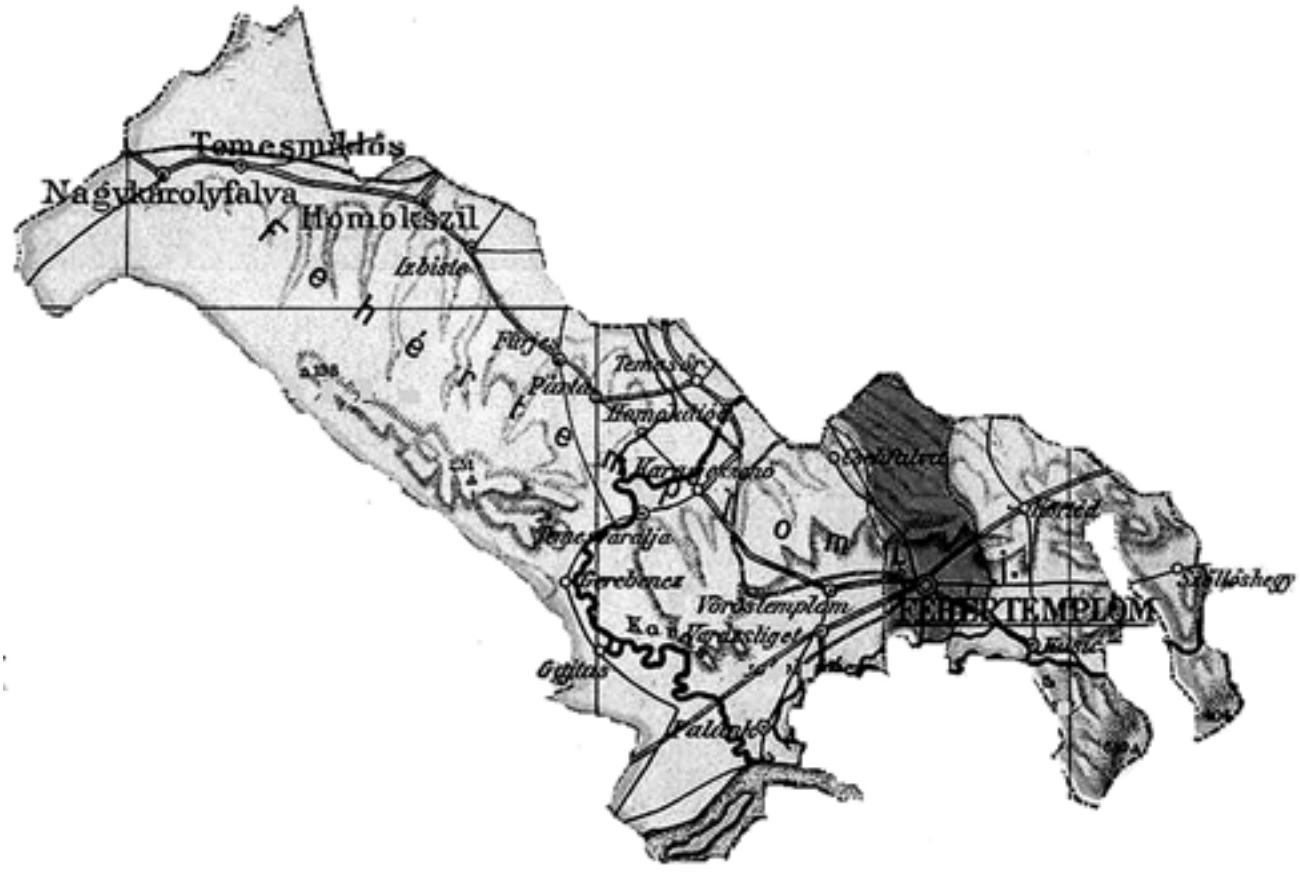

Az egykori Fehértemplomi járás és Fehértemplom rendezett tanácsú város térképe

Forrás: Kogutowicz Manó: *Temes vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbizásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

jelentősen elmaradva – a negyedik népcsoport a magyarság volt (2,46%). Az egyéb anyanyelvűek száma (1910 fő) és aránya (5,19%) nem tekinthető számottevőnek.[30]

A járás tizenkilenc települése közül tizenhárom helységben mutatott szerb többséget az 1910. évi magyar népszámlálás. Szerb többségű falvak voltak: Fürjes (Загајица/Zagajica), Gajtás (Кајтасово/Kajtasovo), Homokszil (Уљма/Uljma), Izbiste (Избиште/Izbište), Karasjeszenő (Јаденово/Jasenovo), Körtéd (Крушчица/Kruščica), Kusics (Кусић/Kusić), Palánk (Банатска Паланка/Banatska Palanka), Párta (Парта/Parta), Szőllőshegy (Калуђерово/Kaluđerovo), Temesváralja (Дупљаја/Dupljaja), Varázsliget (Врачев Гај/Vračev Gaj) és Vöröstemplom (Црвена Црква/Crvena Crkva). A négy falu, amelyben többséget képzett a románság: Gerebenc (Гребенац/Grebenac), Homokdiód (Орешац/Orešac), Temesmiklós (Николинци/Nikolinci), valamint Temesőr (Стража/Straž). A németek Nagykárolyfalva (Банатски Карловац/Banatski Karlovac), a csehek Csehfalva (Чешко Село/Češko Selo) településen alkottak többséget.

A magyarok egy helységben sem domináltak, ennek ellenére a nagyobbrészt csehek által lakott Csehfalván, továbbá a szerb többségű Izbistén és Karasjeszenőn, valamint a német többségű Nagykárolyfalván éltek nagyobb számban. Előbbi esetben Csehfalván a magyarság száma nem érte el a száz főt, de arányaiban – közel 20%-kal – jelentősebb kisebbséget képezett a kis lélekszámú településen. A további három községben már száz főt meghaladó közösséget alkotott a magyarság. Előfordult, hogy a németek, a románok és a szerbek is jelentős – száz főt meghala-

[30] *A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 356–359. pp.

dó – kisebbséget képeztek néhány településen. A németek – Nagykárolyfalván kívül – nagyobb számban éltek még Homokszilen, Izbistén és Karasjeszenőn. A románok jelentősebb kisebbségként voltak jelen Homokszilen, Kusicson, valamint Nagykárolyfalván. A szerbek az akkoriban jobbára román ajkú Homokdiódon alkottak nagyobb számú népcsoportot. A csehek Körtéden is kisebb közösséget képeztek.

A vallási statisztikai adatok tekintetében az 1910. évi magyar népszámlálás szerint – jórészt a szerb és a román anyanyelvűeknek köszönhetően – ortodox többség érvényesült. A járás népességének 81,6%-a (30 050 fő) vallotta magát ortodox vallásúnak. A második jelentős vallás a római katolikus volt (6362 fő, 17,3%), amely közösség tagjai jobbára a németek, a magyarok, illetve a csehek soraiból kerültek ki. A többi felekezethez tartozók száma (419 fő) és aránya (1,1%) elenyésző volt.

A Fehértemplomi járás területén – 1910-ben – 3407 fő, azaz a teljes népesség 9,3%-a beszélt magyarul. Ugyanakkor a járás területén 17 739 fő – a népesség 48,2%-a – tudott írni és olvasni. Mint látható, a két kérdés tekintetében a járási adatok messze elmaradtak a járási székhely, Fehértemplom kedvezőbb értékei mögött.[31]

A trianoni békeszerződés a Fehértemplomi járás teljes területét elvette Magyarországtól, egyúttal a térséget a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolta. Fontos megjegyeznünk, hogy bár a Fehértemplomi járás 19 települése, továbbá Fehértemplom rendezett tanácsú város is a délszláv államhoz került, de Kusics és Szőllőshegy helységek külterületéből kisebb részeket Romániához csatoltak.

V. Trianon után

A trianoni békeszerződés – ahogyan azt már említettük – Fehértemplomot és környékét a délszláv államhoz csatolta. Az anyanyelvi viszonyok tekintetében elmondható, hogy a két világháború között továbbra is megmaradt a német anyanyelvi dominancia. A szerbség stabilan tartotta második helyét. A magyarság és a románság száma azonban jelentősebb visszaesést mutatott az 1910. évi népszámlálási adatokhoz képest.

A két világháború között a többségi németség továbbra is aktívan részt vállalt a város életében. Fehértemplom akkoriban gazdag kulturális élettel büszkélkedhetett. A német hagyományokhoz hozzátartozott például az ünnepségek, így a karnevál rendezése. Fehértemplomban két karneválegylet is működött, ők versengtek egymással a szebb farsangi felvonulás cím elnyeréséért.[32] A két világháború közötti időszak még csak nem is jelezte, hogy a későbbiekben milyen sors vár az agilis római katolikus német ajkú népességre.

Fehértemplom lakosságának etnikai értelemben vett változása a második világháború vége felé, 1944 őszén vette kezdetét. Az addig többségi népcsoport, a német rövid idő leforgása alatt jóformán eltűnt a városból. A római katolikus vallású németek jelentős része a visszavonuló német csapatokkal elmenekült a jugoszláv partizánok és a szovjet Vörös Hadsereg boszszúja elől. A bevonuló szovjet katonák, valamint a jugoszláv partizánok „új korszakot” nyitottak a város életében. A partizánok még azon az őszön egy gyűjtőtábort létesítettek a városban, ahová a helyi és környékbeli – helyben maradt – német lakosokat zsúfolták.[33] Később más délvidéki, főképp bánáti táborokba szállították őket, ahol az embertelen bánásmód, az alultápláltság, a téli hideg, a járványok, illetve betegségek miatt tömegesen haláloztak el. A német lakosság kisebb hányadát – közel száz főt – a Szovjetunió területére deportálták.[34] Voltak, akik ott haláloztak el. A délvidéki gyűjtőtáborok bezárása (1948) után a túlélők nem térhettek haza a szülőföldjükre, jobbára Németországba vándoroltak, ahol új hazára leltek. Hátrahagyott házaikba többnyire szerbek

[31] *A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 367. p.

[32] *Fehértemplom / Bela Crkva. Németek nyomában a Duna mentén – utak, találkozások, élmények.* Stiftung Donauschwäbisches Zentralmuseum: https://www.danube-places.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=313&Itemid=434&lang=hu (Letöltés ideje: 2023. április 28.)

[33] Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. III. kötet (Éhi–Gar).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1997. 529. p.

[34] *Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45–1949 in die Sowjetunion*: http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf (Letöltés ideje: 2023. április 28.)

költöztek be, akiket Jugoszlávia különböző területeiről telepítettek ide. Így vált az egykor virágzó német ajkú város szerb többségű településsé.

A második világháborút követően a város etnikai és vallási arculata teljesen megváltozott. Habár a népességszám is növekedett, de a leglátványosabb változást a szerbség többségi pozícióba kerülése jelentette. Ezzel párhuzamosan a magyarság és a románság száma jelentősen visszaesett. Az egykor domináns németség jóformán teljesen eltűnt a városból. A felekezeti viszonyok tekintetében már a szerb pravoszláv többség érvényesült, illetve érvényesül napjainkban is. A római katolikus egyház hívei számbelileg visszaszorultak az ortodox hívekhez képest. Fehértemplom – Szent Anna, a Boldogságos Szűz Édesanyja tiszteletére felszentelt – római katolikus temploma számos más, egykoron német ajkú bánáti település lerombolt templomával ellentétben megmaradt. Az igehirdetés nyelve azonban már nem a német, hanem a cseh, a horvát és a magyar. Fehértemplom jelenleg a Nagybecskereki Egyházmegye egyik plébániája a Déli Esperesség területén. Leányegyházai (filiái) Csehfalva, Karasjeszenő, Körtéd és a még magyar többségű Udvarszállás.[35]

Fehértemplom anyanyelvi (1921–1931) és nemzetiségi adatai (1948–2011)

Év	Anyanyelv (1921–1931)/Nemzetiség (1948–2011)							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	9 650	370	5194	376	627	2670		413
1931	9 657	405	4409	1311	Nincs adat.	2976		556
1948	9 428	Nincs adat.						
1953	9 803	501	Nincs adat.	31	396	175	6633	2067
1961	10 722	428	Nincs adat.			181	8257	1856
1971	11 084	369	Nincs adat.			136	8515	2064
1981	12 317	323	Nincs adat.			121	9013	2860
1991	11 634	235	54	36	201	96	8561	2451
2002	10 675	180	29	18	188	59	8222	1979
2011[36]	9 080	169	45	14	128	45	6864	1815

Megjegyzés: Az 1921. évi délszláv népszámlálás összesítve közölte a románok és cincárok anyanyelvi adatait. Az 1931. évi délszláv népszámlálás összesítve közölte a szerbek, horvátok, szlovénok és macedónok anyanyelvi adatait. Az 1953. évi jugoszláv népszámlálás külön nem mutatta ki a németek adatait. Az 1961 és 1981 közötti jugoszláv népszámlálások nem közölték külön a németek, a szlovákok és a románok adatait. Nincs adat: külön nem közölték, az egyéb kategóriában szerepel. Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások. Population Statistics of Eastern Europe & former USSR: http://pop-stat.mashke.org/ (Letöltés ideje: 2023. április 21.)

[35] *A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 367. p.

[36] *2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Ethnicity, Data by municipalities and cities.* Statistical Office of the Republic of Serbia. Beograd, 2012. 34–35. pp. Elektronikus elérhetőség: http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf (2023. április 4.)

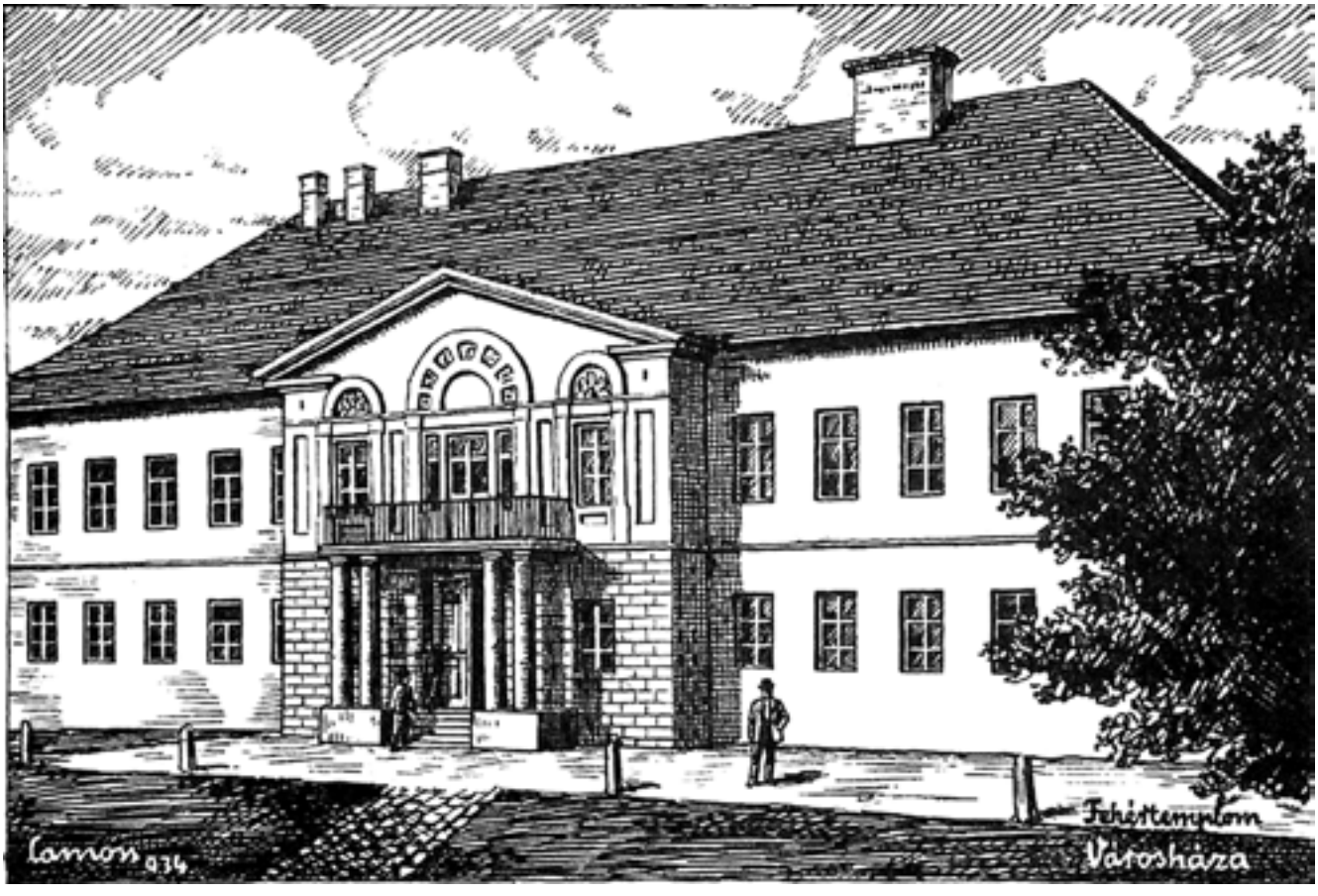

A fehértemplomi városháza

Megjegyzés: A képeslap méretei: magasság: 14 cm, szélesség: 9,9 cm. Forrás: Lamoss: *Fehértemplom. Városháza.* Kiadja Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete. Európa Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, c. 1920–1930.

VI. Felhasznált irodalom

VI. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1882

A magyar korona országainak helységnévtára. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1892 (Az 1890. évi népszámlálás eredményeit is tartalmazza.)

A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenkint. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902

A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912

Bokor József (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. I. kötet (A–Aradmegye).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893

Bokor József (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XV. kötet (Simor-kódex–Tearózsa).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897

Deer, Josef: *Heimatbuch der Stadt Weißkirchen im Banat.* Selbstverlag. Salzburg, 1980

Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. III. kötet (Éhi–Gar).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1997

Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet (Klacs–lond).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2002

Erős Lajos (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993

Gyémánt Richárd: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén, különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre.* In: Katona Tamás – Kovacsicsné Nagy Katalin – Laczka Éva Zita (szerk.): Vavró István, a tudós és pedagógus. Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára. Magyar Statisztikai Társaság – Szent István Egyetem, Budapest–Győr, 2016

Gyémánt Richárd: *A katonai határőrvidék vázlatos történelme és „statisztikája".* In: Bata János (főszerk.): Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. XVII. évfolyam. 3. szám. 2017. augusztus 20. Aracs Alapítvány, Horgos, 2017

Gyémánt Richárd: *A Temesi Bánság első kormányzója: gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734).* In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): Forum. Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis. IX. kötet. 2. szám. Szeged, 2019

Hermann Róbert (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története.* Videopont Kiadó, Budapest, 1996

Kogutowicz Manó: *Temes vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbizásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, 1905

Lamoss: *Fehértemplom. Városháza.* Kiadja Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete. Európa Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, c. 1920–1930

Mirnics József: *Az első szerb népfelkelés.* In: Majtényi Mihály (szerk.): Híd. Irodalmi, művészeti, társadalmi folyóirat. XVIII. évfolyam. 2. szám. Kiadja a Vajdasági Magyar Kultúrtanács. Noviszád (Újvidék/Novi Sad), 1954

Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz. II. kötet. Gazdálkodás.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2001

Pesty Frigyes: *Az eltűnt régi vármegyék. Első kötet.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1880

Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története. Második kötet. Első rész.* Kiadja Krassó-Szörény vármegye közönsége. Az Athenaeum R. Társ. Könyvnyomdája, Budapest, 1884

Reiszig Ede: *Fehértemplom.* In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914

Sebők László (szerk.): *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai.* TLA Teleki László Intézet. KSH Népszámlálás. KSH Levéltár, Budapest, 2005

Vályi András: *Magyar országnak leírása. III. kötet.* A' Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799

VI. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

1876. évi XXXIII. törvénycikk némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. net.jogtar.hu. Wolters Kluver Hungary Kft.: https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87600033.TV&targetdate=&printTitle=1876.+%C3%A9vi+XXXIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev

2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Ethnicity, Data by municipalities and cities. Statistical Office of the Republic of Serbia. Beograd, 2012. 34–35. pp. Elektronikus elérhetőség: http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf

A szerb felkelés, 1804–1817. Köztes-Európa – térképgyűjtemény. Erdélyi Magyar Adatbank: http://terkeptar.transindex.ro/belso.php?nev=51

Бела Црква. Српска Православна Епархија банатска: https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/belocrkvansko-namesnistvo/bela-crkva/

Fehértemplom / Bela Crkva. Németek nyomában a Duna mentén – utak, találkozások, élmények. Stiftung Donauschwäbisches Zentralmuseum: https://www.danube-places.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=313&Itemid=434&lang=hu

Fehértemplom. Déli Esperesség. Dioecesis Zrenianinensis – Nagybecskereki Egyházmegye: http://www.catholic-zr.org.rs/fehertemplom/

Haza és haladás. A reformkortól a kiegyezésig (1790–1867). Encyclopaedia Humana Hungarica 07. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchenyi Könyvtár: https://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index1448.html

Márk Éva: *Miloš Obrenović és a Szerb Fejedelemség története (1813–1839).* Korok – online folyóirat történelembarátoknak: https://korok.webnode.hu/products/milos-obrenovi%C4%87-es-a-szerb-fejedelemseg-tortenete-%281813-1839%29/

Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45–1949 in die Sowjetunion: http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf

Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások. Population Statistics of Eastern Europe & former USSR: http://pop-stat.mashke.org/

E számunk szerzői

Andrási Attila	színházi író, rendező, Budapest
Borsányi Katinka	költő, író, Fonte, Veneto
Fehér Ferenc	költő
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hascák Mária	filológus, tolmács, Kárpátalja
Iancu Laura	költő, író, néprajzkutató, Velence
Kondor Katalin	közíró, újságíró, Budapest
Lezsák Sándor	író, költő, politikus, Lakitelek
Makkai Béla	történész, Budapest
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Molnár Imre	történész, Budapest
Nyczaj, Stanisław	költő
Osztrogonácz Miklós	író, könyvtáros, Baja
Patey-Grabowska, Alicja	költő, filológus, Varsó
Rudziński, Krzysztof	költő, prózaíró, Varsó
Semsei Ferenc	műfordító, történész, Budapest
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, író, Újvidék
Sümegi György	művészettörténész, Budapest
Szakolczay Lajos	művészeti író, Kismaros
Tráser László	író, újságíró, Szeged
Vajda Gábor	író, művelődéstörténész
W.-Nemessuri Zoltán	író, Budapest
Zielińska-Brudek, Anna	költő, Kielce

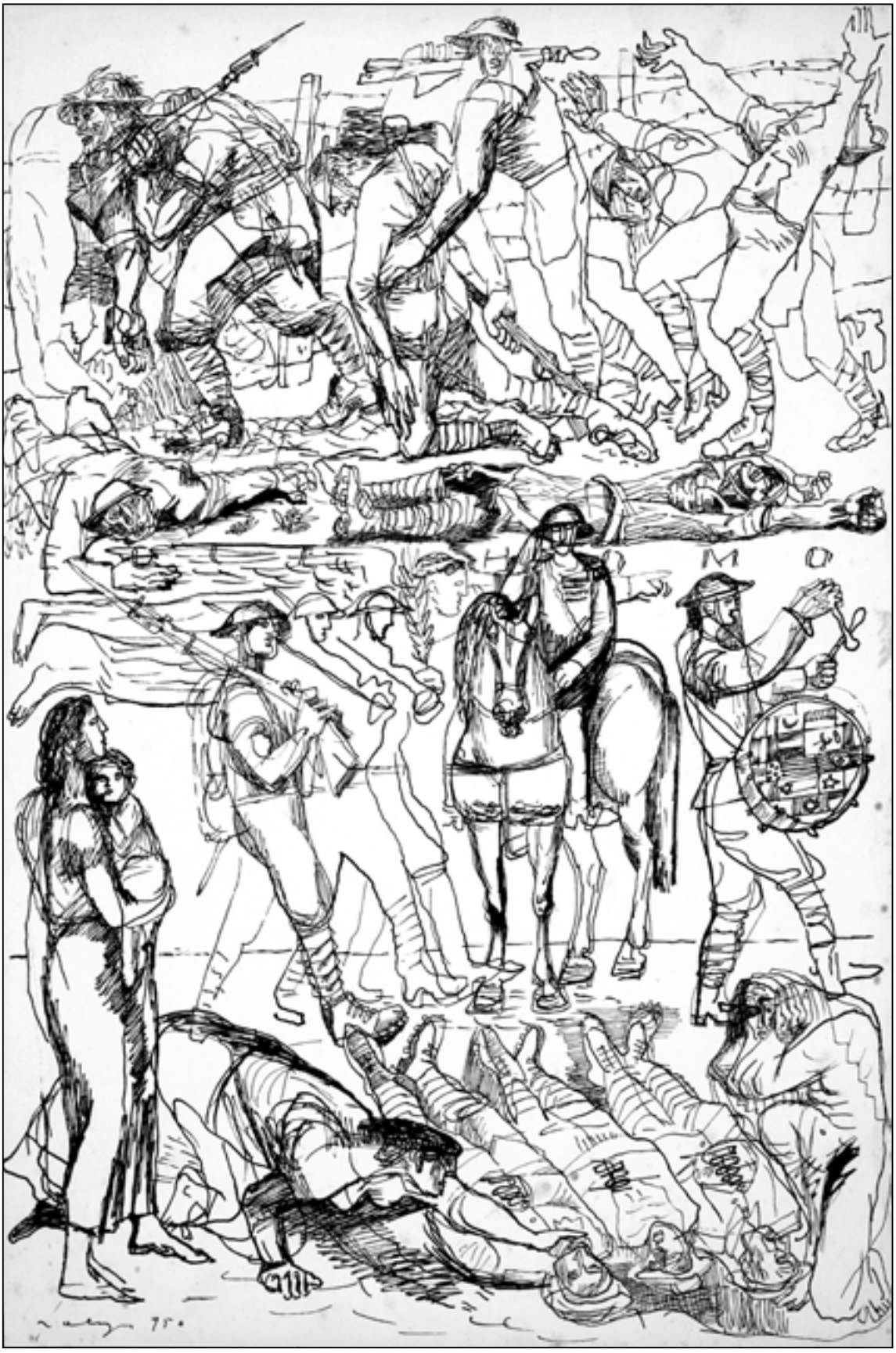

Szalay Lajos: Háború

Polóny Elemér: Városrészlet

Polóny Elemér: Orosz munkások

Polóny Elemér: Sebesült honvéd

Benyovszky István: Lovas tüzérek

Szalay Lajos: Bajtársiasság

A Bajtársiasság hátoldala

Ballagó Imre: Partizán

Szalay Lajos: Önarckép

Ballagó Imre:
Orosz tiszt fogságban

Ballagó Imre: Véd a sátorlap

Polóny Elemér: Önarckép

Ballagó Imre: Üzbég

Pándy Lajos:
Kalmük hadifogoly

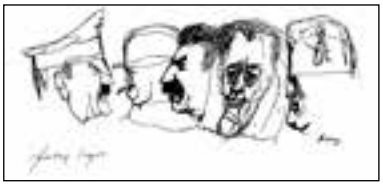

Szalay Lajos: Hitler, Churchill,
Sztálin, Roosevelt, Mussolini

Pándy Lajos: Tatár, oszét,
örmény, oszét, csuvas
és üzbég hadifoglyok

Pándy Lajos:
Kréter István főhadnagy

Megyeri Barna: Gránátdobó

Polóny Elemér
emléktárgya a frontról

Markos Lajos:
Páncélos támadás

Markos Lajos:
Hősi halott, Villani Dionisi
olasz haditudósító

Polóny Elemér: Katona

Szalay Lajos: Borítóterv

Markos Lajos: Húsvéti képeslap

Markos Lajos:
Páncélos támadás

Benyovszky István:
Fogatolt tüzérség menetben

Benyovszky István:
Orosz temetés

Ballagó Imre: Közelharc

Benyovszky István: Orosz hadifoglyok

Ballagó Imre: Lövészek

Ballagó Imre: Harckocsi páncélján

Benyovszky István: Előnyomulás

Ballagó Imre: Hajójavítók

Benyovszky István: Távírász

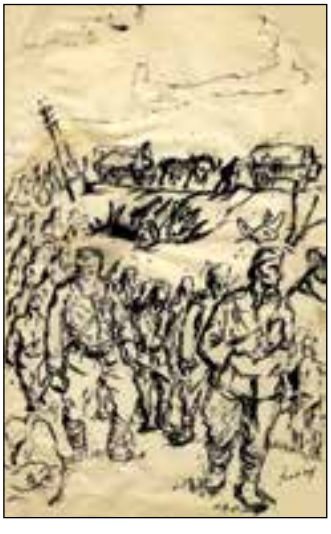

Szalay Lajos: Vonuló trén

Szalay Lajos: Ex libris

Szalay Lajos: 1939

Szalay Lajos: Rohamozás

Szalay Lajos: Ezerkilencszáznegyvennégy

Szalay Lajos: Hazatérés

Pándy Lajos: Háborús rajz XV.

Ballagó Imre: Honvédek

Pándy Lajos: Háborús rajz II.

Szalay Lajos: Apokalipszis, 1944

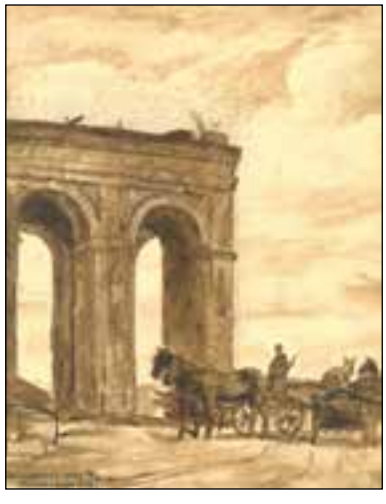

Pándy Lajos: Háborús rajz IV.

Ballagó Imre: Magyar honvéd Európa védelmében

Ballagó Imre: Géppuskánk hangjára

Ballagó Imre: Nem csak a lendület

Ballagó Imre: Rohamcsónakban

Ballagó Imre: Páncéltörők

Ballagó Imre: Golyószóró

Ballagó Imre: Aknavetősök

Ballagó Imre: Lovas megfigyelő

Ballagó Imre: Héják

Ballagó Imre: Utcai harc

Ballagó Imre: Szögesdrótnál

Ballagó Imre: Bombázó feltöltése

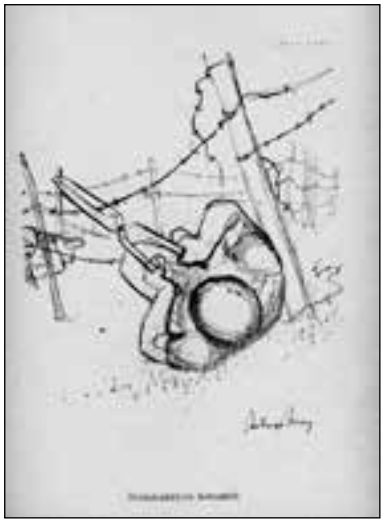

Ballagó Imre: Drótakadály

Benyovszky István: Gyalogmenet a porban

Ballagó Imre: Veri a virágszőnyeges terepet az ellenség golyója

Ballagó Imre: Lelőtt repülőgép felé

Ballagó Imre: Vázlat

Szalay Lajos: 1942. január

Pándy Lajos:
Háborús rajz V.

Benyovszky István:
Hírvivők az égő
Stary Oskolban

Pándy Lajos:
Háborús rajz VII.

Markos Lajos:
Három katona hóban

Markos Lajos: Ló vontatta
ágyúval két katona

Markos Lajos:
Sítalpakon

Pándy Lajos:
Háborús rajz XII.

Pándy Lajos:
Háborús rajz XI.

Pándy Lajos:
Háborús rajz XIII.